

הוצאת

"תושיה"

ספר נ-עמ

כב-כד

בחזרה אל

כ"ט בנובמבר

המדריך למהפכה הציונית

של דור ה-ז'

כל קונטרס

מכור במחיר

10 קאפ

ווארשא, תרנ"ז.

בדפוס האלטער ואייגענשטאדל

בחזרה אל כ"ט בנובמבר

המדריך למהפיכה הציונית

של דור ה-ז'

ד"ר זאב לרר

הוצאת הממטרה
סוציולוגיה ציבורית בישראל

Back to Kaf-Tet in November: A Guide to the Zionist Revolution of Generation Z

Ze'ev Leher

Z العودة إلى كاف-تت في نوفمبر: دليل للثورة الصهيونية لجيل ال-

زئيف لרير

[עותק טרום-פרסום לא להפצה]

© 2025 כל הזכויות שמורות להוצאת הממטרה/ד"ר זאב לרר

אין להעתיק, לשכפל לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשרר או לקלוט חלק כלשהו מתוך ספר זה בכל אמצעי שהוא -אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר – ללא אישור מראש ובכתב מהמו"ל

כריכה: צילום עטיפת הספר "מדינת היהודים", מקור לא ידוע

מסת"ב:

בחזרה לכ"ט בנומבר - המדריך למהפכה של דור ה-ז' הוא קריאה נועזת לפעולה, המציעה מבט שונה ומעמיק על מצבה של החברה הישראלית. הספר חושף את התהליכים שהובילו לשפל חסר התקדים במפעל הציוני, ומציע מפת דרכים מקורית ומעשית לשיקום המדינה והחברה.

במבט סוציולוגי ביקורתי ובשפה חדה וברורה, הספר מציג כיצד מוסדות המדינה קרסו, הסולידריות הלאומית התפוררה, ושני סכסוכים ממאירים – הפנימי והחיצוני – לכדו המפעל הציוני במבוי סתום. אך במקום להסתפק באבחון המצב, הספר פורש חזון מקיף ומהפכני לעתידה של ישראל.

ספר זה נכתב במיוחד עבור דור ה-ז' – דור הצעירים וצעירות שנותנים הכל למדינה אך מתקשים לקבל ממנה דבר בתמורה. זהו דור סוציולוגי שנאבק לבנות חיים מכובדים במדינה מתפוררת המפקירה אותם בדד, ללא עתיד, תקווה או חלום.

הספר מזמין את בני ובנות דור ה-ז' לקחת את גורלם בידיהם, ולהוביל את ישראל לתהליך "פינוי בינוי" יסודי של מוסדות התווך שעליהם נשענת המדינה, ולבנות משטר דמוקרטי חדש המותאם למצבה המיוחד של ישראל כחברת רב-זהות, ואשר יש בו את הלכידות הפנימית הנדרשת כדי להתמודד עם האתגרים והמשברים הקיומיים בפניהם ניצבת המדינה.

זהו ספר חובה לכל מי שמאמין בכוחה של החברה הישראלית להתגבר על משבריה ולבנות עתיד טוב יותר.

המדריך למהפכה של דור ה-ז' נכתב על ידי ד"ר זאב לרר, אחד הסוציולוגים הפעילים והמשפיעים ביותר בזירה הציבורית בישראל. ברזומה שלו שזורה פעילות מעמיקה וחדשנית במאבקים פורצי דרך: משירות הנשים בצה"ל ועד לביטול מערכת המיון הראשית של צה"ל (הקב"א), לצד עבודות חלוציות למניעת הטרדות מיניות ולקידום שוויון מגדרי בארגונים ומוסדות.

ד"ר לרר מכהן כראש תוכנית הסוציולוגיה וכראש המכון לחקר זהויות ישראליות במרכז האקדמי פרס.

מוקדש בדאגה לדור הד'

תוכן העניינים

7 #0 להעיר עיני ישנים.....

14 **התפוררות**

15 #1 דיסטופיה פינת קטסטרופה.....

25 #2 הגנרטור של הסכסוך.....

36 #3 כמה זה עלה לנו?.....

46 **לכידות**

47 #4 על ה"אחדות".....

56 #5 חמש היסודות של דמוקרטיית הלכידות.....

69 #6 יגור זאב עם כבש?.....

76 #7 מבחני הריסוק של מכונת הלכידות.....

87 **שיבוש**

88 #8 גוש השיבוש.....

99 #9 הימ"מ יחלץ.....

108 #10 השיבוש הסרוג.....

113 #11 צעירות, פמניסטיות, עצבניות.....

125 #12 – להשתחרר מחשיבת העדר.....

137 רשימת הערות.....

להעיר עיני ישנים¹

נרודי שינה

את הספר הזה כתבתי במיוחד עבורכם – ילידי שנות התשעים והעשור הראשון של שנות האלפיים. עשיתי זאת כי בשנתיים האחרונות אני מתקשה לישון בלילות – בגללכם: הבנים שלי, החברים והחברות שלהם, התלמידים והתלמידות שלי, וכל המילואימניקים והמילואימניקות הנהדרים, התמימים והאמיצים. אתם, יחד עם משפחותיכם ורבים אחרים בני הדור הזה, נאבקים נואשות לבנות חיים: להקים משפחות, להתפרנס, לרכוש קורת גג משלכם, לבנות קריירה ולמלא את כל החובות שלכם כלפי מדינה שאינה נותנת לכם דבר בתמורה. באמריקאית קוראים לכם דור ה-Z אבל בישראלית נראה שיותר מתאים לקרוא לכם דור ה-Z: דור שהמדינה הפקירה בלי עתיד, בלי תקווה, בלי חלום.

מה שמקשה עליי עוד יותר להרדם הוא היותי סוציולוג ישראלי, שמכיר את החיים כאן מבפנים, אבל גם מסוגל להתבונן בהם מלמעלה, דרך עדשות שמראות כיצד הגענו למצב הזה – ובעיקר, לאן כל זה הולך. וזה לא נראה טוב עבורכם. מנקודת המבט הזו, אתם נראים כמו כבשים צעירות ותמימות אשר נרמסות בתוך עדרים גדולים שמתנגשים זה בזה בכעס גדול, בעוד הזאבים נוגסים בכם ומאיימים לטרוף את כל העדרים כולם.

זה מכעיס ומתסכל אותי, כי אתם לא ראויים לזה. אני באמת ובתמים מאמין שיכולנו לחיות במדינה משגשגת ופורחת, שבה צעירים וצעירות מוכשרים כמוכם היו יכולים להביט קדימה בביטחון ובאופטימיות, להגשים את חלומותיהם ולבנות עתיד טוב לילדיהם. זה היה החלום הגדול של המפעל הציוני, שהביא את כולנו לכאן.

אבל במקום זאת, אנחנו מוצאים את עצמנו במבוי סתום – שפל חסר תקדים של המפעל הציוני. אנו עומדים בצומת גורלית שבה אנו לכודים ללא מוצא בתוך שני סכסוכים ממאירים: האחד בין היהודים לערבים, והשני בין היהודים לבין עצמם. המציאות שאנו חיים בה בשנתיים האחרונות היא דיסטופית ומסוייטת, כזו שאיש לא דמיין שנגיע אליה. עמודי התווך של הריבונות שלנו – הסולידריות הלאומית, מוסדות המדינה, דוקטרינת ההגנה, והשרידות הגיאוגרפית –

פוליטית – קרסו לנגד עיננו. מלבד מלמולים אוטופיים, על 'נצחון מוחלט', או על 'ישראל חדשה', או על 'אחדות העם' אין לאף אחד מושג או דרך מעשית להחליץ מהמיצר.

אתם חייבים להתעורר. אתם חייבים להפסיק להאמין ללהג הריק והבטחות השווא של הפוליטיקאים שמובילים אתכם ואת הזהויות שלכם לשום מקום. אתם חייבים להשתחרר מעולם הזהויות המטמטמם של הרשתות החברתיות. אתם חייבים להשתחרר מהחשיבה, הנרטיבים והסיסמאות שמכתיבים העדרים הפוליטיים, אלה שרומסים אתכם ואת העתיד שלכם.

אתם מוכרחים להתחיל לחשוב בעצמכם – איך הגענו למצב הזה? איך הדרדרנו למציאות הדיסטופית הזו? האם זה באמת רק באשמת ביבי, או השמאלנים, או החרדים, או הערבים? או שמא הטראש טוק של הפוליטיקאים והרשתות רק ממסך ומסתיר תהליכים עמוקים וסמויים יותר שהביאו אותנו עד הלום?

אך חשוב מכך - שאלו את עצמכם: איך צריכים להראות מוסדות המדינה והמערכת השלטונית שקובעים את גורלכם? איזה חברה אתם חולמים לבנות ומה עליה להעניק לכם ולילדכם? מה צריך ואפשר לעשות כדי לשקם את המפעל הציוני, ולהבטיח עתיד של שגשוג פריחה ומשמעות – לכם ולילדיכם. אחרי שתפקחו את עיניכם ותעצבו שפה וחזון משלכם, עליכם לקחת את ההגה לידיים ולהוביל את הספינה הציונית אל חוף מבטחים. אל תביטו לאחור – כי שם לא תמצאו מישוהו אחר שיוכל לעשות זאת במקומכם. הדור שלי ושל הוריים שבויו כולו בשפה הילדותית של הסכסוכים שיצרו אותנו, ואינו מסוגל לחשוב או לראות כי המערכת הפוליטית הקיימת כולה – המכונה בטעות "דמוקרטיה" – אינה אלא איום ישיר ומיידי על עתידכם. הגיע הזמן למחוק אותה ולבנות משהו חדש.

הפסיקו לקטר. סימכו רק על עצמכם. הגיע הזמן להתארגן פוליטית, כל אחת ואחד בזהות שלו, אך כולם יחד – למען מהפכה אמיתית, יסודית ועמוקה, המהפיכה של דור ה-ז'. לא מחאות סרק ריקות מתוכן, לא מתנ"סים בצמתי רחובות, אלא תנועה עממית מדויקת וממוקדת שתשיב את הציונות אל צומת דרכים שבה עמדה בשיאה, בין כ"ט בנובמבר 1947 לה' באייר 1948, לפני שנבחרו כל הדרכים שהובילו אותנו למבוי הסתום שבו אנו נמצאים היום.

בחזרה לכ"ט בנובמבר

זה אומר להתחיל מהתחלה: לחזור לסעיף 10 הנשכח במגילת העצמאות², ולפתוח בפרוייקט פינוי בינוי הלאומי:

1. לפזר את מוסדות המשטר המקולקלים – הכנסת והממשלה.
2. להקים ממשלת מעבר מאוחדת שתתפקד כמו "מנהלת העם" בשנת תש"ח.
3. לערוך בחירות חופשיות ל'אסיפה המכוננת' בהשתתפות כל הזהויות המרכזיות בישראל.
4. לכונן חוקה מוסכמת שמבססת משטר דמוקרטי שונה לגמרי – כזה המבוסס על שותפות ותיאום בין הזהויות, תוך השגת מטרות לאומיות משותפות.
5. לבנות מחדש את מוסדות השלטון והממשל בהתאם לחוקה, ולהתחיל את מלאכת השיקום.

למרבה הצער, כשאתם תקראו את הסדרה במלואה, תבינו שאין לנו באמת ברירה אחרת – אם אתם רוצים להבטיח כאן עתיד לכם ולילדיכם. תגלו גם שאיש מלבדכם לא ייקח על עצמו את המשימה הזו. האחריות, ההזדמנות והיכולת לשנות – כולם בידיים שלכם.

אני יודע שאני מבקש מכם דברים שנראים כרגע מעבר ליכולתכם. אולי אתם שואלים את עצמכם: איך אפשר בכלל לחשוב בצורה עצמאית על דמוקרטיה, המדינה והחברה, כשמערכת החינוך לימדה אותנו רק לציית ולא לשאול שאלות? איך ניתן לדמיין חזון חדש לדמוקרטיה ולמדינה, כשכל מה שאנחנו מכירים הוא המצב הקיים? איך אפשר להתארגן פוליטית כשאנחנו מופוצלים לזהויות פוליטיות שמבוססות על שנאה ועוינות כלפי זהויות אחרות? ואיך אפשר לערער על יסודות המשטר הנוכחי ולהתנגד לו, כשכל כך הרבה אנשים ומוסדות מושקעים בו עד ציוראר?

זו בדיוק הסיבה שכתבתי את הספר הזה, יחד עם חברים וחברות רבים³. כסוציולוג ציבורי, שמאמין בכוחה של הסוציולוגיה לראות ולשנות את המציאות, הרגשתי חובה עמוקה להעניק לכם את הכלים - מחשבתיים והמעשיים - שתוכלו להפוך מדור צייתן שהולך בתלם שמוביל לשום מקום, לדור חדש של מנהיגים ומנהיגות למדינת ישראל. דור שמאחה ומלכד, דור

ביצועיסט שלא עוסק בשטויות, שמסוגל להוביל את המדינה לעתיד טוב בהרבה מזה שהדור שלי הותיר לכם.

הסדרה הזו נועדה לפתוח בפניכם דרך חדשה, שונה לגמרי, להביט על המציאות החברתית והמדינית שבה אנחנו חיים. לא תמצאו כאן את הפוזיציה או הנרטיבים של אף אחת מהזהויות הפוליטיות הקיימות. תמצאו כאן ניתוח סוציולוגי – כזה שמערער על כל מובן מאליו, ומבקש תשובות לשאלות היסוד: איך הגענו למצב הנוכחי? את מי הוא משרת? ומה המחיר שאנחנו משלמים עליו? האם יש אלטרנטיבות למצב הזה?

ובעיקר – איך להציל את העסק? איך נוכל לעבור מעמדה של קורבנות פאסיביים, לעמדה של סוכנים וסוכנות פעילים שמשפיעים על המציאות, יוצרים שינוי, ובונים לנו עתיד שונה?

איפה טעינו?

בחלק הראשון נחזור לצומת ההיסטורית של כ"ט בנובמבר פינת ה' באייר, ונבחן: איפה שגינו, מה התקלקל ומה צריך לתקן? נבין כיצד מייסדי המדינה בנו את מוסדות התווך של מדינת הלאום היהודית, אך התעלמו, הכחישו, ולא התמודדו עם שני אתגרי היסוד של הציונות: הראשון – בניית חברה בעלת לכידות פנימית, בתנאים של שונות קיצונית בין הזהויות היהודיות שהרכיבו את התנועה הציונית. השני – כינון ריבונות יהודית חד-לאומית, בטריטוריה שהיא דו-לאומית במהותה, ובמרחב גיאופוליטי עוין.

הכשל הגדול של אבותינו הוא שלא הצליחו בהקמת משטר שמכיר בישראל כמדינה רב זהותית. במקום לבנות מערכת פוליטית שתומכת בשיתוף פעולה ותיאום בין זהויות שונות, (כפי שהיה פחות או יותר עד הקמת המדינה) הם יצרו משטר המבוסס על כללי תחרות, עקרון "הרוב קובע", ומשחק סכום אפס בין הזהויות. התוצאה: מערכת פוליטית רעילה, שמיצרה ומיסדה שני סכסוכים ממאירים: הסכסוך הפנימי בין הזהויות היהודיות והסכסוך היהודי-ערבי. שני הסכסוכים הללו כובלים אותנו כיום במבוי סתום.

נבין את המחירים ההרסניים של דמוקרטיית ההכרעה הישראלית. היא הקריסה את הסולידריות הלאומית, את הרשת המוסדית של המדינה, את

דוקטרינת ההגנה של ישראל, והביאה אותנו לכדי סכנה ברורה ומיידית להישרדות הגאופוליטית שלנו.

גרוע מכל, היא הביאה להפקרה הגדולה של הדור שלכם לשורה של מגה-משברים – משבר הדיור ויוקר המחיה; משבר הבטחון התעסוקתי; משבר האלימות; משבר חופש התנועה; משבר החינוך וההשכלה; וכמובן משבר הבטחון הלאומי. בזמן שהמערכת הפוליטית עסוקה במלחמת זהויות פוליטיות, אתם מנסים לבנות לעצמכם חיים בחברה ומדינה מתפוררת, וללא יציבות ובטחון בעתיד.

אם אנחנו רוצים להבטיח עתיד למפעל הציוני, ולהבטיח את עתיד הדור שלכם ושל ילדיכם, עלינו למחוק מהיסוד את המבנה הפוליטי כולו. הוא אינו בר שיקום. המשטר הדמוקרטי הנוכחי קרס ואינו מתפקד. גם אם נצליח להגיע לבחירות נוספות, הרי שאם יתקיימו בשיטה הנוכחית, רק ידרדרו ויחריפו את סכסוך הזהויות הגדול, ויאיצו את ההתפוררות של החברה הישראלית.

השאלה הגדולה היא: מה יבוא במקום המשטר הקיים?

מה צריך לעשות?

אנחנו כל כך רגילים למערכת ההפעלה המשטרית שלנו ולכללי המשחק שהיא מכתיבה, עד שכמעט איננו מסוגלים לדמיין אלטרנטיבה – כאילו המשחק היחיד שקיים הוא תחרות וסכסוך בין זהויות. המערכת נראית לנו מובנת מאליה. אבל האם יש לה חלופה שעובדת?

אם נרים את הראש מהביצה הקטנה שלנו נגלה שהתשובה היא בהחלט כן. הרעיון שדמוקרטיה היא מערכת של כללי משחק שמטרתה להבטיח תחרות הוגנת בין זהויות פוליטיות על השלטון, לפי שיטת הרוב קובע (ובגרסה הליברלית, להגן על הפרט מפני עריצות הרוב הקובע) לא נכתב בלוחות הברית ולא ירד כתורה למשה בסיני.

יש דרך אחרת לחלוטין לראות את הדמוקרטיה. אפשר להתבונן במהות האמיתית שלה – יצירת שוויון וחופש לכל אדם וזהות חברתית להשפיע על גורלם. הדמוקרטיה יכולה להיות גם מערכת כללים המאפשרת לכל הזהויות להשתתף בשלטון, תוך שיתוף פעולה ותיאום בהשגת מטרות לאומיות. זו אינה

דמוקרטיה ליברלית' או 'שמרנית' אלא 'דמוקרטיה פדרטיבית' המכירה במצב היסוד של החברה הישראלית – חברת רב זהות, ונותנת לו מענה בדמות של ברית בין הזהויות המסדירה את יחסי שיתוף הפעולה במרחב המשותף, ואת ההגנה על החופש של הזהויות לחיות את חייהן בדרכן. זוהי שיטה דמוקרטית המבססת לכידות-תפקודית בין הזהויות, שונות ככל שיהיו.

'דמוקרטיית הלכידות התפקודית' אינה פנטזיה. היא מבוססת על פרקטיקות מצליחות ממדינות לאום אחרות, במיוחד כאלה שהן רב-זהות ופדרטיביות. בסדרה נציג חמישה עקרונות חוקתיים לדמוקרטיית לכידות. נבחן האם היא שיממה בישראל ונראה כי לא רק שהיא אפשרית – אלא שהיא גם חיונית, ובלעדיה עתידכם עגום.

מי יעשה (ואיך)?

וכאן מגיעה שאלת מיליון הדולר. ברור כי כדי לעבור ממערכת ההפעלה "סכסוך" למערכת ההפעלה "לכידות", נדרשת מ-ה-פ-י-כה, לא פחות. בטורקיה, למשל, הצבא התערב מספר פעמים כדי לפזר משטר דמוקרטי שיצא מכלל פעולה, ולכונן חוקה דמוקרטית חדשה.

בישראל לצבא אין כח כזה וטוב שכך. עם זאת, ברור לחלוטין שנדרש כוח פוליטי משמעותי שיתמודד עם הכוחות העצומים המבקשים לשמר את המצב הקיים: כל הפוליטיקאים, כל המפלגות, והתקשורת, שהפכה למעין תוכנית ריאליטי מתמשכת של מלחמות זהות. רוב הציבור שקוע עמוק בעמדותיו, דעותיו ושנאותיו, ואינו מסוגל לראות מעבר לסכסוך הזהויות היהודיות. כיום, אין כוח פוליטי או פוליטיקאי אחד שמבין באמת שרק מהפכה משטרית תוכל להציל את ישראל. ואם מישוהו מבטיח לכם את זה – אל תאמינו.

וכאן אתם נכנסים לתמונה. בחלק השלישי של הסדרה אספר לכם איך אתם, דור ז' של המדינה יכולים וחייבים לעשות את המהפיכה הזאת בעצמכם, להחזיר את כולנו לכ"ט בנובמבר ואפילו להנות מהדרך.

ברור שיש כיום מיאוס עמוק בקרב הציבור כולו, מכל הזהויות, מהמערכת הפוליטית הקיימת. כולם מבינים שהפילוג והשיסוי שהיא זורעת הוא החורבן של כולנו. אבל מיאוס, חשוב להבין, אינו מספיק. כדי לחולל שינוי אמיתי,

המיאוס הזה צריך להפוך לאנרגיה מהפכנית, ממוקדת ומדויקת, עם יעדים ברורים.

המכשול העיקרי בפני ביצוע המהפיכה הוא חוסר האמון והחשדנות. המסככים הפוליטיים משני צדי המתרס תמיד ינסו להציג כל רעיון לשינוי עמוק ורדיקלי במבנה המשטרי כתחבולה של "הצד השני" – מזימה שמטרתה לפגוע במחנה שלהם ולהשיג את השלטון. כך הם מצליחים לשמר את הגבול הדוקרני והברור בין המחנות.

הדרך היחידה לצאת ממלכוד הסכסוך היא לשבש את הגבול המפריד בין המחנות. השיבוש יבוא בדמות של שלוש מפלגות מהפכניות דור ז', שיבואו מתוך הצדדים המסוכסכים עצמם, יחצו ביחד את הגבול בין המחנות, ויצרו יחד מפץ פוליטי גדול- כזה שיפרק את הגדרות ויפיל את החומות.

אנחנו מזהים בכירור שלוש כוחות כאלה, שאינם נגועים בפוליטיקה הרעילה, שיכולים וצריכים לצאת מתוך הזהויות הפוליטיות הקיימות ולהרכיב ביחד את גוש השיבוש. נציג אותם בחלק השלישי של הסדרה.

התפקיד של הדור שלכם, הוא להתארגן פוליטית בשלושת ראשי החץ, לבנות את גוש השיבוש, ליצור שפה חדשה ומאחדת, ולהיות ממוקדים בחמשת השלבים החיוניים להובלת המהפכה הגדולה.

התפקיד של הדור שלנו, דור ההורים, הוא לספק לכם את המשאבים והכלים הדרושים כדי להצליח. במקום לבזבז מיליונים על כרזות ענק בנתיבי איילון, להקים יוזמות גרנדיוזיות שמעניינות רק אתכם ואת המעגל הקרוב אליכם, או לנדנד דגלים ושלטים במוצאי שבת במפגנים מעוררי רחמים – עלינו למקד את המאמצים. במקום לבהות בערוצי התעמולה, במקום לשפוך חמתכם בקבוצות וואטסאפ וטוויטר, הגיע הזמן להשקיע את המשאבים שלכם – בין אם בתרומות או בתמיכה ארגונית – בשלושת הכוחות היחידים שיכולים להוביל את השיקום ההיסטורי שהמפעל הציוני זקוק לו באופן נואש.

חלק ראשון

התפוררות

#1 דיסטופיה פינת קטסטרופה

תקציר

- אסון אוקטובר אינו מסתכם בכשלים אנושיים, מנהיגותיים או קונספטואליים. הוא משקף קריסה רבתי של עמודי התווך שעליהם נשענים הרפובליקה הישראלית והמפעל הציוני.
- הקריסה הגדולה נובעת מכשל היסטורי של הציונות להכיר בשני פרדוקסים מהותיים ולהתמודד עימם: **בניית לאום בעל לכידות תפקודית** כתנאים של חברת רב-זהות, ו**קיום ריבונות יהודית חד-לאומית** בטריטוריה דו-לאומית ובמרחב גיאופוליטי עויין.
- ההכחשה ארוכת השנים של פרדוקסים אלה הובילה **להקמה פגומה ומלאת כשלים של מוסדות התווך של המפעל הציוני**: שיטת המשטר, מוסדות המדינה, הזהות הלאומית, הדוקטרינה הבטחונית, ובעיקר, כושר ההישרדות הגיאו-פוליטי.
- מוסדות כושלים אלה לא רק שלא הצליחו לפתור את הפרדוקסים הבסיסיים אלא הפכו אותם **לשני סכסוכי עומק בלתי נשלטים המלבים זה את זה**: הסכסוך הפנימי בין זהויות היהודים והסכסוך היהודי ערבי.
- **שני הסכסוכים מתלכדים בצורה הרת אסון דיסטופיה הציונית הגדולה** שאנו חוות וחווים מאז בחירות 2022, והביאו את המפעל הציוני למצב של סף-קטסטרופה.

סימנים של קריסה מתקדמת

האם אסון אוקטובר הוא רק תוצאה של טעויות קולוסליות מצד מפקדי צה"ל והשב"כ? האם מדובר במחדל של ממשלה מופקרת או מנהיגות החיה בבועה נרקיססטית? אולי זו תוצאה של קונספציה שגויה ביחס לחמאס או לרשות הפלסטינית? ואולי המחאה החברתית אשמה, או המהפכה המשפטית? למרות שלכל אחד מהגורמים הללו עשויה להיות השפעה, טעות תהיה לייחס את אסון אוקטובר רק לטעויות של אנשים או למחדלים מוסדיים. טעות חמורה אף יותר תהיה לנצל את האסון כהוכחה ל'צדקת דרכנו' או להאשמת האחר. חקירות, הדחות או חילופי שלטון לא יפתרו את הבעיה.

מה שנחשף ביום השבת השחורה עמוק ומדאיג בהרבה. האסון חשף סימני קריסה מתקדמים בעמודי התווך שעליהם נשענת הרפובליקה הישראלית הראשונה — הגשמת החלום הציוני של "עם חופשי בארצנו". נחשפה חברה

מסוכסכת ומפורדת; מערכת מדינתית שאינה מתפקדת; דוקטרינת בניין כוח צבאי פגומה מהיסוד, אשר הותירה את אזרחי המדינה חשופים למתקפה ברברית; וחולשה גיאוגרפית-פוליטית חמורה, המאיימת על עתיד הריבונות היהודית.

הקריסה של עמודי התווך הטילה אותנו לתקופה דיסטופית, מסוייטת ומטלטלת, שהתחילה עם הוודע תוצאות בחירות אוקטובר 2022, שבה חווינו שרשרת ארועים כאוטיים וחורבניים שמעולם לא חלמנו שנחווה: נסיון הפיכה משטרית; משבר חוקתי מלווה במרי אזרחי; פלישה פלסטינית חמושה לשטח ישראל; טבח המוני ואונס באזרחים ואזרחיות בשטח המדינה ללא התערבות של הצבא; עשרות חטופים וחטופות ישראלים מוחזקים יותר משנה על ידי החמאס; הפקרה בכוונה תחילה של חייהם על ידי המדינה; שטחים נרחבים ממדינת ישראל הנתונים תחת האש הרב חזיתית מפונים מתושבים; פיגועי טרור ופרעות נקמה בשטחי יהודה ושומרון; מתקפות טילים וכתבמים משולבות מאיראן, מלבנון, מתימן, מסוריה ועיראק פוגעות בתשתיות ואזרחים; קופה לאומית מתרוקנת ואינפלציה מתגברת; חימוש מתדלדל ואמברגו חימוש מצד ספקיות; מנהיגות לאומית הפועלת באין מפריע תחת חוסר אמון מוחלט מצד חלק גדול מהציבור; מנהיגות צבאית אשר אינה זוכה לאמון ממחצית העם החושד כי היא משתפת פעולה עם האוייב; ציבור גדול הנמצא בחשש מוחשי לעתידו הזהות שלו במדינה, ולעתיד קיומה של המדינה בכלל; קהילות גדולות של פליטים-נוכחים קונות נד"לן במדינות האיזור וברחבי העולם.

זו איננה רק דיסטופיה — זו תמונה של מדינה בהתפוררות מתקדמת, שמתירה את אזרחיה משוסעים, מבולבלים, ועמוסי חרדות לגבי מה שצופן העתיד.

הכחשת הפרדוקסים הציוניים

בחינה מפוכחת מצביעה על כך שהקריסה הגדולה של עמודי התווך הקיומיים של מדינת היהודים נובעת מכשל היסטורי עקבי של התנועה הציונית להתמודד עם שתי סתירות פנימיות מהותיות, שניצבו בפניה כתנועה לאומית מודרנית:

1. **פרדוקס הלכידות בתנאי רב-זהות:** כיצד אפשר לבנות אומה מאוחדת — חברה בעלת לכידות ומוסדות לאומיים משותפים המאפשרים פעולה מתואמת — כשבפועל, ה"לאום היהודי" מורכב ממקבץ זהויות, חסרות כמעט כל מכנה משותף תרבותי, מוסדי, לשוני ואפילו דתי?

2. פרדוקס החד-לאומיות בטריטוריה דו-לאומית ובמרחב עוין: כיצד ניתן לבסס ריבונות יהודית חד-לאומית בטריטוריה דו-לאומית במהותה, שבה חי עם נוסף עם שאיפות לאומיות דומות ומתחרות, ובמרחב ערבי-מוסלמי שבו הריבונות היהודית נתפסת כנטע זר ועוין?

שני הפרדוקסים הללו מעולם לא נפתרו. במקום זאת, הם הפכו לשני סכסוכי עומק — הסכסוך הפנימי בין זהויות היהודים והסכסוך הגדול בין היהודים לערבים. בשנתיים האחרונות, שני הסכסוכים הללו מתמזגים לכדי "סופה מושלמת", המאיימת להפוך את מדינת ישראל לעוד אפיזודה חולפת בהיסטוריה הארוכה של המרחב.

המסע מהאוטופיה של באזל אל הדיסטופיה של ציון נבע במידה רבה מהתכחות שיטתית של הציונות לשתי הסתירות הפנימיות העמוקות שהגדירו אותה⁵. במקום להכיר בפרדוקסים הללו ולחתור לפתרונם, הציונות בחרה להאמין שהיא תנועה ככל התנועות הלאומיות האירופיות — ולאחר מכן, מדינה ככל מדינות הלאום המערביות-מודרניות.

הכחשה זו התבטאה בעיקר בתקופת הקמת המדינה בצורה של אימוץ עיוור של פרקטיקות מוסדיות ממדינות לאום מבוססות במערב, תוך התעלמות מהמאפיינים הייחודיים של התנועה הלאומית הציונית ומהמציאות המורכבת של המרחב שבו ביקשה להתבסס.

התוצאה הייתה סדרה של כשלים מבניים ופרדיגמטיים באבני היסוד עליהם נשען קיומה של מדינת ישראל הריבונית: בשיטה המשטרית הדמוקרטית; בזהות והסולידריות הלאומית; במערכת מוסדות המדינה; בדוקטרינת ההגנה הלאומית; באסטרטגיית ההישרדות הגיאו-פוליטית. נעמוד על כשלים אלה בקצרה בפסקאות הבאות.

כשל השיטה המשטרית - דמוקרטיה של רוב והכרעה

המערכת של כללי המשחק המשטריים-פוליטיים אמורה לאפשר לזהויות המרכיבות את הלאום לתפקד ביחד בספירה הציבורית למימוש מטרות לאומיות. השיטה הדמוקרטית שאומצה בכדי להסדיר את מרחבי המפגש ברמת המדינה בין הזהויות החברתיות היתה "דמוקרטיה הרוב המכריע", או במילים

פשוטות – צד פוליטי שמשיג רוב דמוגרפי זוכה בשלטון, וחופשי לכפות את רצונו ודרכו על הצדדים האחרים.

לפי מגילת העצמאות והחלטת האו"ם במדינת ישראל היתה אמורה לקום 'אסיפה מכוננת' שתפקידה היה לייצר חוקה דמוקרטית מוסכמת, בהשתתפות כל הזהויות המוסדיות מהיישוב. זה מעולם לא קרה. במקום זאת, התבססה שיטה שהועתקה באופן חלקי ומקוטע מהדמוקרטיה הליברליות המבוססות בהן עקרון הרוב הוא דרך מעשית להכריע בחילוקי דעות.⁶

הבעיה היא ששיטה זו אינה מתאימה למציאות הרב-זהותית של הציונות. התנועה הלאומית הציונית מראשיתה התמודדה עם בעיית הרב זהות – העובדה שהיא היתה מורכבת מריבוא רשתות מוסדיות שהיו שונות מאד זו מזו ולעיתים קרובות אף קונפליקטואליות (חישבו על השילוב בין חרדים, ציונות דתית, סוציאליסטים, ליברליים עירוניים, והכפילו זאת בקהילות יהודיות הבאות מתרבויות שונות זו מזו בתכלית). במצב הרב זהותי נדרשת שיטה משטרית פדרטיבית אשר מסדירה את כללי שיתוף הפעולה וקבלת ההחלטות המשותפת בין הזהויות השונות. לעומת זאת השיטה שנבחרה, שיטת 'הרוב קובע' היא שיטה שהסדירה לא יותר מתחרות בין הזהויות על השלטון.

התוצאה היתה היסטוריה ארוכה של פוליטיקת זהויות אויבנית ואלימה. עקרון 'הרוב קובע' מיסד את הפוליטיקה בישראל כסכסוך זהויות מתמשך הלוכז צורה ופושט צורה⁷. הוא הנציח את הפוליטיקה בישראל כמשחק סכום אפס בין שני גושי זהות מקוטבים ועויינים מנסים להכריע זה את זה במקום לשתף פעולה.

פרדיגמה זו הביאה לשיתוק הכושר של המערכת הפוליטית להסדיר מחלוקות, להקצות משאבים, ולהתמודד עם בעיות לאומיות. דמוקרטיית 'הרוב קובע' הגיעה למבוי סתום מוחלט בשנות שלטונו של בנימין נתניהו (כפי שקרה במקביל במקומות אחרים בעולם) והביאה את מדינת ישראל לסף התפרקות של הסדר החברתי ולמשבר חוקתי.

המערכת הפוליטית הדמוקרטית היא אבן הראשה עליה נשענים שאר מוסדות התווך הלאומיים, ובזמן שהיתה עסוקה בעצמה ובסכסוכי הזהות, הם הלכו וקרסו, כפי שנראה להלן.

כשל המדינה הניאו ליברלית

בעשורים הראשונים לקיומה, הרשת המוסדית שעליה נשען פרויקט בניית המדינה עוצבה על פי עקרון הממלכתיות. מרחב מוסדות המדינה הוגדר כמרחב "מפורז מזהויות", הפועל לכאורה לפי כללים אוניברסליים ואחידים. המדינה הממלכתית גייסה את הזהויות השונות לפרויקטים לאומיים באמצעות משטר אזרחות רפובליקאי, שקישר בין תרומה לטוב המשותף לבין זכויות קולקטיביות.

עם זאת, המדינה הממלכתית לא הייתה מדינת רווחה במובן של דאגה לצדק חלוקתי ושוויון הזדמנויות לכל הזהויות שמהן הורכבה. להפך, היא הייתה מדינה שנשלטה על ידי זהות הגמונית אחת, שדיכאה באופן פעיל זהויות אחרות, ובעיקר את עולי ארצות ערב.

מאמצע שנות השמונים, מדינת ישראל אימצה את מודל המדינה הניאו-ליברלית, שחזר והתפשט באותה תקופה במדינות מערביות כמו בריטניה וארה"ב. מודל זה הציב מדינה מינימליסטית, שמסתלקת מאחריותה החברתית לטוב המשותף ומעבירה את ניהול הסדר החברתי והכלכלי לידי "היד הנעלמה" של השוק החופשי.

בישראל, אימוץ המודל הניאו-ליברלי התרחש ללא דיון ציבורי, ללא בחינת התאמתו לנסיבות הייחודיות של המדינה וללא ידיעת הציבור הרחב. המעבר הזה, שבפועל שינה מהיסוד את חיי האזרחים, התקבל כמעט כגזירת גורל.

העתקה בלתי מבוקרת של מודל ניאו-ליברלי, הייתה טעות יסודית בישראל, מדינה המתמודדת עם בעיות לאומיות ואתגרים קיומיים. המציאות הישראלית דורשת מדינה מעורבת, עם יכולות תכנון, ארגון וביצוע גבוהות, כמו גם מנגנונים אפקטיביים של צדק חלוקתי, שיתאימו לחברה המורכבת מריבוי זהויות.

במקום זאת, המודל הניאו-ליברלי הביא לניוון מתקדם של הרשת המוסדית המכונה מדינה. מערכת זו הפכה בלתי מתפקדת, חסרת יכולת לארגן, לתכנן וליישם פתרונות. כתוצאה מכך, האזרחים הופקרו להתמודד עם שורת משברים קשים ללא מענה: משבר הדיור והמחיה, משבר האלימות, משבר החינוך, משבר התחבורה, ולבסוף — משבר האיום הקיומי שבו אנו חיים כיום.

המעבר לניאו-ליברליזם יצר תנאים בלתי אפשריים לדור הסוציולוגי הנוכחי, דור ז'. עולם תעסוקה המבוסס על חוזים זמניים ורעועים, שירותים חברתיים

מינימליים ומוגבלים, יוקר מחיה בלתי נתפס ומחירי דיור דמיוניים, כל זאת מול כושר השתכרות נמוך.

כך קרה כי דור שלם של צעירות וצעירים, מוצא את עצמו עובד קשה, משלם מיסים וממלא את חובותיו למדינה, אך מתקשה לבנות ואף לדמיין עתיד⁸.

כשל דוקטרינת ההגנה - צבא מערבי מודרני

בניין הכוח הצבאי של מדינת ישראל עוצב מראשיתו על פי מודלים של צבאות מערביים מודרניים, המבוססים על מלחמות בין מדינות לאום. מודלים אלה מדגישים צבאות התקפיים המסוגלים לתמרן מעבר לגבולות מדינתיים. במסגרת זו התפתח "מודל צבא העם" הישראלי, שהתבסס על גיוס חובה המוני כמקור כוח אדם מרכזי. הדוקטרינה כללה:

- צבא סדיר המיועד להגן על גבולות המדינה ולבלום מתקפות.
- צבא מילואים המספק כוח עוצבתי רחב לתמרון התקפי בשעת מלחמה.
- מערך התראה מודיעיני העוקב אחר פעולות מעבר לגבולות המדינה.
- צבא הקבע, המורכב מאנשי מקצוע צבאיים, שימש גורם מאחד שמדביק את כלל הכוחות יחד מבחינה פיקודית וארגונית.

דוקטרינת ההגנה הזו אינה מתאימה למציאות הגיאוגרפית של ישראל, שהיא מדינה חד-לאומית החולשת על טריטוריה דו-לאומית דה פקטו. במרחב שבין הירדן לים חיים זה לצד זה, במובלעות משולבות, שני לאומים מסוכסכים, עוינים וחמושים.

בעוד דוקטרינת בניין הכוח מעניקה לישראל יכולת התקפית גבוהה נגד צבאות אויב הנמצאים מעבר לגבולות ברורים, היא אינה נותנת מענה לאיום המרכזי והעובדתי: מלחמת אזרחים חמושה בתוך המרחב הדו-לאומי, בין תושבים פלסטינים לבין תושבים יהודים החיים זה לצד זה.

מודל צבא העם סיפק לצה"ל זרימת כח אדם עצומה. רק את חלקה הוא ניצל לטובת בניין כח צבאי התקפי. את רוב כח האדם שזורים צה"ל מבזבזו אם בתפקידים עורפיים ובלתי נחוצים, ואם בפטור ממילואים למרבית כח האדם שעובר בשורותיו. זאת במקום למצות את כח האדם הזה לטובת מילוי חובותיו כצבא העם – להגן על העם. בשביעי באוקטובר התברר כי צה"ל בנוי כמו מתאגרף בעל יד אחת – זהו המתקיפה, וחסר את היד השנייה – זו המגינה על

נקודות התורפה שלו - ריכוזי אוכלוסיה החשופים לסכנת פלישה אזרחית חמושה מתוך המובלעות הפלסטיניות שבין הירדן לים ועל הגבולות. כתוצאה מכך, האוכלוסייה האזרחית היהודית נותרה מופקרת וחשופה. היא תישאר כך גם ב"יום שאחרי", הפתרונות שניתנו, מילציות חמושות קטנות בדמות כיתות כוננות, ואוגדת מתנדבים בצבא, רחוקים מאד מלמלא את הצורך בזרוע צבאית מאורגנת אשר יעודה הוא הגנה הרמטית על ריכוזי האוכלוסיה מפני פלישה המונית חמושה.

כשל אסטרטגיית ההישרדות - רק בכח

מאז שהתפרץ הסכסוך הדו-לאומי במלוא עוצמתו בשנות ה-30, אימצו מוסדות היישוב ולאחר מכן מדינת ישראל את המאבק המזויין כפתרון בלעדי לניהול הסכסוך. גם הצד הפלסטיני הלך בדרך דומה. מעבר להבלחות קצרות וחלשות, לא נעשה מעולם ניסיון משותף ואמיתי לפתור את הסכסוך באמצעות פתרון עומק פרגמטי המכיר בצרכים ובזכויות של שני הצדדים.

תחת נרטיבים כמו "צדקת דרכנו", "נגזר גורלנו", "אין פרטנר", ו"הערבים רק רוצים להשמידנו", ובחסות אשליית הכוח שנסמכה על התמיכה האמריקאית, התבססה האמונה כי ניתן לשמר לנצח מדינת לאום יהודית בין הים לירדן באמצעות שליטה בכוח הזרוע על לאום אחר: עויין, חמוש, שווה בגודלו, הנתמך על ידי מרחב גיאו-פוליטי ערבי-מוסלמי רחב וחזק.

אסון אוקטובר חשף את כשלי הפרדיגמה של ניהול הסכסוך באמצעות כוח מזוין בלבד. התברר כי הריבונות היהודית החד-לאומית נתונה בנחיתות גיאו-פוליטית עמוקה, אשר עד כה כוסתה רק בזכות התמיכה האמריקאית ויכולת הארגון הריכוזית של ישראל לעומת הפירוד במרחב הערבי.

עם זאת, ברור כי ככל שהסכסוך יימשך, ישראל תמשיך לעמוד בפני סכנה קיומית הולכת ומחריפה, שסופה להתממש, אם בטווח הקצר ואם בטווח הארוך.

תפיסת "רק על החרב" אינה נחלתם הבלעדית של קבוצות משיחיות בציונות הדתית. למעשה, היא הייתה חלק מתפיסת העולם של הכוחות המזוינים בתנועת הפועלים כבר בשנות ה-30, ובשני העשורים האחרונים הפכה להגמונית גם בקרב מחנה הזהויות שכונה בעבר "מחנה השלום".

בשנות שלטון נתניהו, פרדיגמה זו הידרדרה למצב ביטחוני שהוא מהחמורים בתולדות המדינה. היא שהינה את התחזקות האסלאם הפונדמנטליסטי בגבולות ישראל, והיא המאחדת כיום את העולם הערבי נגדנו. אין לתת לאשליות ה"נצחון" וה"תקומה" ו"ההרתעה" לעוור את עיננו גם בסיום הסיכוב הנוכחי. מצבנו הגיאו פוליטי מוסיף להיות אנוש. כל "נצחון מכריע" הוא רק תחילתו של הסיכוב הבא.

כשל הזהות הלאומית

הזהות הלאומית נועדה לשמש כדבק המחבר את החברה, להעניק תחושת שייכות ומשמעות משותפת וליצור מכנה משותף מעל ומעבר לשונות הקיימת בין הזהויות המרכיבות אותה. היא נבנית ממערכת של סמלים, טקסים, טקסטים ונרטיבים המעצבים עבר משותף, שפה וערכים לאומיים אשר משותפים לכל הזהויות, מעל ומעבר לערכים והסמלים הפרטיקולריים שלהן.

במהלך בניית הלאום הישראלי, אבותינו הקדישו מאמצים עצומים כדי למצוא מוקדי הזדהות משותפים למגוון הרחב של זהויות יהודיות, שהיו מבודלות זו מזו באופן משמעותי. בניית זהות לאומית מאחדת הייתה קריטית במיוחד להצלחת הפרויקט הציוני.

עם זאת, גם כאן פעלה דינמיקה של הכחשת הרב-זהויות בחברה. דמותו של "הישראלי החדש" שנבחרה לשמש מודל לאומי הייתה זהות צרה מאוד: גברית, מערבית ומודרנית. מאמצים אלימים נעשו כדי להתאים ולצקת לתבנית זו את שאר הזהויות, שהיו רחוקות ממנה מבחינה תרבותית, חברתית ודתית.

התוצאה הייתה התנגדות הולכת וגוברת למודל זה של זהות לאומית חד-תרבותית. המערכת הפוליטית הרעילה, במקום לגשר על הפערים, הפכה את ההתנגדות הזו לדלק במאבקי זהות פנימיים, שהעמיקו את הפיצול והפכו את הזהות הלאומית עצמה לחלק מהסכסוך הגדול בחברה הישראלית.

היום אין מערכת סמלים וערכים לאומית שמצליחה לאחד את כלל הישראלים לכדי זהות לאומית משותפת. גם המוסדות הלאומיים שאי-פעם היו מוקדי הזדהות, כמו צה"ל, הפכו לשנויים במחלוקת ולזירות של מאבקי זהות. אפילו המרחב שעד לאחרונה סימל קודש לאומי משותף — בתי הקברות ביום הזיכרון — הפך לזירת התנגשות בין זהויות.

סכסוך הזהויות הגדול יצר מצב שבו החברה הישראלית מחולקת למעשה לשלושה לאומים מובחנים ועוינים זה לזה:

לאום מדינת יהודה – מקבץ זהויות אשר מזדהה עם סמלים, ערכים וטקסטים יהודיים-דתיים ולאומניים.

לאום מדינת ישראל – מקבץ זהויות המזדהה עם מערכת סמלים ומוסדות המייצגים חילונית-ליברלית מערבית.

הלאום הפלסטיני – המורכב מאזרחי ישראל הערבים, המזהים את עצמם דרך מערכת סמלים וערכים לאומית-פלסטינית וחלקם דרך מערכת סמלים איסלמית פונדמנטליסטית.

אלה אינם הבדלי אמונה, אדיאולוגיה או ערכים, אלא נרטיבים לוחמניים אודות הזהות הלאומית, המשמשים כדלק וכתופי קרב בליכוי מלחמת הזהויות.

פינוי-בינוי

למרות שקל ומפתה לייחס את החורבן הגדול לשנות שלטונות ומעלליו של מר נתניהו הרי שתהיה זו טעות. כמו מקבילו ההיסטורי, המלך רחבעם, בנו של שלמה המלך אשר בתקופתו התפרקה ממלכת ישראל המאוחדת, מר נתניהו הוא רק סימפטום לתהליכים היסטוריים עמוקים ושיטתיים אשר הביאו לכך כי דמות שכמותו בכלל יכולה להיות ראש ממשלת ישראל ויכולה לעולל את אשר עולל.

הדיסטופיה הציונית הגדולה שאנו נמצאים ונמצאות בעיצומה היא תוצאה של התלכדות שני הכשלונות הגדולים של הציונות: כשלון הלכידות החברתית בתנאים של חברת רב זהות, וכשלון ההישרדות הריכונית בטריטוריה דו לאומית ובמרחב עויין. הציונות הכחישה את תנאי היסוד שלה, חלמה את עצמה כמדינת לאום מערבית מודרנית, וכך בנתה גם את מוסדותיה. הכשלונות האלה התלכדו על ראשנו בדמות שני מגה סכסוכים השלובים זה בזה ומלבים זה את זה: סכסוך הזהויות היהודיות והסכסוך היהודי ערבי. המוסדות הגדולים שלנו נבנו להנציח את הסכסוכים הללו. מר נתניהו רק ידע, כמו כל סוחר ממולח, ללכות ולנצל אותם עד תום, כל הדרך אל החורבן.

לאן כל זה הולך? כפי שזה נראה כעת, לשום מקום. שני הסכסוכים הגדולים ימשיכו לפורר את המדינה עד שיקרה, במוקדם או במאוחר, אחד מן השניים – סכסוך הזהויות יגמר בחלוקה לשתי מדינות לשני לאומים (במקרה הטוב) או

בכך שהזהות החילונית-ליברלית תצא מזירת המפעל הציוני; או שהסכסוך היהודי-ערבי יגמר בנכבה הפוכה, כפי שכמעט אירע בבוקר השביעי באוקטובר. תמונת המצב הזו מותירה רק נתיב אחד של תקווה: מהפיכה גדולה שתעלה דור של מנהיגות חדשה שתיקח על גבה את פרוייקט השיקום הגדול של המפעל הציוני. זה לא פרוייקט תיקון או רפורמה אלא פרוייקט פינוי בינוי יסודי של כל המוסדות הכושלים והסדוקים, והחלפתם במוסדות איתנים ובריאים. בפרק הבא נצביע על מוסד המוסדות, המערכת המשטרית, שבו צריכה להתחיל מלאכת השיקום, ומדוע.

#2 הגרטר של הסכסוך

תקציר

- בין כ"ט בנובמבר לה' באייר, הצליחה הציונות להתמודד עם שני פרדוקסים מרכזיים: לגיטימציה בינלאומית לריבונות יהודית במרחב עוין ולכידות תפקודית במציאות רב-זהותית. החלטת האו"ם נתנה תוקף לרעיון הלאומי, והשתתפות כלל הזהויות במוסדות הציוניים חיזקה את המפעל המשותף.
- נאום בן גוריון בפברואר 1950 היה צומת דרכים בהיסטוריה הציונית. דחיית רעיון החוקה שיקפה מעבר ממוסדות רב-זהותיים שיתופיים לדמוקרטיית 'רוב קובע', שבה כוח פוליטי מוחלט מוענק לרוב זמני.
- היתה זו בחירה במערכת הפעלה לא נכונה למצב הרב-זהות של התנועה הציונית. הציונות התאפיינה במבנה של רשתות זהות מוסדיות, שכל אחת מהן ייצגה קהילת פרקטיקה ייחודית עם אינטרסים שונים ולעיתים מנוגדים. המערכת נזקקה לכללי משחק שיאפשרו שיתוף פעולה בין זהויות.
- הבחירה בדמוקרטיית 'הרוב הקובע' יצרה מצב שבו התחרות הפוליטית הפכה למשחק סכום אפס בין זהויות. במקום לבסס לכידות תפקודית, השיטה יצרה מנגנון שתרם להעמקת הקונפליקטים ויחסי הכח בין רשתות הזהות השונות.
- בפרק אנו מתארים את ההיסטוריה של סכסוך הזהויות היהודיות: תקופת ההגמוניה-דיכוי; תקופת הקיטוב-כפיה; תקופת ההיפר פוליטיקה; תקופת מלחמת הזהויות.
- את המחירים של ההיסטוריה הארוכה של סכסוך הזהויות הפוליטיות נתאר בפרק הבא.

נקודת האפס

בין כ"ט בנובמבר לה' באייר ניצב המפעל הציוני בשיא תפארתו. נדמה היה שהוא מצליח להתמודד ולפתור את הפרדוקסים המרכזיים שעמדו בפניו. החלטת האו"ם להכיר בהקמת מדינת ישראל, על בסיס תוכנית החלוקה שאומצה על ידי הציונות, נתנה לגיטימציה לריבונות יהודית חד-לאומית במרחב דו-לאומי עוין – פתרון לפרדוקס הראשון שהיווה אתגר קיומי.

נראה היה גם שהציונות מצאה גם דרך להתמודד עם הפרדוקס השני - לכידות חברתית במציאות של ריבוי זהויות. החלטת האו"ם הייתה פרי מאמץ משותף ומתואם של כלל הזהויות היהודיות, שפעלו יחד דרך מוסדות ציוניים שבהם כולם השתתפו. יתרה מזאת, בתקופה שבין כ"ט בנובמבר לה' באייר, כל הזרמים

היהודיים לקחו חלק פעיל במוסדות שניסחו את קווי היסוד למדינה העתידית, כפי שהתבטאו בהצהרת העצמאות – מסמך שעליו חתמו כולם. ואז הכל התחיל להשתבש.

בג' באדר תש"י, 20.2.1950 נשא דוד בן גוריון נאום בישיבה המאה ושבע עשרה של הכנסת הראשונה, אשר מהווה צומת דרכים בתולדות המפעל הציוני. בן גוריון, רב מעללים ורב נאומים, סימן בו את המעבר של הציונות מתנועה חברתית המלכדת מקבץ של זהויות חברתיות לפעולה משותפת, למדינה עם מערכת פוליטית כוחנית, משוסעת ומסוכסכת המתקשה להתמודד עם מטרות לאומיות.

הנאום עסק בנושא החוקה. בהצהרת העצמאות התחייבו מנהיגי היישוב להקים עד נובמבר 1948 אספה מכוונת, שתייצג את כלל הזהויות בחברה ותנסח חוקה מוסכמת למדינה. האספה המכוונת נבחרה בינואר 1949, ומשימתה הראשונה הייתה לקבוע חוק מעבר שיגדיר את תפקידה. סיעות מק"י וחירות דרשו שחוק המעבר יכלול התחייבות מפורשת לכתובת חוקה, כפי שנקבע בהצהרת העצמאות.

אבל בן גוריון חשב אחרת. הוא לא נכח בדיון אודות החוקה, ונשא נאום תשובה ארוך ומעמיק בן כ 6,600 מילים. זהו נאום מרשים, כזה שכמעט בלתי אפשרי למצוא היום בזירה הפוליטית, אך משמעותו היתה ברורה: התנגדות נחרצת לכתובת חוקה דמוקרטית למדינה ישראל. הוא לא התנגד מאותם סיבות שהחרדים התנגדו. הוא ציטט שלל סיבות והצדקות לחוסר הצורך בחוקה, והביא הרבה תקדימים.

הוא כמובן לא קרא לילד בשמו -למה לו חוקה שתכבול את ידיו כאשר היה לו רוב כל כך גדול בכנסת? הוא רצה לעשות כרצונו וחוקה זה בדיוק ההיפך משליט שעושה כרצונו. וכך, בפברואר 1950, באולם פרומין ברחוב קינג ג'ורג', בקור הירושלמי, התניע בן גוריון, בידיים קופאות, את הגנרטור שיחליש ויערער בהדרגה את יסודות המפעל הציוני: סכסוך הזהויות הפוליטיות הגדול.

השיטה המשטרית הדמוקרטית היא אבן הראשה שעליה נשענים יתר עמודי התווך של המדינה. כששיטה זו אינה מתפקדת, כל המבנה מתפרק. ללא הבנה של עומק הכשל המשטרי בישראל, לא ניתן יהיה לשקם את המערכת. יתרה מזאת, עד שלא תשוקם מערכת ההפעלה המשטרית בצורה יסודית – כלומר תוחלף במערכת הפעלה המבססת לכידות תפקודית בין הזהויות המרכיבות את

החברה הישראלית, יהיה בלתי אפשרי לשקם את יתר היסודות הדרושים להמשך קיומה של המדינה.

בחלקים הבאים נבין לעומק את מהותו של הכשל הזה, ואת מחיריו.

מעולם לא היינו 'עם אחד'

הציונות התמודדה עם מציאות יוצאת דופן, שהיתה שונה מזו של מרבית התנועות הלאומיות האחרות. כאשר התנועה הציונית הביאה יהודים אל הטריטוריה שבין הירדן לים, היא לא הביאה אנשים יחידים בלבד, אלא זהויות חברתיות, שהגיעו יחד עם רשתות מוסדיות ייחודיות משלהן שהגדירו את זהותן. רשתות אלה היו שונות מאד זו מזו בכל מובן ודרך, חלקן אפילו עויינות זו את זו. זו הסיבה שניתן לכנות את מצב היסוד של הציונות כמצב של 'חברת רב-זהות'.

בשלב זה, חשוב להבהיר למה אנו מתכוונים כשאנו מדברים על "זהות" או "זהויות". המושג הזה נושא משמעויות רבות, אך ביסודו, הוא מתייחס למכנה משותף שמגדיר קבוצת אנשים כיחידה בעלת מאפיינים דומים או זהים. בעבר, המושג "זהות" נתפס כקבוע ובלתי משתנה, כמעין שייכות טבעית שנוולדים לתוכה – כמו יהודי, שחור, אישה, מוסלמי, או אציל. גישה זו מכונה "מהותנית".

עם הזמן, התפתחו תאוריות חברתיות שהציעו ראייה שונה: זהות אינה מולדת, אלא תוצר של תהליכים חברתיים. לדוגמה, בתאוריות פמיניסטיות, מושג ה"מגדר" מתאר את זהות הנשים כהבדלים שנוצרו מתהליך הסללה חברתי, המכתיב את חייהן של נשים כקבוצה חברתית ייחודית, השונה מגברים. תאוריות מתקדמות יותר מציעות תפיסה מורכבת ודינמית של זהות. הן מבחינות בין "זהות" ברמה החברתית לבין "הזהדות" ברמת הפרט. זהות נתפסת כיום כמשוקעות בתוך "קהילת פרקטיקה" – כלומר, שייכות פעילה לקבוצה של אנשים הפועלים יחד במסגרת רשת מוסדות חברתיים נתונה. כל קהילה כזו יכולה להוות זהות: זהות דתית, תעסוקתית, יישובית, אתנית, או אפילו זהות המבוססת על תחומי פנאי או סגנון חיים. השייכות לזהות זו מתבטאת במעשים ובאינטראקציות המתרחשים במסגרת אותה רשת מוסדית ומאפיינים אותה.

כאן עולה ההבחנה בין "זהות" לבין "זהדות". רשתות הפרקטיקה החברתיות – כמו היציע של אוהדי הפועל, בית הספר היסודי של מדת בן, בית הכנסת אליו הלכת בילדותך, או אפילו הקניון שבו אתה מבלה – הן יציבות יחסית ונמצאות שם תמיד. אף על פי שהן עשויות להשתנות לאורך זמן, יש בהן יסודות יציבים המגדירים את אופיין.

לעומת זאת, ברמת הפרט, אנחנו יכולים לנוע בין רשתות זהות שונות, להשתייך למספר רשתות במקביל, ואף לשלב בין פרקטיקות של רשתות שונות באופן ייחודי ואישי.

כאשר אנו מדברים על זהויות פוליטיות, הכוונה היא לרשתות זהות מוסדיות המיוצגות בתוך המערכת הפוליטית. רשתות אלו פועלות במרחב החברתי והפוליטי במטרה לייצג את האינטרסים של מפעלי הזהות שלהן – כלומר, של הרשתות המוסדיות שהן חלק מהן.

אף שזה עשוי להישמע מורכב, קל להבין את הרעיון כאשר בוחנים את ההיסטוריה הציונית ואת התפקיד המרכזי של רשתות הזהות המוסדיות בעיצובה ובהבנתה. כבר בתקופת היישוב, כל זהות יהודית-אירופאית שהיגרה לארץ, סוציאליסטים, ציונים-דתיים, עירוניים-ליברלים, רוויזיוניסטים, חרדים חסידים, חרדים מתנגדים, לא הגיעה ריקה. היא הביאה עמה מערך מוסדי שלם שסיפק את כל צרכיה: מפלגות פוליטיות, הסתדרויות עובדים, קופות חולים, כוחות מגן, צורות התיישבות ייחודיות, מערכות חינוך, מוסדות תרבות, מוסדות דת, ואפילו איגודי ספורט.

כך נוצר מצב שבו הזהויות היהודיות המהגרות השונות התקיימו בתוך רשתות מוסדיות נפרדות ומובחנות זו מזו, שהיו מיוצגות פוליטית במוסדות השונים של היישוב.

המשמעות של רשתות אלה הייתה עמוקה הרבה יותר מהשירותים שסיפקו. הן שימשו כ"קהילות פרקטיקה" – המסגרת שבה אנשים רוכשים את מכלול ההרגלים, הסמלים והמאפיינים שמגדירים את זהותם. זה כולל את צורת הדיבור, ההליכות, הלבוש, התזונה, וכן את מערכת האמונות, השקפת העולם והאידיאולוגיה שאימצו.

יתרה מזאת, הרשתות המוסדיות שימשו גם כמקור סמכות עבור חבריהן – המוסדות והדמויות שעמדו בראשן הובילו את האנשים, סיפקו נרטיבים מאחדים, וגייסו אותם לפעולה פוליטית. כך, הרשתות הללו לא רק תמכו

בפרטים, אלא גם עיצבו ותיחזקו את **מפעלי הזהות הקולקטיביים** של הקהילות, ושימשו כבסיס למאבקים פוליטיים, חברתיים ולאומיים.

זו המשמעות של הציונות **כחברת רב זהות** – תנועה לאומית המורכבת בסופו של דבר מרשתות זהות מוסדיות שונות זו מזו, נפרדות זו מזו, בעלות מפעלי זהות שונים בתכלית, ויותר גרוע – קונפליקטואליים: כל זהות ציונית שאפה לבית לאומי לעם היהודי, אבל כל אחת ראתה לנגד עיניה בית אחר לגמרי.

השיבוש הגדול – דמוקרטיית 'הרוב הקובע'

עד קום המדינה, התנועה הציונית הסתגלה ופעלה היטב בתנאי הרב-זהות שלה. עובדה, התנועה נחלה הצלחה גדולה והביאה, במאמץ משותף, להקמת הבית הלאומי לעם היהודי. אולם במעבר מתנועה למדינה הכל השתבש. למצב היסודי הזה של הציונות ושל המדינה שזה עתה נולדה, מצב של חברת רב-זהות, חברה שמורכבת מרשתות מוסדיות רחוקות, מבודלות, וקונפליקטואליות, בחרו אבותינו את הגרסה הלא נכונה של הדמוקרטיה.

מה זה באמת דמוקרטיה? המילה הגדולה דמוקרטיה לא באמת אומרת הרבה. אין תורה למשה מסיני על דמוקרטיה. במהותה הדמוקרטיה היא מערכת של כללי משחק או פרקטיקות שמאפשרות לכלל האזרחים והזהויות להביע את רצונם ולהשפיע על גורלם בצורה חופשית ושווה. היא מאפשרת להביא את נסיבות חייהם המיוחדות לידי ביטוי במוסדות המעצבים את עתידם המשותף – בבית המחוקקים, בממשלה, ובשלטון המקומי.

אצלנו, מעולם לא עצרנו לחשוב ולהסכים איזה סוג של משטר דמוקרטי מתאים למדינת ישראל כחברת רב זהות. כאמור, ההזדמנות לעשות זאת הוחמצה לחלוטין כאשר בן גוריון נפנף במחי יד את רעיון החוקה וביטל את האסיפה המכוננת שהיתה אמורה לקבוע אותה.

אבל יתכן כי היה כאן יותר מאשר אקט כוחני שביסס את ההגמוניה של תנועת הפועלים במדינה החדשה. יתכן כי הסיבה לכך היא שהתנועה הציונית כולה היתה בהכחשה גורפת של המצב הרב-זהותי שלה. הרי כל ההצדקה והלגיטימציה של הציונות כתנועה לאומית נשענה על הרעיון כי היהודים הם לאום – כלומר ישות חברתית קוהרנטית והומוגנית עם עבר ועתיד משותפים –

עם שחוזר לארצו, מקבץ פזורותיו, ובונה אומה באמצעות כור היתוך שיבטל את ההבדלים המלאכותיים שהגלות יצרה בין היהודים.⁹

כך קרה שההזדמנות לדון באופי המשטר המתאים למצב הרב-זהות של המדינה הוחמצה, ואנחנו נתקענו עם מערכת הפעלה משטרית שאפשר לכנות אותה "דמוקרטיה של רוב קובע". בשיטה זו, כל רוב מספרי זמני זוכה לכוח כמעט מוחלט, ויכול לכפות את רצונו על המיעוט¹⁰. כך מפרשים גם רוב הישראלים את מושג הדמוקרטיה – הרוב קובע.

הבעיה שהשיטה הזאת מעולם לא התאימה למצב הרב זהותי של החברה הישראלית. השיטה הזאת מתאימה אולי למצב של חילוקי דעות. אבל לא למצב של חילוקי זהויות. בחברה הרב זהותית המחלוקות והקונפליקטים אינם בין אידיאולוגיות ודעות, אלא בין אינטרסים מוקנים של רשתות המוסדות הזהות השונות, אשר עטופים בטקסטים אידיאולוגיים¹¹.

האתגר של מערכת פוליטית בחברה רב-זהות הוא לא להכריע בין דעות שונות ביחס לטוב המשותף, אלא לייצר כללי משחק שמאפשרים לכידות תפקודית ושיתוף פעולה בין הזהויות ברמה הציבורית. עקרון הרוב המכריע פועל הפוך לחלוטין – הוא מעודד ניגוד אינטרסים, תחרותיות ועוינות בין זהויות. הוא אמנם שירת את בן-גוריון והזהות הפוליטית שהוא ייצג, אך הפך את הפוליטיקה בישראל למשחק סכום אפס: תחרות אלימה על השלטון שבה ניצחון של זהות אחת הוא הפסד מוחלט של האחרת.

עד כאן על שיטת "הרוב הקובע" ואיך הגענו אליו בכלל. בחלק הבא נדבר על התפקיד ההרסני של מערכת ההפעלה הזו בהיסטוריה של היחסים בין הזהויות הציוניות הגדולות.

ההיסטוריה של סכסוך הזהויות

דמוקרטיית 'הרוב הקובע' עיצבה את ההיסטוריה של יחסי הזהויות החברתיות בישראל כמערכת כוחנית ואלימה. שיטה זו הפכה למנוע שהזין את הסכסוך ההיסטורי בין זהויות יהודיות שונות בישראל. סכסוך זה עבר גלגולים שונים לאורך שנות קיומה של המדינה.

תקופת ההגמוניה והדיכוי

דמוקרטיית 'הרוב הקובע' היתה המכשיר העיקרי של השליטה המוחלטת של תנועת הפועלים בפרוייקט בינוי האומה והקמת המדינה. הרשת המוסדית של תנועת הפועלים הצליחה להיות הכח המוביל את פרוייקט בינוי האומה בזכות מערכת יחסי תלות והדרה שיצרה בינה לבין רשתות הזהות האירופאיות האחרות.¹²

עם הקמת המדינה, נבחר "עקרון הממלכתיות" כפתרון פוליטי לניהול המתח בין רשתות הזהות המוסדיות של תקופת היישוב. עקרון זה התבסס על יצירת רשת מוסדית מדינתית, לכאורה נייטרלית, שמנוהלת לפי כללים ביורוקרטיים-אוניברסליים¹³ ושאמורה לשרת את כל האזרחים באופן שווה, ללא זיקה לזהות פרטיקולרית. בפועל, הרשת הפועלית לשעבר הפכה לזהות הדומיננטית של המדינה עצמה.

במבנה זה נזרע גם זרע החורבן של ההגמוניה של תנועת הפועלים, הלא הוא הדיכוי היסודי של עולי ארצות ערב. עולי ארצות ערב לא נקלטו על בסיס הרשתות המוסדיות המקוריות שלהם כפי שקרה עם הזהויות האשכנזיות. במקום זאת המדינה פירקה בכוונה תחילה את רשתות הזהות המקוריות שלהם. יוצאי ארצות ערב פוצלו בין רשתות הזהות האשכנזיות שם חוו הדרה מובהקת בשל העדר ההון התרבותי¹⁴ שאיפשר להתקדם ולרכוש מעמד בתוך רשתות הזהות הללו. קבוצה גדולה עוד יותר לא השתלבה ברשתות האשכנזיות כלל, אלא המדינה יצרה עבורם רשת מוסדית משלהם, חלשה וירודה: בשיכונים, המעברות, עיירות הפיתוח, במטבחים, עמדות השג והסדנאות בצבא, בשוליים הנמוכים של שוק העבודה, בהסללה לחינוך המקצועי, בתלות מוחלטת בממסד הקולט, ובדמויות הסמכות המסורתיות אשר הופשטו מכוחם התרבותי, וצמצמו לבתי כנסת עלובים ומטים לנפול.

תקופת הקיטוב והאונס

ההדרה של יוצאי ארצות ערב בתוך כל אחת מרשתות הזהות האירופאיות המבוססות אליהן התפצלו¹⁵, ביחד עם הזעם וההתנגדות שליוו את כל תקופת בינוי הרשתות המוחלשות, הביאה לתזוזה טקטונית במערך הזהויות והיחסים ביניהם במהלך שנות השבעים. ההגמוניה הפוליטית של הזהות החברתית

שהיתה משוקעת בזהות תנועת הפועלים ואחר כך בזהות הממסד המדינית¹⁶ אבדה לבלי שוב.

בתקופה הפוסט הגמונית, לאחר מלחמת יום הכיפורים והמהפך הפוליטי בסוף שנות השבעים, הפכו יחסי התלות-הדרה בין הזהויות ליחסי קונפליקט מובהקים. רשת הזהות הגדולה והמודרת של יוצאי ארצות ערב (נכנה אותה זהות הימ"מ – ימנים, מזרחים, מאמינים) - חברה לרשתות המיעוט האשכנזיות: רביזיוניסטים, ציונות דתית, חרדים-אשכנזים. הכח הפוליטי הגדול של זהות הימ"מ הדביק את זהויות המיעוט האשכנזיות ביחד, והפך אותן מאוסף של זהויות מיעוט התלויות בממסד לגוש זהויות מגובש ושואף לשלטון. הגוש החדש הפך את המערכת הפוליטית ממערכת הגמונית למערכת מקוטבת.

חשוב להדגיש: רשתות מיעוט אשכנזיות אלו לא היו מצליחות להשיג כוח פוליטי משמעותי ללא התמיכה של זהות הימ"מ. מעברם של אנשי זהות הימ"מ לתמיכה במפלגות הליכוד ואחר כך ש"ס יצר גוש זהויות בעל רוב פוליטי כמעט קבוע.

בתקופת הקיטוב, הפכה הדמוקרטיה המבוססת על עקרון "הרוב קובע" לזירה של ניסיונות אונס פוליטי בין שני גושי זהות עיקריים – גדולים, מקוטבים ועוינים זה לזה.

ניסיונות האונס הפוליטיים התבטאו באירועים כמו מלחמת לבנון הראשונה, שבה הזהות שהיתה תנועת הפועלים, ואחר כך המדינה, ועכשיו הפכה ל'מחנה השלום' נאלצה לשלוח את בניה למלחמה שבה לא האמינה. תנועת ההתנחלות כפתה את המשך הכיבוש על 'מחנה השלום', והנציחה אותו. מנגד, הסכמי אוסלו וההתנתקות כמעט והמיטו חורבן על מפעלי הזהות של הציונות הדתית והימין הרביזיוניסטי, והם פעלו לסכלם.

אירועים אלו ממחישים כיצד עקרון "הרוב המכריע" הפך למשחק סכום אפס בין שני הגושים. כל צד פועל לגייס רוב לא כדי לקבל החלטות משותפות ולקדם מטרות לאומיות וחברתיות, אלא כדי להיות בשלטון ולהכריע את מפעל הזהות של הצד השני. זהו מצב שבו האינטרסים המובהקים של כל גוש נמצאים בסתירה עמוקה לאלו של הגוש האחר, והצלחתו של צד אחד מתבטאת בהכרח בפגיעה במפעל הזהות של הצד השני. מדובר בפוליטיקה של הכרעה ולא בפוליטיקה של שיתוף פעולה.

תקופת ההיפר-פוליטיקה

בעשור השני של המאה הנוכחית, עם מותו של שיח השלום ובחסות ההגירה הגדולה למרחבי הסייבר, עקרון הרוב המכריע מארגן מערכת של היפר-פוליטיקה. בניגוד לפוליטיקת האונס שעסקה בסוגיות אמיתיות וגורליות כמו עתיד הסכסוך, הרי שההיפר פוליטיקה מתקיימת במחוזות ההדמיה והדמיון, במנותק מבעיות אמיתיות של אנשים אמיתיים בחברה אמיתית. היא בוודאי אינה מתימרת לפתור אותן.

במערכת ההיפר פוליטית הזהויות סגורות בבועות נרטיביות מבודדות ומנותקות זו מזו הנחות על ידן כמציאות. בבועות הנרטיביות הללו מסופרים סיפורים מדומיינים אודות אויבי זהות דמוניים השואפים להחריב ולהרוס את מפעלי הזהות. אנשי הזהויות מגויסים לפעולה פוליטית דמונית המתקיימת במרחבים וירטואליים מול אויבים דיגיטליים. התקשורת משקפת את הפוליטיקה כתוכנית ריאליטי מתמשכת שבה מזדהים הצופים עם האופי, התכונות, הכוונות של דמויות צבעוניות במלחמתם ומאבקים על מנת להשיג רוב שיכריע את הדמויות הצבעוניות האחרות.

מתחילת העשור השני, עקרון 'הרוב הקובע' הופך למלחמת הזיות בין שני יצורים דמוניים, מיובאים ממרחבי הסייבר האמריקאי, 'שמרנים' ו'פרוגרסיביים', שמעולם לא פסעו על אדמת ארץ הקודש, ולעיסוק אובססיבי בדמות וירטואלית אחת, שאיש אינו מכיר, ואיש מעולם לא פגש מעבר למסך, אבל היא מעוררת זדהות אינסופית, וגם שנאה פולחנית, שלא תלויים בכלל במעשים שהיא עושה בעולם המדיני והחברתי המציאותי, בין השאר כי מעולם לא עשתה בו שום דבר.

תקופת מלחמת הזהויות

בשיא עידן ההיפר-פוליטיקה, גוש זהויות הימין נערך לממש את עקרון "הרוב קובע" כדי להכריע סופית את הזהות הגדולה שאיבדה את דרכה. זהות זו, שהחלה כתנועת הפועלים, עוצבה מחדש כזהות בוני המדינה, אחר כך כמחנה השלום, ובשנות האלפיים הפכה לכזו ללא שם, דרך או כיוון ברור.

ההסכמים הקואליציוניים שנחתמו בסתיו 2022 סימנו נקודת מפנה דרמטית. הם שיקפו חלוקת שלל שלטונית בין זהויות גוש הימין, והיו למעשה מורשם לקרב הסופי על שליטת המדינה – מתוכנן ומונחה בידי רשת "קהלת".

ההסכמים נועדו להפוך את מפעלי הזהות של גוש הימין למפעל הזהות המדינתי, תוך פירוק מוחלט של מוסדות הדמוקרטיה הליברלית, שהיוו את סמלה המרכזי של הזהות הנגדית.

נאום יריב לויין שימש כנקודת מעבר קריטית – מרמת הסכסוך בין הגושים למצב של מלחמה. מלחמה, בהקשר זה, פירושה הפעלה טוטאלית של אלימות במטרה להכניע ולהחריב את הצד השני. בניגוד למלחמה קונבנציונלית, האלימות שהתנהלה במהלך חורף וקיץ 2023 לא הייתה קינטית אלא פרקטית: הפעלת כוח הרוב הקובע באמצעות חקיקה, מדיניות ושימוש במוסדות המדינה, על מנת להכריע את הצד השני.

הזהות "שאינן לה שם", שחשה כי אורח חייה וקיומה במדינה מצויים תחת איום ממשי, מצאה את עצמה עם הגב לקיר. התוצאה הייתה גל עצום של התנגדות ציבורית, מוצדקת ונרחבת. כך החלה שרשרת אירועים שהובילה לחורבן חברתי וחלוקה עמוקה בתוך החברה הישראלית¹⁷ – מציאות דיסטופית שאיש לא צפה. הקרע שנפער היה כה עמוק, עד ששום "ניצחון", מוחלט ככל שיהיה, לא יוכל לטשטש את ההרס שנגרם.

הכשלון הציוני הגדול

אם כן, ההחלטה האומללה של בן גוריון וחבריו, שכונתה "פשרת הררי" שלא לכונן חוקה מוסכמת בישראל היתה נקודת מפנה גורלית בהיסטוריה של המפעל הציוני.

כבר ציינו כי האתגר הראשי והיחודי שעמד בפני המפעל הציוני היה אתגר בינוי לאום – חברה בעלת לכידות וקוהרנטיות פנימית שמסוגלת לשתף פעולה בהגשמת מטרות קולקטיביות, אולם בתנאים בהם ה"לאום" היהודי המדומיין רחוק מלהיות ישות לכידה וקוהרנטית והוא למעשה מקבץ של רשתות מוסדיות שונות מאד ואפילו קונפליקטואליות.

עד לפשרת הררי התמודדה הציונות עם אתגר הרב זהותיות שלה בצורה יחסית מוצלחת. הציונות הצליחה לייצר מוסדות שבהם לקחו חלק והשתתפו כל הזהויות בפעולה למען מטרה משותפת – הקמת המדינה. כך למעשה פתרה הציונות את בעיית הרב זהות - על ידי בניית מוסדות פדרטיביים המכירים

בשונות בין הזהויות, ורואים בלאומיות ברית בין זהויות שונות ולא יצירת זהות אחת הומוגנית.

פשרת הררי העבירה את מערכת ההפעלה של היחסים בין הזהויות ממצב של "שת"פ" למצב של "סכסוך". היא מיסדה דמוקרטיה המבוססת על תחרות פרועה על השלטון, ומשחק "מנצח לוקח הכל" בין הזהויות. התוצאה היתה סכסוך זהויות היסטורי, שאחראי במידה רבה למבוי הסתום הלאומי בו אני מוצאים עצמנו היום. סכסוך הזהויות היהודיות הגדול שיתק את היכולת של המפעל הציוני להתמודד עם אתגרי היסוד שלו, והחזיר את הציונות לנקודת ההתחלה שלה – אוסף קהילות מפוצלות ולעיתים מסוכסכות נטע זר בסביבתן, סובלות מסכנה קיומית בביתן, ומאנטישמיות בתפוצתן.

על המחיר המפורט של דמוקרטיית הסכסוך נרחיב מאד בפרק הבא.

#3 כמה זה עלה לנו?

תקציר

- ההחלטה להעדיף את עקרון "הרוב קובע" על פני כינון חוקה מוסכמת יצרה דמוקרטיה שאינה מותאמת למציאות הרב-זהותית של החברה הישראלית. הובילה למערכת פוליטית מסוכסכת ומקוטבת אשר גבתה מחירים כבדים:
- **מערכת פוליטית בלתי כשירה**: המערכת הפוליטית הפכה למגרש של מאבקי כוח בין מחנות יריבים, במקום למוקד שיתוף פעולה וקבלת החלטות ענייניות. לאורך השנים, המערכת הפוליטית כשלה בהתמודדות עם סוגיות לאומיות ובקידום מטרות קולקטיביות, מלבד אפיזודות קצרות של שיתוף פעולה נדיר.
- **מוסדות מדינה באי ספיקה**: בהיעדר מערכת פוליטית מתפקדת, מוסדות המדינה הפכו לזירות חלוקת שלל קואליציונית. כתוצאה מכך, המדינה הפקירה את אזרחיה להתמודד עם משברים כרוניים – דיור, יוקר מחיה, בטחון תעסוקתי, בטחון אישי, וחינוך – ללא מדיניות מתוכננת או פתרונות מערכתיים.
- **אי שיויון והדרה פוליטית**: עקרון "הרוב קובע" יצר אי-שוויון חברתי ופוליטי עמוק. קבוצות מרכזיות, כגון נשים, ערביי ישראל, ולאחרונה הזהות החילונית-ליברלית, נדחקו לשוליים והודרו מהשפעה משמעותית על עיצוב חיהם וגורלם. מנגד, זהויות קיצוניות קטנות זכו למשאבים ולכוח יתר בעיצוב הגורל המשותף.
- **התפוררות הזהות הלאומית המשותפת**: דינמיקת הסכסוך הפוליטי פירקה את הזהות הלאומית המשותפת. לכל לכל גוש זהות סמלים, ערכים ונרטיבים לאומיים נפרדים ועויינים. טמונה בכך סכנה מובהקת לאפשרות הקיום המשותף של גושי הזהות העויינים במסגרת לאומית אחת.

בפרק הקודם ראינו כיצד בחרו אבותינו במערכת ההפעלה הלא נכונה עבור הדמוקרטיה הישראלית. במקום לכונן חוקה מוסכמת שמשקפת את כלל הזהויות וממשיכה את המסורת הפדרטיבית של התנועה הציונית – מסורת של יצירת מוסדות משותפים לכל – נבחר מודל דמוקרטי חלש המבוסס על שלטון הרוב, כל רוב, כקובע בלעדי. כשל יסודי זה הביא לפוליטיקה של סכסוך מתמיד בין הזהויות. הסכסוך לבש צורות שונות לאורך השנים: הגמוניה ודיכוי; קיטוב וכפייה; היפר-פוליטיקה; ולבסוף המצב הנוכחי שאותו ניתן לכנות "מלחמת הזהויות".

מה היו המחירים של הבחירה במערכת זו? כמה עלתה לנו הבחירה במשטר הדמוקרטי שאינו מתאים למצב הרב זהות של הציונות?

בפרק זה נעמוד על מימדי ההרס והשיתוק שנגרמו ישירות מהגנון המשטרי וסכסוך הזהויות שהצית.

אי כשירות של המערכת הפוליטית

המחיר הראשון והמשמעותי ביותר הוא היעדר מערכת פוליטית מתפקדת. המערכת הפוליטית אמורה לשמש כזירה המרכזית שבה נציגי הזהויות השונות נפגשים, מחלקים את המשאבים הלאומיים, פותרים מחלוקות, מנסחים אסטרטגיות להתמודדות עם בעיות ומשברים חברתיים, ופועלים יחד לקידום מטרות לאומיות. לנו אין מערכת כזו. במקומה יש לנו זירה של קטטה המונית בין זהויות שונות, המתנהלת לעיני קהל מוסת ומפולג.

כיצד הגענו למצב זה? איך הפך עקרון "הרוב קובע" לגורם המשתק את תפקודה של המערכת הפוליטית?

כאשר המוטיבציה העיקרית של השחקנים הפוליטיים היא תאוות השלטון, והשלטון תלוי בהשגת רוב שמייצג נצחון על האחר, נוצר כאמור משחק סכום אפס בין זהויות. בתנאים אלו, כל סוגיה לאומית, חברתית, כלכלית או ביטחונית הופכת להיות לא יותר מחומר תבערה לתדלוק סכסוך הזהויות. המערכת, המאורגנת סביב שני מחנות מנוגדים – קואליציה ואופוזיציה – אינה מסוגלת להתייחס בצורה עניינית ומעשית לסוגיות הלאומיות: אם הקואליציה תומכת, האופוזיציה מתנגדת, ולהיפך. אין שיפוט ענייני ומעשי של הפעולות של השלטון – כל דבר שהשלטון עושה טוב בעיני תומכיו, רוע בעיני מתנגדיו.

יותר מכך, בפוליטיקת הסכסוך איכות הפוליטיקאים נשפטת לפי המידה בה דאגו למשאבי הרשתות המוסדיות של הזהות, ולפי המידה בה פגעו והרעו עם 'אויבי הזהות'. במצב כזה, גם כאשר הקואליציה מצליחה לגבור על האופוזיציה, היא אינה מקדמת מדיניות המשרתת את כלל הציבור, אלא פועלת למען המחנה שבחר בה מלכתחילה. התוצאה היא מערכת שאינה מסוגלת לספק פתרונות פרגמטיים, יעילים וענייניים לבעיות החברתיות, וממילא אינה מצליחה לקדם את המטרות הלאומיות המשותפות.

הפיכת הפוליטיקה למאבק כוח על שליטה וניצחון על זהויות אחרות משפיעה לרעה גם על איכות השיח הציבורי ועל הידע של הציבור בנוגע לסוגיות לאומיות, עקרונות דמוקרטיים ומשטריים. מרבית האנשים בישראל,

כולל אלה המשכילים והמעורבים ביותר, אינם מבינים לעומק מהי דמוקרטיה ומהם העקרונות שעליהם היא מבוססת. הידע שלהם בנושאי כלכלה, חברה, ביטחון ומדינה לרוב שטחי, מגיע מערוצים חד צדדיים, ואינו מאפשר להם לגבש דעה מושכלת או להביע עמדה משמעותית בסוגיות לאומיות. כשזה מגיע לסכסוך היהודי-ערבי, מצבם אינו טוב יותר. ידע מבוסס על עובדות בסיסיות נדחק הצידה לטובת דקלום נרטיבים מגייסים ומסיתים שמפיצים הפוליטיקאים שמייצגים אותם – ושמססים אותם זה בזה.

כתוצאה מכך, אנחנו נכשלים לחלוטין גם בניהול האתגר הגדול השני: הסכסוך היהודי-ערבי. הסכסוך והאסטרטגיות לנהל אותו ולהתמודד עימו הפכו להיות לא יותר מאשר חומר דלק נוסף למאבקים הפנימיים בין הזהויות היהודיות. העמדות המנוגדות ביחס לסכסוך הפכו לסמלי זהות. במצב כזה, כל ניסיון לחשוב על פתרון עומק פרגמטי, מוסכם ומעשי הופך לבלתי אפשרי. כך שני הסכסוכים מבלים זה את זה. כל עוד לא נפתור את הסכסוך הפנימי, גם הסכסוך החיצוני יישאר בלתי נשלט.

מדינה באי ספיקה

בזמן שהפוליטיקאים מתקוטטים זה עם זה, בונים ומפרקים קואליציות ומחלקים את השלל, רשת המוסדות שאמורה להתמודד עם הבעיות הלאומיות הולכת ומתפוררת. "המדינה" היא למעשה תאגיד של מוסדות, ממומנים מכספי האזרחים, שתכליתם לשרת את הציבור ולהבטיח לו חיים בטוחים ומשגשגים. אך ישנה בעיה מהותית אחת: נדמה שהם מעולם לא שמעו על כך.

תאגיד המוסדות המכונה "המדינה" הוא אבן הדומינו שנפלה מיד לאחר קריסת השיטה המשטרית. באין מערכת פוליטית מתפקדת, מוסדות המדינה הופכים לערבוביה מוסדית חסרת כיוון או משמעות. הדרך היחידה להבין את ההגיון המבני שלהם היא לראותם כמעין ארכיאולוגיה של שכבות היסטוריות, שכל אחת מהן מייצגת חלוקת שלל פוליטית קואליציונית. כפי שנחשף בבחירות לאחר השביעי באוקטובר, ערבוביית המוסדות המדינתיים אינה מסוגלת לפעול באופן קוהרנטי או אסטרטגי, למעט שמירה על רוטינות בסיסיות הקבועות בחוק.

התוצאות של אי הספיקה של תאגיד המדינה הן חמורות מאד. אזרחי ישראל למעשה מופקרים לגורלם מול סדרה של מגה משברים כרוניים:

משבר הדיור והתשתיות

המדינה הפקירה את תחום הדיור והתשתיות לשוק החופשי, מה שהוביל לכך שרוב צעירי וצעירות ישראל נאלצים להקדיש את רוב הכנסתם עבור הזכות הבסיסית לקורת גג משלהם. למעט שכבה מצומצמת של צעירים בעלי נגישות לתחום ההיטק, הם נאלצים לרושש את הוריהם, או לחיות מהיד לפה בכדי לממש את הצורך הבסיסי ביותר של כל אזרח ואזרחית, קורת גג לו ולמשפחתו. בתמורה למחירים המופקעים רובם זוכים לגור בתשתיות דיור עלובות, מוזנחות ומתפוררות ברמה של עזה לפני פרויקט הפינוי בינוי הגדול.

משבר הבטחון האישי

בישראל קריסה כמעט מוחלטת של רשויות אכיפת החוק המותירה את האזרחים והאזרחיות חשופים לאלימות לסוגיה השונים. החיים תחת איום וחוסר אונים בפני האלימות מהווים משבר חברתי חמור. קבוצות מוחלשות חברתית, נשים, החברה הערבית, ועניים חשופים במיוחד וחסרי הגנה.

משבר הבטחון התעסוקתי

המהפכה הניאו-ליברלית פגעה עמוקות בזכויותיהם של העובדים והסירה רבות מההגנות שהיו נהוגות בעבר. המדינה, שבחרה להפנות עורף לאדם העובד, הותירה רבים מהם חשופים להסדרי העסקה רעועים ואף פוגעניים, כגון משרות זמניות, עונתיות, עבודות קבלן, מיקור חוץ, פריילנס, ותעסוקה כעצמאים זעירים.

המכנה המשותף לכל סוגי ההעסקה הללו הוא צמצום עלויות המעסיקים על חשבון הבטחון התעסוקתי של העובדים. התוצאה היא דור צעיר שנאלץ להתמודד עם חוסר ודאות מתמדת ותחושת אי-ביטחון כלכלי ביחס לאחת השאיפות הבסיסיות ביותר בחיי אדם: היכולת לפרנס את משפחתו בכבוד.

משבר החנק התחבורתי

חוסר באסטרטגיה תחבורתית מוביל לעומסי תנועה בלתי נסבלים ולחנק תחבורתי. המדינה ממשיכה להזרים מאות אלפי כלי רכב חדשים לכבישים מדי שנה, ובמקביל משקיעה מיליארדים בפרויקטים תחבורתיים שלעיתים קרובות לוקים בתכנון לקוי וכלל לא ברורה נחיצותם. זהו מגה משבר חברתי, לא רק מבחינת הפגיעה הכלכלית במשק, או המחיר הגבוה בחיי אדם, אלא בעיקר בגלל הפגיעה בזכות הבסיסית של האזרחים לחופש תנועה.

משבר החינוך

מערכת החינוך בישראל משקפת את מצב המדינה: חסרת כיוון, מטרה או תוכן. לא ברור מה בדיוק מעניקה השהות בין כתלי המערכת לילדי ישראל, מלבד שירות בייבי סיטר לאומי. המערכת עסוקה בעיקר בלמייך החוצה כל מי שאינו עונה להגדרת כיתות ה"מצויינות". מערכת החינוך רווית אלימות והתעמרות כבר מגילאי הגן. מרבית הישראלים והישראליות בוגרי המערכת כלל אינם רוכשים בה הון אנושי הנדרש להם לצורך מוביליות חברתית, ולצורך השתלבות בכלכלה משגשגת.

אלה הם רק חלק מהמשברים הכרוניים מהם סובלים אזרחי ישראל. כולם תוצאה ישירה של הפקרה של המדינה. תאגיד מוסדות המדינה לא רואה עצמו מחוייב לטפל בהם או לפתור אותם, בשל בהעדר הכוונה ומדיניות מהמערכת הפוליטית והממשלה. חמור מכך, גם אילו היתה מוטמעת מחוייבות כזו, היכולת המבנית לטפל במשברים אלה אינה קיימת.

השילוב בין האידאולוגיה הניאו ליברלית של המדינה, שמפקירה את החברה לכוחות השוק, לבין פירוקיות מבנית שנובעת משנים של חלוקת משרדים כשלל פוליטי, הותיר את מערכת המדינה כולה חסרת יכולת תכנון, ארגון וביצוע, למעט פעולות טכניות כמו גביית מיסים או מתן שירותים מקוונים.

אי שוויון

אחד המחירים הכבדים של הבחירה בשיטת "הרוב קובע" כעקרון הבלעדי בדמוקרטיה הישראלית הוא שהיא הפכה את המדינה ל'פסאודו-דמוקרטיה' — מעין דמוקרטיית דמה.

כפי שכבר הוזכר, המשמעות המהותית (לא הטכנית) של הדמוקרטיה המודרנית היא השתתפות חופשית ושווה של כל האזרחים וכל הזהויות בעיצוב גורלם וגורל המדינה המשותף. כאשר בוחנים את מושג השוויון הדמוקרטי כשוויון בהשפעה ובכוח הפוליטי, מתברר כי שיטת "הרוב קובע" יצרה אי-שוויון חברתי ופוליטי עמוק בישראל. אי השוויון בכח הפוליטי בא לידי ביטוי בכמה תופעות.

הזנבות שמקשקים בכלב

בתקופת ההגמוניה, השיטה הקנתה לזהות חברתית אחת, תנועת הפועלים, כח פוליטי כמעט מוחלט כאשר שאר הזהויות היו תלויות בה לצורך קיום מפעלי הזהות שלהם, וזהות אחת גדולה, יוצאי ארצות ערב, סבלו מדיכוי מוסדי עמוק תחת ידיה.

בתקופת הקיטוב, שתי זהויות מיעוט אשכנזיות - הציונות הדתית והחרדים - קיבלו כח יתר, כמעט בלתי מוגבל, בחסות שיטת הקואליציה-אופוזיציה. שתי הזהויות הללו מושקות עמוקות במפעלי זהות מגזריים – האחת במפעל ההתנחלות, השניה בחברת הלומדים.

כח היתר שהעניקה לזהויות אלה השיטה הקואליציונית נוצל¹⁸ מצד אחד בכדי להשתמש במשאבי המדינה כדי להעצים ולבסס את מפעלי הזהות הפרטיקולריים, ומצד שני בכדי לעצב את דרכו של הקולקטיב כולו לאור דרכן הייחודית של זהויות אלה. במיוחד אמורים הדברים לכח היתר של מפעל ההתנחלויות שבאופן מעשי סתם את הגולל על האפשרות לפתור את הסכסוך עם הפלסטינים בדרכי שלום, עדיין מכתוב את דרכה של מדינת ישראל בסוגיות של שלום, מלחמה וכיבוש, ומאז ההתנתקות, גם את אופיה של הדמוקרטיה הישראלית. גם מפעל הזהות החרדי, הכרוך באי השתתפות במוסדות הלאומיים ובכלכלה מצד אחד, והעמסה גדולה על השרותים החברתיים מאידך, הולך ומכתיב את דרכה ועתידה של מדינת ישראל כולה בכך שהוא מדלדל את ההון האנושי הדרוש לשגשוג כלכלי ומאיים על עתידה של ישראל.

פרדוקס הרוב המודר

בעוד שזהויות קיצון זוכות לעוצמה ולמשאבים מעבר לכל פרופורציה, עקרון "הרוב המכריע" גרם להדרה כמעט מוחלטת של חלקים נרחבים מהציבור הישראלי מעיצוב המציאות שבה הם חיים. מדובר בכמה קבוצות גדולות ומשמעותיות:

נשים: קצת יותר ממחצית מהחברה הישראלית, אינן מיוצגות באופן הולם בזירה הפוליטית ונעדרות השפעה על המציאות בה הן חיות. נשים מפרצלות בין כל הזהויות הפוליטיות-חברתיות, ובתוך כל אחת מהן סובלות מצורות שונות של הדרה. כוחן המספרי העצום אינו מתורגם להשפעה פוליטית, משום שעקרון "הרוב הקובע מאלץ אותן להעדיף את טובת הזהות הקבוצתית שאליה הן משתייכות על פני צרכים וקשיים ייחודיים כנשים.

האוכלוסייה הערבית: כ-20% מאזרחי המדינה מוצאים עצמם מודרים מהשיח הפוליטי ומשולחנות קבלת ההחלטות. הם מופלים, מודרים ומופקרים לגורלם, ללא השפעה על המדיניות המעצבת את חייהם.

יוצאי ארצות ערב מזהות "ימין-מזרחי-מאמין": לגבי קבוצה משמעותית ביותר זו, אשר היא שהביאה את ישראל ממצב ההגמוניה למצב הקיטוב, קיימת מחלוקת ביחס למידה בה כוחה הדמוגרפי אכן תורגם לשוויון פוליטי. מצד אחד, יש הרואים בתמיכה המזרחית בחזית ההתנגדות ההיסטורית לתנועת הפועלים מהלך שמשרת את מפעל הזהות המזרחי. מפעל זה מעוצב על בסיס חוויית הדיכוי המשותפת שעברה קבוצה זו, שהותירה בה חותם עמוק¹⁹.

מתוך החוויה הזו, קל להבין את הלאומנות המזרחית, שמצד אחד מגדירה אותם בראש ובראשונה כ"ישראלים" ולא כמזרחים, ומצד שני מתבטאת בשנאת אויבי ישראל, הן מבחוץ (הערבים) והן מבפנים (השמאל, האליטות, ושמות קוד נוספים לממסד המדינתי-אשכנזי).

התמיכה במנהיגות הימנית-אשכנזית אינה נובעת מהסתה גרידא, אלא ממקום עמוק של צורך בסוכנים פוליטיים שייצגו אותם ויפעלו למענם במסגרת ההתנגדות הפטריוטית לאויבי ישראל. כלומר, לפי גישה זו החבירה לזהויות

המיעוט האשכנזיות מעניקה לזהות זו כח פוליטי והשפעה גדולים על הגורל המשותף.

מצד שני, יש הטוענים כי התמיכה הלאומנית בחזית ההתנגדות לערבים ולאשכנזים אינה באמת משרתת את השוויון עבור זהות הימ"מ (הימין המזרחי-מסורתי) בישראל.

ראשית, ההתנגדות והפעולה הפוליטית של קבוצה זו אינן מכוונות להתמודד עם מנגנוני ההדרה העמוקים שעדיין פועלים נגדה. כך, למשל, אין מאבק מאורגן כנגד הקריטריונים וספי הכניסה למוסדות הממויינים במדינה²⁰, שבהם עדיין שולטים ברובם אשכנזים—חלקם הגדול משתייך לזהויות שהימ"מ עצמו תומך ומתחזק פוליטית. בנוסף, לא מתקיימת התנגדות לחלוקה המרחבית הבלתי שוויונית של אמצעי הייצור הכלכליים, שמייצרת אזורי פריפריה חברתית לצד מרכזים עשירים ומבוססים, וגם לא לחלוקה הלא שוויונית של משאבי מערכת החינוך שממנה נהנים בעיקר החזקים שפחות צריכים אותה.

הזהות החילונית ליברלית²¹: באופן אירוני, הזהות שהחזיקה בכוח פוליטי בלתי שוויוני בתקופת ההגמוניה הפכה, בעידן מלחמת הזהויות, לזהות גדולה, חזקה ועתירת משאבים, אך חסרת כוח פוליטי ממשי—קורבן נוסף של עקרון הרוב. בתקופת הקיטוב, הזהות החילונית-ליברלית התפרקה בהדרגה מכוחה הפוליטי. היא איבדה את שלושת העוגנים שהעניקו לה את כוחה: אידאולוגיה מגובשת, מוסדות מגייסים ומנהיגות כריזמטית. המפלגות הפוליטיות של המחנה הזה הפכו לחלולות, ללא אג'נדה מלבד התנגדות לשלטון הצד השני, עוינות גלויה כלפי הזהויות שמרכיבות אותו, וניסיון בלתי מציאותי לחזור לשלטון במסגרת משטר הרוב הקובע.

המחאה הגדולה אמנם הצליחה ליצור מכנה משותף אידאולוגי סביב ערכי חילוניות וליברליות, ואף הקימה מוסדות מגייסים אפקטיביים וניצנים של מנהיגות כריזמטית. עם זאת, המחאה הסתמכה על זכויות דמוקרטיות ליברליות—חופש המחאה, חופש הביטוי, חופש העיתונות, והשביטה—אך הסתבר שהזכויות הללו חסרות השפעה אמיתית במשטר המבוסס על עקרון הרוב. המחאה הפכה לא יותר מאירועי הווי ובידור ופורקן כעסים למיליוני המשתתפים. בדמוקרטיית הרוב קובע דינה של המהפיכה המשטרית להתממש, על אפה וחמתה של הזהות החילונית-ליברלית.

עם פרוץ מלחמת השביעי באוקטובר, מצאה עצמה הזהות החילונית-ליברלית ממלאת את כל חובותיה למדינה, אך חיה למעשה תחת "כיבוש" של משטר פוליטי זר. ניהול המלחמה התבצע באופן חד-צדדי, תוך קידום מטרותיו של צד פוליטי אחד בלבד. מחאות, הפגנות ואפילו ניסיונות נואשים לדרוש את המובן מאליו—כמו החזרת החטופים—לא זכו למענה, והותירו את הזהות הזו בתחושת ניכור, כאב ואי ודאות גדולה לגבי העתיד.

דיוקן של התפוררות חברתית

במבט מבפנים קשה לראות את התמונה הגדולה. אנחנו חיים את חיינו כרגיל, הולכים לעבודה, הולכים לבית ספר, עומדים בפקק, נוסעים לחו"ל, והולכים לקניון. ישנם אפילו כאלה הרוצים להאמין שעם ה"נצחון הגדול" במלחמה האחרונה, או כשמר נתניהו יעלם מהזירה, הכל יחזור למקומו, והמדינה תיכנס לעידן חדש של יציבות ובטחון. למרבה הצער זו אשליה. זוהי ראייה של המציאות מנקודת מבטו של הזכוב שכנפיו מפרפרות בחלב עד שזה הופך לחמאה החונקת אותו למוות²².

במבט מלמעלה, זה שרואה את התהליכים הסוציולוגיים, שלושת החלקים הקודמים מציירים פורטרייט של חברה מתפוררת. הם מספרים את סיפור כשלוננו של המפעל הציוני להתמודד עם האתגר הגדול ביותר שעמד בפניו: בניית לאום ישראלי מאוחד. המערכת המשטרית הרעילה וההרסנית שיצרו בן גוריון וחבריו, מוטטה את מוסדות המדינה שאמורים היו לקשור את הזהויות השונות לכדי לאום מתפקד, הפקירה את החברה הישראלית לגורלה, הדירה זהויות רבות מהמשחק הדמוקרטי ומנעה כל יכולת אמיתית להתמודד אסטרטגית עם הסכסוך - שגם לאחר "הנצחון" הגדול ימשיך לעוד ועוד סיבובים.

מדינת ישראל איבדה את זהותה הלאומית המשותפת. תחת פוליטיקת הסכסוך, החברה הפכה מחברה רב-זהות לחברה רב-לאומית, המורכבת מגושי זהות עוינים. לכל גוש סמלים, שפה, ערכים ותמונת מציאות שונה, ללא מכנה משותף מלבד הרצון לשמור על ריבונות ולא לחזור לגלות.

נכון להיום, הקונפליקט מתנהל בעיקר ברמת המפגש הפוליטית בין הזהויות. אך אם לא תשתנה שיטת המשטר, הוא עלול לחדור לרמות המפגש המוסדיות, הארגוניות, ואף האישיות.

במקרה הטוב, "מלחמת הזהויות" תסתיים בהפרדה טריטוריאלית וברעיון של טריפדרציה: שלוש ישויות לאומיות נפרדות—יהודית, ישראלית ופלסטינית. במקרה הרע, הזהות החילונית-ליברלית, שהפכה לנרדפת וחסרת השפעה במדינה שהקימה, תנטוש בהדרגה את הארץ, ותיקח איתה את משאביה ואת בני הדור הצעיר שנותרו ללא עתיד.

לשיטה הדמוקרטית הזאת אין עתיד בישראל. ולא רק אצלנו. השיטה הדמוקרטית הזאת נמצאת בפשיטת רגל בעידן הנוכחי. היא הביאה לעליית משטרים סמכותניים פסאודו דמוקרטיים (פוטין, אורבן, ביבי, פולין) במקרה הרע, ובמקרה הטוב היא קיטבה מדינות עד כדי סף קריסה (ראו מקרה הברקזיט בבריטניה, ותופעת טראמפ בארה"ב) הדמוקרטיה הליברלית שהיתה אמורה להיות מערכת בלמים ואיזונים בפני התחרות האלימה וחסרת מעצורים על השלטון ובפני עריצות של השלטון, כבר אינה מספקת מענה. במקום זאת היא בעצמה הופכת ללא יותר מנרטיב לוחמני של צד במלחמת הזהויות.

את המנוע הזה אי אפשר לתקן, צריך להחליף אותו. הוא לא מתאים והוא מרעיל את הסביבה שלו. אין לסמוך על פוליטיקאים, תנועות או יחזמות שמציעים פתרונות "למראית עין" להצלת המדינה, מבלי לכלול שינוי יסודי בשיטת המשטר. כל מי שמציע תוכניות שאינן כוללות מעבר משיטת "הרוב קובע" לשיטה דמוקרטית מותאמת יותר לחברה רב-זהותית, נובח על העץ הלא נכון. יש צורך דחוף לחזור לנקודת האפס של נובמבר 1947, להקים מחדש את האסיפה המכוננת, ולהשלים את המשימה שלא הושלמה: יצירת חוקה דמוקרטית שתבסס על שיטת משטר המתאימה לחברה רב-זהותית.

ישנן שיטות משטר שמתאימות למשימה זו, ואלו יידונו בחלק הבא.

חלק שני

לכידות

#4 על ה"אחדות"

תקציר

- הרצון לאחדות מושרש עמוק בהיסטוריה היהודית, ובמיוחד כיום כולם, כמהים לאחדות. עם זאת, בפועל, "אחדות העם" נותרה סיסמה חסרת משמעות מעשית בשל העדר פרקטיקה ברורה להשגתה.
- מושג 'הלכידות התפקודית הוא המפתח להבנת המשמעות הפרקטית של המשמעות האמיתית של "אחדות" ברמה הלאומית.
- לכידות תפקודית מתארת את היכולת של זהויות שונות לפעול יחד, בצורה מתואמת, להשגת מטרות משותפות, גם בהיעדר חיבה, הסכמה או היכרות אישית.
- הלכידות התפקודית היא מצבית, ומתרחשת כאשר מתקיימים שלושה תנאים: מטרה משותפת, פרקטיקה מכלילה ושוויונית, וקוד אופרטיבי חזק ומשותף.
- עקרונות הלכידות התפקודית צריכים להוות את היסוד לשיטה דמוקרטית מותאמת למציאות הרב זהות של המפעל הציונית, שיטה המבססת שיתוף פעולה בין הזהויות בהשגת מטרות לאומיות, במקום תחרות הרסנית על השלטון.

כולם מדברים על אחדות, אף אחד לא מדבר על דרך

בעיצומה של הדיסטופיה הגדולה, נדמה שכולם—מלבד הפוליטיקאים—מדברים על אחדות. לא צריך להיות סוציולוג כדי להבין שסכסוך הזהויות הגדול הוא שגרם לקריסה הנוכחית, ושאחדות היא הצעד הראשון לשיקום ואולי אף לתקומה. הכמיהה לאחדות איננה חדשה. לאורך ההיסטוריה היהודית, ידוע שסכסוך מביא לחורבן, בעוד אחדות מובילה לשגשוג. מושג האחדות כה מרכזי בתודעה הלאומית, עד שעיקר תפקידו של נשיא המדינה—המוסד הייצוגי המרכזי של ישראל—הוא "להיות סמל לאחדות הלאומית".

כולם גם מבינים שמקור הסכסוך אינו נעוץ בעם עצמו, אלא במערכת הפוליטית. אם תשאלו אנשים מהי הבעיה המרכזית במדינת ישראל, רובם יציביעו על הפיצול והסכסוך בעם. ואם תשאלו עם מי הם מזדהים פוליטית, רבים יגידו שמאסו בכל הפוליטיקאים באשר הם, או שיציביעו על דמות חדשה שמבטיחה לאחד את העם.

הכמיהה הגדולה לאחדות באה לידי ביטוי גם ביוזמות רבות שהופיעו במהלך המחאה ולאחריה המבוססים על ההבנה כי מקור הרע הוא סכסוך הזהויות

ועניינם הוא 'לאחד את העם' בצורה זו או אחרת. אך אם כולם מאמינים שה"אחדות" היא התרופה למצבנו הנואש, ואם היא מושרשת כה עמוק בהיסטוריה ובמפעל הציוני, מדוע היא נותרת כסיסמה ריקה, קלישאה ללא ביטוי מוחשי במציאות?

התשובה בגוף השאלה. "אחדות העם" היא סיסמא ריקה כי אין מאחוריה פרקטיקה ברורה. האם אחדות פירושה שכולם יחשבו אותו דבר? שכולם יאהבו, יבינו או יסכימו זה עם זה? יעשו שיעורי חברה להיכרות הדדית ולחיפוש מכנה משותף? או אולי, כפי שרבים מדמיינים, שכולם יקבלו את דרכה של זהות אחת—שלי?

בפועל, "אחדות" היא קלישאה שכולנו מדקלמים, בזמן שאנחנו עסוקים במרץ בסכסוך הזהויות. כדי להתחיל במסע לעבר אחדות מעשית, עלינו להגדיר בצורה פחות תמימה ויותר מציאותית מהי בכלל "אחדות". עלינו לשאול: מה הפרקטיקה של אחדות? איך האחדות נראית? איך האחדות "עובדת"?

בפרק הזה אנחנו ניקח את מושג ה"אחדות" ממרומי הקשת בענן ונביא אותו אל קרקע המציאות דרך המושג "לכידות תפקודית". המושג הזה הוא התרגום של סיסמאות ה'אחדות', 'הסכמה', 'שבת אחים' ו'ערבות הדדית' לכדי פרקטיקה פוליטית ברורה, שחייבת להחליף את הפרקטיקה הרעילה הנוכחית. נסביר:

1. מהי לכידות תפקודית ומה ההבדל בינה לבין מושגים אחרים של אחדות?
2. איך עושים לכידות-תפקודית? מהם התנאים שבהם היא תופיע, ומהם התנאים שבהם היא מתפרקת?
3. ובעיקר – מדוע לכידות תפקודית צריכה להיות הבסיס והמטרה של קוד ההפעלה החדשה של המשטר הדמוקרטי בישראל.

מהי לכידות-תפקודית?

לכידות תפקודית היא היכולת של אנשים, יחידות ארגוניות, או זהויות, לפעול בצוותא ובצורה מתואמת לצורך השגת מטרות משותפות. פשוט מאד. יש לשים לב שהדגש בלכידות תפקודית הוא על הפעולה המשותפת והמתואמת – לא על חיבה או על הסכמה, אהבה, אחידות, או דמיון באמונות

או בדעות. לא צריך להיות חברים או לחשוב אותו דבר, או לחתום על מסמך הסכמות, על מנת להיות בצוות, יחידה, או ארגון המתפקד בלכידות.

מה שחשוב להבין הוא שלכידות תפקודית היא מצבית. היא מתרחשת בתנאים מסוימים, וכשהתנאים הללו משתנים או נעלמים, היא יכולה להתפוגג. כאשר כללי המשחק הנכונים מתקיימים, לכידות תפקודית יכולה להתקיים גם בין זרים מוחלטים, יריבים מרים ואפילו שונאים. במצבים כאלה, כולם "מנגנים" את תפקידיהם יחד מתוך אותה פרטיטורה, וה"תזמורת" מפיקה מוזיקה עריבה לאוזן. אך כשהתנאים הללו נעלמים, הלכידות יכולה להתפורר ולהפוך לבלבול ותפקוד כאוטי—כמו תזמורת שבה כל אחד מנגן מה שבא לו, מתי שבא לו. התוצאה היא קפונה צורמת, ואנחנו יודעים כמה גרוע זה נשמע.

לכידות תפקודית יכולה להתקיים ברמות שונות:

לכידות תפקודית מסדר נמוך: במצב זה, לכל אחד יש תפקיד מוגדר מראש, והפעולות מתבצעות בדיוק בזמן ובמקום הנכון. זו לכידות מכנית, כמו מכונה משוכללת שבה כל חלק פועל בדיוק כפי שתוכנן.

לכידות תפקודית מסדר גבוה: זהו מצב שבו נוצר מרחב סובייקטיבי משותף בין המשתתפים, מעין קרבה מעשית שבה כולם "על אותו דף." במצב כזה, הפעולות מתואמות מתוך הבנה הדדית ושיתוף פעולה טבעי. זוהי חוויה עילאית של עבודת צוות, שבה פתרון בעיות, יצירתיות והמצאות כמו זורמים מתוך הקבוצה. זהו מצב שבו נדמה שאין גבול למה שאפשר להשיג יחד. מצב כזה ניתן לתאר גם כ"קרבה אינטימית".

אני באופן אישי חושב שהיכולת הזאת היא **אם כל היכולות האנושיות**. היכולת לפעול במתואם, במשותף ובאופן יצירתי כדי להשיג מטרה, היא הבסיס להישרדות של קבוצות אנושיות, וגם הבסיס להישגים הגדולים (והמפוקפקים) של המין האנושי להגיע לשליטה (הרסנית) בטבע. אני חושב שהיא צריכה להיות הערך המרכזי בחיים שלנו. אני חושב שאנשים שואפים ומחפשים להיות במצב של לכידות תפקודית מסדר גבוה מעצם טבעם כבני אדם.

משולש הזהב של הלכידות-תפקודית

הכל טוב ויפה, אבל חשוב לזכור שלכידות תפקודית היא תופעה מקומית וזמנית. היא אינה קיימת בכל הקבוצות, הארגונים או הצוותים, ואפילו אותם צוותים ויחידות יכולים לעבור בפתאומיות ממצב של פעולה מתואמת ולכידות תפקודית למצבים של פירווקיות, קונפליקטים ואי-תיאום. כל זוג שחווה מריבה מכיר את התופעה הזו היטב.

השאלה המרכזית היא: מה גורם למעבר ממצב של פירווקיות תפקודית למצב של לכידות תפקודית? באילו תנאים נוצרת הלכידות התפקודית? מהם כללי המשחק שמחייבים אנשים, זהויות או קבוצות לפעול יחד בצורה מתואמת ויעילה?

השאלה הזו ריתקה אותי במשך שנים, מאז התחלתי לחקור כיצד חיילים, מפקדים, ואפילו ארגונים שלמים, שנפגשים לראשונה, מצליחים לשתף פעולה באופן מושלם במבצעים צבאיים. במיוחד סקרן אותי להבין כיצד נוצרת לכידות תפקודית בתנאים של רב-זהות—בסביבות שבהן נפגשים אנשים מרקע חברתי שונה ומרוחק, אך מצליחים לתפקד יחד בצורה יוצאת דופן.

דמיינו, למשל, ג'אם ששן של כמה מוזיקאי ג'אז מארצות שונות, ליד בריכה במלון באילת (ראיתי לא מעט כאלה). הם לא רק מנגנים יחד, אלא מאלתרים באופן מופלא, כאילו תיאמו מראש כל צליל.

או, חשבו על יחידות המילואים במלחמה האחרונה—יחידות המורכבות מזהויות חברתיות ישראליות, שבשגרה כמעט ונמצאות על סף עימות פנימי, אך בתוך הצבא פעלו בהרמוניה, באפקטיביות, ואף בתחושת אחדות ולכידות יוצאת דופן.

דמיינו צוותים רפואיים בינלאומיים הנפגשים לראשונה באזורי אסון, או קבוצות כדורגל בפרמייר ליג, שמצליחות לייצר כדורגל עילאי הדורש תיאום מושלם והבנה הדדית—כל זאת בין שחקנים מכל קצוות העולם, שאפילו לא מדברים את אותה שפה.

הדוגמאות לא נגמרות: צוותי מטבח במסעדות יוקרה, מלצריות בבר עמוס, צוותי מו"פ בתאגידים בינלאומיים—כולם מציגים את אותו "נס" של לכידות תפקודית בתנאים של רב זהות.

במהלך השנים חקרתי לעומק את התופעה הזו, ואני מאמין שישנם שלושה תנאים מובהקים שבהם מתרחש "נס" הלכידות התפקודית. אני מכנה אותם **"משולש הזהב של הלכידות"**:

מטרה משותפת וברורה: מטרה חייבת להיות כזו שהיא טובה לכולם, מתאימה לכולם, ושכולם מרוויחים מהשגתה. באותה מידה, כישלון בהשגת המטרה צריך לפגוע בכולם באופן שווה. התנאי הזה יוצר מחויבות משותפת והבנה הדדית של חשיבות שיתוף הפעולה.

פרקטיקה מכלילה: על הפרקטיקה להיות שוויונית, כך שכולם יכולים להשתתף בה באותם תנאים. אסור שהפרקטיקה תדיר מישווה, תפגע בו, או תגרום לו להרגיש נחות, מושפל או מוגבל. כל המשתתפים צריכים להרגיש שהם תורמים ומשתתפים בצורה מלאה ושווה.

קוד פעולה חזק: לכל המשתתפים צריך להיות ידע פרקטי ברור ומפורט—ידע המוטמע בגוף ובתודעה של כולם. הידע הזה צריך להיות **מפורט מאוד**: מכיל הרבה מאד מצבים ותגובות. **משותף ודומה בין כולם**: כך שאין פערים בתפיסת הידע או באופן היישום שלו. **בלעדי למטרה המשותפת**: כך שברור לכל שהקוד הזה הוא הכלי היחיד שבו משתמשים לעבודה המשותפת, ושאינן מקום להכניס קודים, או "כללי משחק" אחרים מהבית.

בתוך משולש הזהב הזה, כאשר התנאים האלה מתקיימים, מתרחש הנס של הלכידות התפקודית. למעשה מתרחשים כמה דברים:

מפגש בין זהויות—שלעתים עשויות להיות יריבות—מתחלף במפגש בין תפקידים, או טוב יותר, בין בני אדם. כלומר, המפגש מתנהל לפי כללי המשחק של בעלי התפקידים, ולא לפי כללי המאבק של הזהויות.

הגיוון בזהויות אינו מהווה עוד חסם לשיתוף פעולה, אלא מקור לסקרנות הדדית ולצבע תרבותי. במקום לעורר קונפליקט, הוא הופך ל"פולקלור" שמעשיר את החוויה המשותפת.

כל הזהויות מרגישות שייכות למשחק, שותפות בו ובעלות עליו. הפרקטיקה שייכת לכולם. קשה להרגיש ניכור כאשר יש תחושת בעלות אמיתית.

גם אם לא מתפתחת חיבה רגשית, אמון מלא או קרבה בין הזהויות, קיימת הבנה שכל אחד תלוי בשני כדי להצליח לפתור בעיות משותפות. במובנים רבים, זו ההגדרה הבסיסית ביותר של ערכות הדדית.

ובעיקר – זה עובד. כאשר שלושת התנאים של משולש הזהב מתקיימים, שיתוף הפעולה והתיאום ההדדי מגיעים לרמות תפקוד גבוהות במיוחד. הקבוצה פועלת ביעילות, בחיבור, ובתיאום, והתוצאה היא לא רק עבודה משותפת—אלא הצלחה משותפת.

לא "אחדות", "לכידות", "תפקודית".

כשמבינים לעומק מהי לכידות תפקודית, אפשר להשתחרר מהשיח הנאיבי על "אחדות העם" ולהתחיל לחשוב בצורה מציאותית ומעשית יותר על האופן שבו אחדות לאומית יכולה—וצריכה—לעבוד. קודם כל, ברור לנו מה אחדות העם אינה:

1. היא לא זהות אחידה ומוסכמת: אחדות לאומית אינה מצב שבו כולם מסכימים על זהות, אמונה ערכים, סמלים או דרכה של המדינה. בחברה רב-זהותית, הסכמה בנושאים כאלה כזו היא בלתי אפשרית ולכן חלום באספמיה.
2. היא לא רגשות חיוביים בין כולם: אחדות לאומית אינה תלויה בכך שכולם מחבבים זה את זה, או לפחות לא מתעבים זה את זה. לכידות תפקודית אינה עניין רגשי. אפשר לתפקד יחד בצורה מושלמת גם ללא חיבה, אהבה או אפילו היכרות מוקדמת.
3. היא לא חברות וערכות הדדית: אחדות במצב רב-זהות אינה בהכרח מצב שבו כולם חברים של כולם ועוזרים זה לזה. בחברת רב זהות אין צורך להתערבב ולהיות חברים. הצורך הוא שהזהויות לא יפריעו זו לזו רב הזמן, ויפגשו לקבלת החלטות בהסכמה במגוון צר של נושאים פרקטיים משותפים.

יש דבר כזה

הדיבורים, הסיסמאות והיוזמות תחת הכותרת "אחדות" יכולים לשמש כפעילות פנאי מהנה, כל עוד אינם מתמקדים בבעיה האמיתית: השיטה המשטרית. שם טמונה בעיית האחדות, השיסוע והפילוג. ברמה הארגונית והבין-אישית, נראה שאנחנו מסתדרים כרגע לא רע. אין צורך בפגישות אינסופיות, דיונים מעייפים או הסכמות מלאכותיות על ערכים משותפים. המרחב הזה אינו המקום שבו בעיית האחדות באה לידי ביטוי.

כדי להתמודד באמת עם בעיית האחדות הלאומית, יש לכוון את המאמץ אל הגורם המרכזי שמייצר אותה – המבנה המשטרי. יש להחליף אותו במבנה חדש, הכולל פרקטיקות לקבלת החלטות המבוססות על שיתוף פעולה בין נציגים פוליטיים של הזהויות השונות, תיאום, הסכמה ומטרות משותפות. במילים אחרות, עלינו לכוון מערכת שמקדמת **לכידות תפקודית**.

כולנו מכירים את האפשרות להגיע ללכידות תפקודית ברמות הבין אישית והמוסדית ארגונית. אנו חווים מפגשים עם לכידות-תפקודית פעמים רבות הן בחיי היום יום שלנו, והן במסגרת מוסדות וארגונים. אבל בפוליטיקה? הצירוף "לכידות" ו"פוליטיקה" נראה כיום כמו אוקסימורון מוחלט – שתי מילים עם משמעות הפוכה.

זה אחד הנזקים הגדולים של סכסוך הזהויות הגדול. היסטוריה ארוכה של אלימות בין גושי הזהויות משאירה את כולנו במצב של חוסר אמון, חשש וספק כלפי האפשרות שדמוקרטיה המבוססת על לכידות תפקודית בין זהויות פוליטיות יכולה בכלל להתרחש במדינת ישראל. אנחנו שקועים כל כך עמוק בסכסוך הזהויות, עד שקשה לנו לדמיין או לחשוב כיצד ייראו חיים פוליטיים אחרים—חיים שבהם אנו חושבים לא רק דרך הפריזמה של הזהות שלנו, אלא דרך משקפיים רחבות יותר של טובת הכלל.

אבל יש דבר כזה. למרות הספקנות, ישנן שיטות משטר שכללי המשחק שלהן מבוססים על שיתוף פעולה והסכמה בין זהויות שונות, ולא רק על תחרות על השלטון. שיטות אלו אינן חדשות—הן פועלות בגרסאות שונות במדינות בעלות אופי פדרטיבי, שבהן בריתות בין זהויות או מחוזות גאוגרפיים היו הבסיס להקמת מדינות לאום יציבות. הן גם הצליחו לפתור סכסוכים אתניים במקומות שבהם התפרקות נראתה בלתי נמנעת.

אלמנטים של משטרים המבוססים על לכידות תפקודית ניתן למצוא מארצות הברית ועד רואנדה, משווייץ ועד צפון אירלנד²³. במדינות רבות, שיטות אלו הצליחו להתמודד חלקית או באופן מלא עם אתגרי רב-זהות. כל מה שצריך לעשות הוא להתאים את העקרונות והמבנים הללו לצרכים ולנסיבות הייחודיות שלנו.

דמוקרטיה אמיתית

השיטה המשטרית החלופית, "דמוקרטיית הלכידות" הזו, שאותה ננתח בהרחבה בפרק הבא, אינה רק פתרון פרקטי לשיקום המפעל הציוני במציאות של רב-זהות קיצונית. בעיניי, זו אידאה בפני עצמה—ערך מרכזי שצריך לעמוד בבסיס כל משטר דמוקרטי, ובוודאי משטרים המתמודדים עם אתגרי רב-זהות. המהפכה הצרפתית טבעה שלושה ערכי יסוד של הדמוקרטיה המודרנית — **שוויון, חירות, אחווה**. בעוד שהדמוקרטיות המודרניות נטו להדגיש את השוויון או החירות, הן כמעט והתעלמו מהאחווה. דמוקרטיה המבוססת על לכידות תפקודית משלבת את שלושת הערכים הללו—כל אחד מהם עומד בפני עצמו, וביחד הם יוצרים את השלם.

לכן לכידות תפקודית היא דמוקרטיה, ודמוקרטיה היא לכידות תפקודית. אם תשאלו אותי למה אנחנו צריכים דמוקרטיה, לא אענה לכם באידיאלים מופשטים שנשמעים נהדר בהרצאות באוניברסיטאות אמריקאיות. אנחנו לא צריכים דמוקרטיה כדי לממש ערכים ליברליים או שמרניים. זה לא העניין. אני כלל לא חושב שהדמוקרטיה הליברלית או השמרנית הם פתרונות טובים או הולמים למצב הרב זהות היחודי שלנו. בכל מקרה שתייהן נמצאות במצב של התפוררות מתקדמת גם ברחבי העולם.

אנחנו לא צריכים דמוקרטיה כדי לשמור על זכויות מופשטות של אינדיבידואלים מפני עריצות המשטר (דמוקרטיה ליברלית), או כדי לשמור על החופש של בעלי הכח להפעיל את כוחם (פסאודו דמוקרטיה שמרנית). **אנחנו צריכים דמוקרטיה כדי לממש את הזכות הבסיסית של כל בני האדם—לשיתוף פעולה, לתיאום, ולקרבה אנושית**. זו זכות שמבוססת גם על הכמיהה היהודית העתיקה לאחדות העם.

בפרק הבא נראה כיצד נראה משטר דמוקרטי המבוסס על לכידות תפקודית, ואיך ניתן לתרגם את הרעיון למציאות משטרית שתשרת את החברה הישראלית המורכבת.

#5 חמש היסודות של דמוקרטיית הלכידות

תקציר

- המודל הלאומי המודרני נועד לבנות חברה מתפקדת באמצעות מוסדות וסמלים לאומיים משותפים, תוך הכלת ההבדלים בין הזהויות המרכיבות אותה. בחברות רב-זהות עם פערים משמעותיים בין הזהויות, נהוג לאמץ את השיטה הדמוקרטית הפדרטיבית – ברית חוזית המאפשרת שיתוף פעולה במרחב המדינתי המשותף, לצד שמירה על אוטונומיה בתחומים מסוימים.
- מגוון השיטות בדמוקרטיית פדרטיביות רחב, אך ניתן לזהות חמישה עקרונות בסיסיים שמתאימים גם למציאות הישראלית:
 1. **ייצוג שוויוני**: כל הזהויות מיוצגות במוסדות המכוננים, ללא שליטה בלעדית של זהות אחת.
 2. **סמכויות מוגבלות**: המוסדות הפדרליים עוסקים רק בסוגיות משותפות, ונמנעים מהתערבות בנושאים אידאולוגיים או ערכיים.
 3. **הכרעה בהסכמה**: מעבר משיטת "הרוב הקובע" להחלטות המבוססות על הסכמה רחבה.
 4. **אוטונומיה זהותית**: זהויות מנהלות את אורח חייהן באמצעות מוסדות זהות עצמאיים, תוך שמירה על שיתוף פעולה במוסדות הפדרליים ומילוי התחייבויות כלפיהם.
 5. **הפרדה תפקודית וביזור**: חלוקה ברורה וביזור השלטון בין בתי הנבחרים, הממשלה, תאגידי המדינה, מחוזות השלטון המקומי, רשתות הזהות המוסדיות, ומערכת המשפט, למניעת ריכוזיות כוח ולביסוס צדק חלוקתי.
- רק מודל משטרי כזה יכול לייצר את הלכידות התפקודית הדרושה לשיקום מוסדות התווך של המפעל הציוני, ולשקם את תחושת השייכות והבעלות של כלל הזהויות עליו.

דמיינו שהייתה לנו מכונת זמן שמחזירה אותנו לנקודת האפס של סכסוך הזהויות הגדול – החלטת הכנסת ב-1950, הידועה כ"פשרת הררי". החלטה זו סגרה את חלון ההזדמנויות ההיסטורי לחקיקת חוקה בישראל. עכשיו, דמיינו שבן-גוריון היה בוחר אחרת. במקום להיסתף אחר הכוח האלקטורלי שהיה בידי, או לנקוט בתירוץ והתנגדויות לחוקה, הוא היה פועל כפי שידע לעשות היטב – חוקר לעומק, לומד ממדינות אחרות, ומפתח מודל שמתאים לצרכיה הייחודיים של ישראל, איך היתה נראית חוקה כזו?

אם היה חוקר לעומק היה מגלה שבעיית הרב זהות לא קיימת אך ורק במפעל הציוני. זוהי בעיית יסוד בתנועה הלאומית המודרנית בכלל. מאז המהפיכה הצרפתית והאמריקאית, המושג "לאום" הפך להיות מוקד הזדהות ושייכות שהיה אמור להיות מעל ומעבר לאוסף הזהויות האתניות, דתיות, גאוגרפיות, לשוניות, שמהם הוא היה מורכב. הלאומיות המודרנית מעולם לא התיימרה לבטל את הבדלי הזהות ולהפוך את כולם לעם אחד. היא כן התיימרה לחבר את כל הזהויות לכדי חברה מתפקדת המתחזקת על ידי מוסדות לאומיים מתפקדים, סמלים לאומיים משותפים, היסטוריה משותפת, ושפה.

כמעט בכל דמוקרטיה המורכבת מזהויות מגוונות קיימים מנגנונים המאזנים בין האוטונומיה של כל זהות לבין הצורך לקיים מרחב ציבורי משותף. באותם מקרים שבהם ההבדלים היו גדולים במיוחד, הפתרון היה לעיתים פדרטיבי. במסגרת פתרון כזה, הלאום מוגדר כברית חוזית בין הזהויות המרכיבות אותו. כך, למשל, ארצות הברית של אמריקה היא למעשה חוזה המגדיר את כללי המשחק בין יותר מחמישים מדינות עצמאיות – מה במסכותה של כל מדינה לקבוע לעצמה, ומה צריך להקבע במוסדות הפדרליים, המשותפים, של כל המדינות. חוזה זה קרוי "חוקה".

הפרקטיקות של הדמוקרטיה הפדרטיביות מגוונות מאד²⁴. את מה שאנחנו עושים בפרק הזה היתה צריכה לעשות האסיפה המכוננת קצת הימים – לבנות מהן תצריף שמתאים למצב הרב-זהות הקיצוני של הציונות²⁵. חבל מאד שאנו עושים זאת רק בשנת 2024 בעיצומה של הדיסטופיה הציונית הגדולה. אני משוכנע שאם היתה מתקיימת עבודה כזו, בהשתתפות כל הנציגים של כל הזהויות שנבחרו לאסיפה המכוננת הם היו מגיעים לחוקה בהסכמה המבוססת על חמשת העקרונות הבאים אותם נפרט בחלקים הבאים.

עקרון 1 : בחירות חופשיות ושוות דרכן כל הזהויות מייצגות את עצמן בכל המוסדות המכוננים.

מוסדות מכוננים הם כל המוסדות הקובעים את גורלנו המשותף ברמת המדינה. במדינות רב-זהות הם מכונים גם מוסדות פדרליים, שכן תפקידם לייצג את המבנה המשותף של המדינה כולה. בישראל, המוסד המכונן המרכזי הוא הכנסת, בית המחוקקים. אך הכנסת אינה המוסד המכונן היחיד – גם הממשלה,

הרשות המבצעת, נחשבת למוסד מכוון, כמו גם בית המשפט העליון, הגוף המכוון של הרשות השופטת. בנוסף, מועצות עירוניות מהוות את המוסד המכוון של השלטון המקומי.

חשוב להבין את המשמעות הדמוקרטית של עיקרון מספר 1: המוסדות המכוונים חייבים לייצג את כלל הזהויות במדינה. הכנסת, הממשלה, בית המשפט העליון, והשלטון המקומי אינם יכולים להיות מונופול של זהות אחת או של גוש זהויות אחד, גם אם זו זהות בעלת רוב דמוגרפי. בכל אחד מהמוסדות הללו – כולם בפנים: כולם מיוצגים, כולם משתתפים, וכולם משפיעים. זו המשמעות האמיתית של דמוקרטיה – שוויון וחופש של כל האזרחים והזהויות להשפיע על הגורל המשותף, ועל גורלם הם.

הבחירות החופשיות והשוות הם האמצעי דרכו מבטיחים כי כל הזהויות מיוצגות. זהות פוליטית היא קבוצת אנשים המזהה את עצמה דרך הבחירה שלה בנציגים משותפים. למען האמת, זה המצב בישראל היום במה שנוגע לבחירות לבית המחוקקים. המפלגות שלנו הן מפלגות זהות בכל מובן ועניין, ותמיד היו.

הפרקטיקה לא חייבת להיות בחירות בנפרד לכל אחד מן הגופים המכוונים הללו. יתכן מצב שבו הזהויות בוחרות נציגים שבחרים בשמם נציגים שייצגו את הזהות במוסדות המכוונים. מובן גם כי לא כל אדם השייך לזהות יכול לייצג אותה במוסד מכוון זה או אחר. למשל בבית המשפט, ברור כי נציגי הזהות צריכים לעמוד בתנאים מקדימים של הכשרה והשכלה.

הייצוג השווה והחופשי של כל הזהויות בכל המוסדות המכוונים הוא חלק חשוב במשולש הזהב של הלכידות. כאשר כולם בפנים, ובתנאים שווים, כולם שותפים, כולם שייכים, כולם רתומים. זהויות שמשותפות דרך קבע במוסדות המכוונים לא יכולות להרגיש ניכור או הדרה, אלא מרגישות שייכות ובעלות על המפעל כולו.

עוד משמעות משמחת של העיקרון הזה: אין יותר קואליציה ואופוזיציה – כולם בפנים. יש רק קואליציה: בממשלה יהיו מושבים קבועים לכל נציגי הזהויות, וכך גם בשלטון המקומי ואפילו בבית המשפט העליון. בצורה זו, אנו נפרדים מאחד המוסדות המושחתים והפוגעניים ביותר של השיטה הקיימת.

מעולם לא הבנתי מדוע בחירות חייבות להסתיים בצד אחד שזוכה בכל השלטון, ובתהליך הזה מחלק את ה"שלל" – משרדים, תקציבים והשפעה – למספר זהויות שמסכימות להצטרף אליו כדי להבטיח רוב. התוצאה היא משטר

שמשרת רק חצי מהעם, תוך הענקת כוח מוגזם לזהויות קיצוניות בעיצוב הגורל המשותף. כל זה נמשך עד שהצד השני מצליח, אם בכלל, להפיל את השלטון ולעשות בדיוק את אותו התרגיל.

המחירים הרעילים והמזיקים של מוסד הקואליציה-אופוזיציה התגלו בעוצמה הרסנית במיוחד מאז הקמת קואליציית ה"חלומות" של הימין "על מלא" באוקטובר 2022. השיטה המשטרית שהיתה אמורה להיות מנגנון להסדרת מחלוקות בין דעות שונות ולבסס דמוקרטיה שמקדמת חופש ביטוי וביקורת על השלטון, הפכה לכלי שממוטט את יסודות הדמוקרטיה עצמה.

קשה לדבר על דמוקרטיה אמיתית במדינת ישראל כאשר מחצית מהעם שולטת ללא עוררין במחצית השנייה. גרוע מכך, החלטות אסטרטגיות ברגעי משבר ומלחמה – שהיו אמורות להתבסס על שיקולים לאומיים טהורים – הופכות לכלי משחק פוליטי במסגרת הסכמים קואליציוניים, שכל מטרתם להבטיח עוד יום אחד בשלטון.

עקרון 2: מוסדות פדרליים מוגבלים לטווח צר של סוגיות משותפות

החוקה מבטיחה שמוסדות השלטון הפדרליים יתערבו בחיי האזרחים רק במידה מצומצמת ומוגדרת היטב, ורק כאשר מדובר בבעיות או מטרות המשותפות לכל הזהויות ברמה הלאומית. עיקרון זה מודגש בבירור בחוקה האמריקאית, המגדירה את סמכויותיהם של המוסדות הפדרליים ומצמצמת את תחום עיסוקם לנושאים מסוימים בלבד.

עקרון זה חשוב במיוחד בחברות מרובות זהויות. המדינה אינה רשאית לעסוק או להתערב בנושאים אידאולוגיים, סימבוליים או ערכיים – כמו אמונה דתית, אידאולוגיה פוליטית או אורח חיים – שהם שנויים במחלוקת בין הזהויות השונות. גם כאשר זהות מסוימת סבורה שהאידאולוגיה או האמונה שלה צריכה לחול על כלל החברה, המדינה הפדרלית אינה מקבלת עמדה כזו. למדינה הפדרלית אין אידאולוגיה, דת או אמונה פרט לזו הלאומית, שממוקדת בפתרון בעיות משותפות, השגת מטרות קולקטיביות והבטחת גשוגו של הכלל.

מעבר לכך, כללי הפעולה במוסדות הפדרליים מוגדרים בקפידה ונשמרים בתוך טווח צר מאוד. דוד בן-גוריון כינה זאת "ממלכתיות". במרחב הפדרלי-

ממלכתי, ההתנהלות מבוססת על מערכת כללים אחידה ומקובעת, אשר מחייבת את כל הזהויות המשתתפות במרחב הפדרלי. בעלי התפקידים במוסדות הפדרליים אינם פועלים על פי עקרונות או סמכויות הנובעים מזהותם האישית, אלא אך ורק על פי כללי המערכת הפדרלית-ממלכתית.

ההגדרה המדויקת של הסוגיות והמטרות המשותפות במרחב הפדרלי היא בדיוק התנאי השני **במשולש הזהב של הלכידות התפקודית**: המטרה המשותפת. כאשר מגדירים מראש שהמטרה של המפגש הפוליטי היא הגשמת מטרות שטובות לכולם, מתאימות לכולם ומשותפות לכולם – ולא מטרות שמשותפות צד אחד בלבד, או באויר חם אידאולוגי – הדבר מאפשר לשחקנים להתמקד בשיתוף פעולה ובתיאום אפקטיבי, במקום לבזבז אנרגיה על עימותים מיותרים.

עקרון 3: הכרעה בהסכמה

כאן מתרחש הטוויסט הגדול בעלילה: לא רק שכל הזהויות משתתפות בכל המוסדות הפדרליים המכוננים, אלא שהן כפופות למערכת כללים מחייבת שמכתיבה הכרעות ברף גבוה של הסכמה. במילים אחרות, נפרדים מעקרון "הרוב הקובע" (שמדיר את האחרים שלא קובעים) ועוברים לעקרון **ההכרעה בהסכמה**.

האם ניתן בכלל להגיע להכרעה בהסכמה במוסדות המכוננים? שאלה זו מטרידה רבים, אך התשובה היא כן, בהחלט. שיטה זו, המוכרת בשם "דמוקרטיית קונצנזוס" כוללת פרקטיקות מגוונות המאלצות את השחקנים הפוליטיים לקבל החלטות בהסכמה, או ברף גבוה של הסכמה. הנה כמה דוגמאות לפרקטיקות החלטה כאלה:

- **הסכמה פה אחד**: דרישה להגיע להחלטה משותפת לכולם, שכולם מסכימים לה גם אם הם הסתייגויות בדרך.
- **רף גבוה להכרעות קריטיות או רגישות** – למשל, דרישה להסכמה של 70%-80%, המבטיחה שמרבית השחקנים שותפים להחלטה.
- **זכות וטו לשחקנים חלשים** במקרים מסוימים, כדי להגן עליהם מפני הדרה.
- **פיזור ההחלטה בין מספר מוסדות נבחרים**, באופן שמחייב הסכמה בין כולם. למשל מספר בתי נבחרים שכולם צריכים להסכים להחלטה.

- הגנה חוקתית על זהויות שנשארות מחוץ לטווח ההסכמה, כדי למנוע עריצות ואפליה. זה אומר שזהויות שמרגישות נפגעות מהחלטות גם אם היו בהסכמה רחבה, יכולות לפנות לבית המשפט לענייני חוקה במידה ויש בהן פגיעה לא מידתית.
- בקרה חוקתית על סבירות וחוקיות ההחלטות, גם כאשר הן מתקבלות בהסכמה רחבה. כלומר בית המשפט לענייני חוקה מוסמך לפסול החלטות בהסכמה כאשר הן אינן חוקתיות או אינן סבירות, לפי קריטריונים ברורים.

פרקטיקות ההכרעה בהסכמה אינן רק אפשריות, אלא יש להן חשיבות מיוחדת במוסדות לאומיים שבהן ההחלטות מתקבלות על ידי נציגי זהויות מגוונות. במצבים האלה עולה החשש: איך מונעים מצב שבו כל זהות מושכת לכיוון שלה – לאידאולוגיה או לאמונה שלה – ומשתקת את קבלת ההחלטות? כיצד מבטיחים שגם כאשר כל הזהויות מיוצגות במוסד המכונן, לא ייווצר רוב של זהויות שיתאגד יחד כדי לקפח או להדיר אחרות? והכי חשוב, איך מבטיחים שהחלטות יהיו ממלכתיות – כלומר, טובות לכולם, מוסכמות על כולן ומתאימות לכל הזהויות?

עקרון ההכרעה בהסכמה (לסוגיה השונים) נועד להתמודד עם חששות אלה. כאשר החוקה קובעת כללים ברורים לקבלת החלטות בהסכמה יש לנו בעצם את התנאי השלישי במשולש הזהב של הלכידות: קוד חזק. הקוד הזה מגולם בכללי החלטה שמאלצים את הזהויות, לא רק לפעול לפי כללי המוסד, אלא גם לשתף פעולה זו עם זו ולהגיע להסכמות. אולי זה יהיה תהליך משעמם, מעייף ואפור – לא כזה שאפשר להפוך לדרמה חדשותית – אבל הוא יבטיח פעולה אפקטיבית, כי כך דורש הקוד.

בפרק #6, נעמיק עוד בנושא הקוד החזק ואופן יישומו בהכרעות על פי עקרון ההסכמה.

עקרון 4 – 'רשתות-זהות-מוסדיות' אוטונומיות

המוסדות הפדרליים מוסמכים לעסוק אך ורק ברשימה מוגדרת וסגורה של סוגיות הקשורות ל"טוב המשותף", בעוד נושאים כמו אמונה, דת, אידאולוגיה, אורח חיים ותרבות נותרו מחוץ לתחום אחריותם של המדינה. סוגיות אלה

מבזרות לחלוטין ונמצאות בסמכותן של "קנטונים מוסדיים" המייצגים את הזהויות השונות.

הייאוש הקיומי של הזהות המכונה כיום 'ליברלית' הוביל להצעת רעיונות המבוססים על מודל הקנטונים השוויצרי – אזורים גיאוגרפיים הנפרדים זה מזה, שבהם כל זהות יכולה לנהל את אורח חייה. בצורתו הקיצונית, רעיון זה קיבל את הכינוי "יהודה וישראל", אך נעשו גם עבודות רציניות על אפשרות להפרדה בין דתיים לחילוניים במסגרת השלטון המקומי²⁶.

לחשיבה זו יש היגיון רב, והיא נשענת על מודלים פדרליים ותיקים, שבהם השונות בין הזהויות מתורגמת לחלוקת המדינה למחוזות או מדינות אוטונומיות, המסוגלות לקבוע את גורלן ולחיות בדרך, תוך שיתוף פעולה עם זהויות אחרות במוסדות הפדרליים, ושמירה על מגבלות החוקה הפדרלית.

עם זאת, בישראל מודל הקנטונים הגיאוגרפיים אינו ישים. הזהויות בישראל מעורבות זו בזו באופן שאינו מאפשר הפרדה גיאוגרפית ברורה. אפילו בעיר כמו תל אביב, המכריזה על עצמה כבירת ישראל החופשית והליברלית, מתקיימות מובלעות של כל מגוון הזהויות הישראליות. במקרה הטוב ניתן להפריד בין התנחלויות ביהודה ושומרון, ערים חרדיות ורשויות מקומיות ערביות, לבין יתר האזורים – אך גם "יתר האזורים" כוללים ערבוב מורכב של זהויות: חרדים, דתיים-לאומיים, מסורתיים, ערבים בערים מעורבות, ועוד. ניסיון להפריד בין מרכיבי "סיר החמין" הישראלי רק יוביל להקדחת התבשיל. ייתכן כי בעתיד, בשל נסיבות קיצוניות, לא יהיה מנוס מהפרדה גיאוגרפית בין הזהויות – בהסכמה או בכפייה אלימה – אך ישנו פתרון מדויק ומתאים יותר: **קנטונים מוסדיים**.

מדוע "קנטונים מוסדיים" ולא מרחביים? בישראל, ההפרדה בין זהויות באה לידי ביטוי באופן מוסדי ולא גיאוגרפי. הזהויות השונות מתקיימות בתוך רשתות מוסדיות נבדלות, ללא גבולות גיאוגרפיים, אלא רק גבולות מוסדיים. 'רשתות זהות-מוסד' אלה – הכוללות מוסדות חינוך, תנועות נוער, מוסדות תרבות ופנאי, דת, בריאות, התנדבות ורווחה – אינן מוגבלות גאוגרפית אלא פזורות בכל רחבי המדינה. לכן אי אפשר להפריד ברמה המרחבית.

החוקה תגדיר קריטריונים ברורים לזיהוי רשתות אלה כ"תאגידי זהות מוכרים" על ידי המדינה הפדרלית. היא תעניק להם חופש פעולה ואוטונומיה בניהול ענייניהם (בכפוף לשלטון החוק), תבטיח להם רשתות ביטחון

תקציביות שאינן תלויות בסחטנות קואליציונית, ותחייב אותם למלא חובות כלפי המוסדות הפדרליים המשותפים – כמו שירות צבאי/לאומי ותשלום מיסים. הממשלה אף מוסמכת לשלול תקציבים מרשתות זהות שאינן עומדות בחובותיהן כלפי הממשל הפדרלי. במקרה של חוסר נכונות מוחלט של רשתות זהות מוסדיות להשתתף בברית הפדרלית – יקבלו אנשיהם מעמד תושב, לא יצביעו ולא יקבלו את רשתות הבטחון הפדרליות.

איך זה תורם ללכידות התפקודית ברמת המדינה? פשוט מאוד: המערכת הפוליטית חדלה מלהיות זירת מלחמה על פירורי תקציב ומשאבים למפעלים של הזהויות השונות. רשתות הזהות האוטונומיות מבטיחות את מעמדן ומשאביהן באמצעות החוקה – ללא צורך במאבקים או סחטנות. אין את מי לסחוט, ואין מה לסחוט. יתרה מזו, המערכת הפוליטית חדלה להיות זירה למלחמות סימבוליות על "זהות" המדינה או "הדרך" שלה. כל זהות חופשייה לממש את עולמה הרוחני ודרכה במסגרת הרשת המוסדית שלה, אך לא לכפות את דרכה על אחרים במרחב הציבורי.

כך, במקום עימותים בין זהויות, המרחב הפדרלי מתפנה להתמקד ב"טוב המשותף", ולכולם יש הזדמנות לשגשג בדרכם שלהם.

עקרון 5 – הפרדה תפקודית

עקרון הפרדת הרשויות, שטבע מונטסקיה, אבי הדמוקרטיה המודרנית, מדגיש את הצורך בהפרדה בין הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השופטת. מטרת ההפרדה היא למנוע עריצות – מצב שבו הרשות המחוקקת תנצל את כוחה לרעה לחוקק חוקים הפוגעים בזכויות או בזכויות המיעוט. עקרון זה נחשב למערכת של בלמים ואיזונים המבטיחה חלוקת כוח הוגנת בין הרשויות.

המודל הזה התקבע כבסיס לדמוקרטיה המודרנית, אך במדינה פדרטיבית, רב-זהותית, הוא אינו מספיק. במערכת כזו, המתח בין ריכוז וביזור מורכב יותר, כיוון שיש להגדיר גם את מערכות היחסים בין מוסדות נוספים מעבר להפרדה המסורתית בין הרשויות.

כבר דיברנו על הצורך בהפרדה בין המוסדות המכוננים הפדרליים, המתמקדים בטוב המשותף, לבין מוסדות הזהות האוטונומיים, הממוקדים בטוב הזהותי. בנוסף, יש צורך בהפרדה בין המוסדות המכוננים הפדרליים לבין עצמם, בינם לבין הזרוע המבצעת (דהיינו המדינה הפדרלית), ובינם לבין השלטון המקומי.

כך זה נראה בפועל:

1. **הפרדה בין המדינה הפדרלית לבין הממשלה:** המדינה הפדרלית, על מוסדותיה, היא תאגידי טכנוקרטי הכפוף להנחיות הממשלה הפדרלית. עם זאת, בניגוד לשיטה הקיימת שבה שר פוליטי ממונה על כל משרד, הממשלה מתפקדת כמעין דירקטוריון. תפקיד הדירקטוריון הוא לקבוע מדיניות, יעדים ותקנים עבור מוסדות המדינה, בעוד שהביצוע מופקד בידי דרג מקצועי.

יש להקים חומת ברזל ניהולית בין הממשלה הפדרלית (כדירקטוריון) לבין הדרג המקצועי. המוסד הקיים של שר פוליטי הממונה על גוף מקצועי הוא ארכאי ופוגע ביעילות המדינה. כולנו יודעים שמינוי פוליטיקאים למוסדות מקצועיים היה אחד הגורמים המרכזיים להתפוררות תפקודית של המדינה.

2. **הפרדה בין המדינה הפדרלית לבין השלטון המקומי:** המדינה הפדרלית עוסקת אך ורק בניהול סוגיות ומוסדות של הטוב המשותף, כפי שנקבע בחוקה. לעומת זאת, ניהול המשאבים הכלכליים ואמצעי הייצור יהיה מבוזר לשלטון המקומי, ברמת מחוזות גאוגרפיים גדולים – ולא ב-450 רשויות מקומיות כפי שקיים כיום.

הסיבה לביזור הזה היא כי אחד ממנועי אי-השוויון הגדולים בישראל הוא הריכוז הגאוגרפי הלא-שוויוני של אמצעי ייצור כלכליים כגון איזורי תעשייה ומסחר, מוסדות חינוך איכותיים, תשתיות תחבורה, קרקעות לבניה ולחקלאות. כאשר אלה מרוכזים בידי חלק מהרשויות החזקות, ונשללים מאחרות אמצעי הייצור האלה הופכים למנוע לאי שוויון גדול. פערים אלו כונו בעבר "מרכז ופריפריה" – מושג מכובס שמסתיר את המציאות של ריכוזים מזרחיים בעיירות פיתוח ובשכונות בערים הגדולות.

ארגון מחדש של אמצעי הייצור לפי עקרונות של צדק חלוקתי-מרחבי יכול לצמצם את אי-השוויון בין הזהויות. ניתן לשקול הקמת בית נבחרים נוסף לצד בית הנבחרים של הזהויות המוסדיות – בית שיורכב מנציגים נבחרים של מחוזות השלטון המקומי.

3. **עצמאות מערכת המשפט**: בית המשפט העליון הופך לבית משפט לענייני חוקה, עם ייצוג מובטח לכל הזהויות. תפקידו:
- לפסול חוקים והחלטות ממשלה המנוגדים לחוקה.
 - להכריע במחלוקות שאינן נפתרות בשיטת ההסכמה ודורות פתרון דחוף.
 - להורות על פיזור בית המחוקקים והממשלה במקרה של קריסת המשטר הדמוקרטי, ולהנחות על כינון חוקה חדשה.

אלה הם קווי היסוד של השיטה המשטרית הפדרטיבית – בהתאמה למצב הרב זהות הישראלי. אין כאן, בשום אופן, 'כזאת ראה וקדש'. אני באמת סבור כי יש לעצב את הפרטים הספציפיים והפרקטיקות של המודל באמצעות תהליך דמוקרטי שמחזיר אותנו לצומת האחרונה בה ידענו היכן אנחנו לפני שהתחלנו להתברר: בחירות לאסיפה מכוננת שתפקידה לגבש חוקה מוסכמת. אני חושב גם שיהיה צורך במשאל עם כדי לאשרר את החוקה הזאת.

עם זאת החוקה חייבת להתבסס על העקרונות הללו. בישראל מתקיים שיח ארוך שנים על הצורך בחוקה, אך הוא נוטה להתפצל לשתי גישות עיקריות:

1. גישה אחת מבקשת לכפות את עקרונות הדמוקרטיה הליברלית-מערבית על ישראל באמצעות חוקה.
2. הגישה השנייה מניחה, באופטימיות נאיבית, כי ניתן להגיע להסכמות אידיאולוגיות וערכיות בין הזהויות השונות ולעצב חוקה המבוססת על פשרות מסוג זה.

אני דוחה את שתי הגרסאות הללו. דמוקרטיה ליברלית אינה מתאימה למציאות הרב זהותית של העם היושב בציון, ואינני סבור כי יש לנסות להגיע להסכמות בנושאים שאין צורך – ולרוב גם אי אפשר – להסכים עליהם, כגון אמונות, ערכים ואידאולוגיות. במקום זאת, עלינו להתמקד בהסכמות פרקטיות: עקרונות לשיתוף פעולה מעשי בנושעים הנוגעים לחיים המשותפים, של אנשים אמיתיים בחיים האמיתיים.

התרשים והטבלה הבאים מסכמים את המודל המשטרי הפדרטיבי כפי שניתן וצריך ליישם אותו בישראל.

בית משפט עליון לחוקה, מורכב מנציגי כל הזרועות, מספק הגנה לדכויות הפרט ודכויות קולקטיביות לפי החוקה

ממשלה פדרלית מורכבת מנציגי כל המחוזות והזהריות, מנהלת ברמת דירקטוריון שווה צד של נושאים כללי לאומיים

הכרעה בהסכמה במוסדות המכוננים

מוסדות ממשלה – תאגיד הביצוע של הממשלה, ללא שרים

בית נבחרים לפי מחוזות

אוטונומיה כלכלית לפי מחוזות

בית נבחרים לפי זהויות

אוטונומיה תרבותית לפי רשות-זהות

דמוקרטיית הכרעה [משטר ריכוזי]	דמוקרטיית לכידות [משטר פדרטיבי]
התפיסה הדמוקרטית	כללים להסדרת תחרות הוגנת ושווה בין זהויות על השלטון
היחסים הפוליטיים בין זהויות	אדוורסריים. משחק סכום אפס. מנצח לוקח הכל.
עקרון קבלת החלטות במוסדות מכוננים	הכרעה לפי רוב
השתתפות במוסדות המכוננים	רק זהויות הרוב (קואליציה)
הגנה מפני עריצות	ע"י זכויות אינדיבידואליות מעוגנות בחוקי יסוד (חלשים) ע"י הפרדת רשויות (מעורעת)
תפקיד הממשלה	ריכוזית, חובקת כל
ביזור ואוטונומיה	אין
מוסדות המדינה	נחלות של שרים לפי חלוקת שלל קואליציוני
הפרדת רשויות	חלשה

הוא היה סקפטי

עבורי זה ברור כשמש בצהרי היום: אם לא ניפרד מהמודל הישן ונכונן במהרה חוקה המבוססת על חמשת העקרונות של **דמוקרטיית הלכידות הפרטיבית** נעמוד בפני קריסה מהירה של המפעל הציוני לתוך עצמו. אני מרגיש כמו מהנדס שמזהיר דיירים בשיכון מתפורר ומתקלף, עם ריח שתן חתולים בחצר, שסופו להתמוטט בקרוב, ומציע להם לעבור לבניין חדש שנבנה ליד – רב קומות, עם ממ"דים, שלוש מעליות וחניה תת-קרקעית. זה נשמע לי פשוט, ברור, כמעט מובן מאליו.

מסתבר שרק לי.

מאז שאנחנו מדברים על זה, שפשפתי את הרעיונות האלה במספר גדול של פורומים, כולם עם נשים וגברים טובים וחכמים. לא היה אחד או אחת שאמרו, וואלה, נכון, זאת הדרך.

יותר נכון, כולם מסכימים עם הדיאגנוזה – החברה הישראלית מפוררת, מפולגת, מסוכסכת, לאו דוקא ברמת חיי היום יום, אלא ברמת המערכת הפוליטית. כולם מסכימים שהמערכת הפוליטית דפוקה ורקובה. כולם מסכימים שמה שנחוץ לנו עכשיו זה אחדות והסכמה. כולם שונאים את השיכון המתפורר ומבינים שאין לו עתיד.

אבל כשמגיע הרגע לתרגם את הקלישאות על "אחדות" ו"הסכמה" למהלך מעשי – למחוק את המערכת הפוליטית הקיימת ולבנות במקומה משטר דמוקרטי חדש, מעוגן בחוקה – שם מתחילות הבעיות.

יש הרבה ספקות וחוסר אמון. לרבים זה נשמע לא מציאותי. חלק דוחים את הרעיון על הסף ולא מנסים להבין, חלק מתייאשים עוד בסעיף הראשון. אחרים שואלים שאלות טכניות קטנות – "למה שלוש מעליות ולא שתיים?" או "למה דווקא הצבע הזה לדלתות?" – אבל מתעלמים מהתמונה הגדולה.

אנשים אינם טיפשים. יש להם סיבות טובות להיות ספקניים וחסרי אמון. ההצעה הזאת באמת רדיקלית ורחוקה מהמציאות הקיימת. לכן, כדי לקרב את הרעיונות למציאות, פנינו לאנשים טובים וחכמים מכל קצוות מפת הזהויות וביקשנו מהם לערוך מבחן ריסוק לפרוגנוזה המוצעת. ביקשנו שיעלו כל ספק, שאלה או ביקורת – גם אם הם מבינים ומסכימים לרעיון.

עלו שלושה סוגים של ספיקות:

האם בכלל אפשרי מודל של לכידות תפקודית בישראל?

האם התנאים ההיסטוריים, החברתיים והפוליטיים שלנו מאפשרים לכידות כזו? עם כל השנאה, העוינות והתחרות בין הזהויות, האם בכלל יכול להתקיים מצב שבו " יגור זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ"? על ספקות אלה נעמיק בפרק הבא: "מבחני הריסוק של דמוקרטיית הלכידות – נמר עם גדי ירבץ?"

האם דמוקרטיית הלכידות באמת עובדת?

האם חמשת העקרונות שלה מסוגלים להביא אותנו ללכידות תפקודית במערכת המשטר והממשל, או שהם סובלים מכשלים פנימיים וסתירות? האם הפתרון ירפא את החברה או רק יחמיר את בעיותיה? על כך נרחיב בפרק: "מבחני הריסוק לדמוקרטיית הלכידות – האם המכונה עובדת?"

מי הקבלן או היזם שיקח על עצמו את פרוייקט הפינני בינוי הגדול?

כאן טמון ספק הספקות. איך עוברים מדמוקרטיית ההכרעה, שבה כולם מושקעים עמוק כיום – הפוליטיקאים, התקשורת והציבור – אל משטר חדש, שונה בתכלית?

המערכת הנוכחית משרתת אינטרסים חזקים. היא מוכרת, מובנת ומניבה רווחים למי שנמצא בה. מדוע שריבוא השחקנים והמוסדות ששקועים בה עמוקות וחיים ממנה יוותרו עליה?

מה צריך לעשות כדי להוציא לפועל את המהפכה הזו במפעל הציוני? ובעיקר – מיהם הכוחות החברתיים שצריכים לקחת על עצמם את תפקיד קבלן ההריסה והשיקום?

שאלות אלו הן גדולות וחשובות, ולכן הן מקבלות חלק נפרד בספר: "גוש השיבוש".

#6 יגור זאב עם כבש ?

תקציר

- האם ניתן בכלל במדינת ישראל להקים מערכת מוקרטית המבוססת על לכידות ושיתוף פעולה בין הזהויות השונות שהחברה מורכבת מהן ?
- האם היחסים הפוליטיים הקיימים בין הזהויות - העוינות, התחרות, החשדנות, החוסר אמון, הפערים האידיאולוגיים, האינטרסים המנוגדים, המשקעים ואף השנאה - ימנעו בכלל את היכולת לשתף פעולה בקבלת החלטות בספירה הפוליטית ?
 - האם הצדדים כל כך מושקעים פסיכולוגית, אידיאולוגית ומעשית בסכסוך עד כי לא ניתן לדמיין כל מערכת שבה ישתפו פעולה זה עם זה למען פתרון בעיות והשגת מטרות לאומיות ?
 - התשובה לשאלון האלה היא כי **הכל תלוי בקוד ההפעלה** של המערכת הפוליטית. היחסים בין הזהויות הם תוצאה של קוד ההפעלה ולא הסיבה להם. אם מחליפים קוד הפעלה, אם קובעים כללי משחק שמאלצים את השחקנים לפעול בשיתוף פעולה, יגור גם יגור זאב עם כבש ונמר עם עם גדי ירבץ.
 - שלוש אפיוזודות חשובות בהיסטוריה של הפוליטיקה הישראלית מוכיחות את זה.

הספקות

- "האם בעיית היסוד היא לא שתי תפיסות עולם פוליטיות מתנגשות ששום סיסטם לא יפתור?"
- "האם הזהויות עם תפיסת עולם טוטלית לא ימשיכו לכפות את רצונם בסיסטם החדש?"
- "האם האינטרסים המוקנים של הזהויות לא יגרמו להם שלא לשתף פעולה?"
- "האם החשדנות, חוסר האמון, והשנאה הקיימת בין הזהויות לא יטרפדו את שיתוף הפעולה?"

אלו כמה מן השאלות שאנחנו מקבלים באופן קבוע כאשר אנו מציגים את מודל הדמוקרטיה הפדרטיבית, או בשם החיבה שלה, 'דמוקרטיית הלכידות'. כולם אוהבים אותו, אבל הרוב רואים בו אוטופיה דמיונית. אנשים מתקשים מאד לדמיין את המערכת הפוליטית בישראל מתנהלת לפי עקרונות של שיתוף פעולה, הסכמה, ופעולה למען מטרות משותפות.

תשובה אחת לספקות והחששות אפשר למצוא בספר ישעיהו י"א:

א וַיֵּצֵא חֹטֵר מִגֹּזַע יִשְׂרָאֵל וַנֶּצֶר מִשְׂרָשָׁיו יִפְרָה: ב וַנִּתֵּן עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה רוּחַ עֲצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וַיִּרְאֵת יְהוָה: ג וַהֲרִיחוּ בִּירְאֵת יְהוָה וְלֹא-לְמִרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפֹּט וְלֹא-לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ: ד וְשֹׁפֵט בְּצַדִּיק דְּלִים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעִנְוֵי-אֶרֶץ וְהִפְךָ-אֶרֶץ בְּשֹׁבֵט פִּיּוֹ וּבְכִרְוּחַ שְׁפָתָיו יִמִּית רָשָׁע: ה וְחָיָה צַדִּיק אֲזוּר מִתְּנוּיָו וְהֶאֱמוּנָה אֲזוּר מִחֲלָצָיו: ו וְגַר זָאֵב עִם-כֶּבֶשׂ וְנֹמֵר עִם-גְּדִי יִרְבֹּץ וְעֹגֵל וּכְפִיר וּמְרִיא יִחַדּוּ וְנֹעַר קָטָן נִהְגָּ בָם: ז וּפְרָה וְדָב תִּרְעַנְיָה יִחַדּוּ יִרְבְּצוּ יִלְדִיָהֶן וְאַרְיֵה כִּבְקָר וְאַכְל־תְּבֵן: ח וְשָׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל-חֵר פֶּתֶן וְעַל מְאוּרֵת צִפְעוֹנֵי גְמוּל יָדוּ הִדָּה: ט לֹא-יִרְעוּ וְלֹא-יִשְׁחַתּוּ בְּכַל־חַר קִדְשֵׁי כִּי-מִלְאָה הָאֶרֶץ דַּעַה אֶת-יְהוָה בְּפִיִּים לִיִּם מִכְּסִיִּם:

לפי הפירוש של הרב לרר, התשובה שנותן המקרא לשאלה האם זהויות, שמאד שונות זו מזו אפילו עויינות, מסוכסכות ושונאות, יכולות לשתף פעולה, היא ניצחת. כן, אבל רק בתנאי שהן נתונות תחת מרותה של מערכת שלטונית המבססת יחסים הוגנים וצודקים ביניהן. שימו לב: התכונה והחוכמה לנהל יחסי "וגר זאב עם כבש" לא באה מתוך הזהויות עצמן, הרגשות שלהן או התכונות החייתיות שלהן. היא באה מתוך "חוכמה ובינה, רוח עצה וגבורה" הטמונים בשיטה, במערכת הכללים שתחתיה הם נפגשים.

מה שאני מבין מתוך הדברים הוא שרגשות של שנאה, תחרות או עויינות הם מצביים. הם לא מהותיים לזהויות אלא יכולים לבוא ויכולים ללכת – הכל תלוי בכללים של המשחק שהזהויות משחקות זו עם זו. נחליף משחק יתחלפו הרגשות. אם נהיה בקרב אגרוף – נכה זה בזה בזעם. אם נעבור לשחק מטקות – נעשה הכל כדי לשתף פעולה ולהצליח ביחד. אם משחקים את משחק הסכסוך – נקבל את כל הטראש טוק הפוליטי הילדותי שיש לנו היום משני הצדדים. אם נעבור למשחק הלכידות – אולי נתחיל לדבר בשיח פוליטי בוגר, ענייני, פרגמטי.

חכם השביל מן ההולכים בו. כל שעלינו לעשות הוא לעלות את כולם על השביל הנכון.

משחקי התנאי

לגרסה הסוציולוגית של הסיפור המקראי אני קורא "תורת משחקי הקוד"²⁷. הרשו לי לפתוח בדוגמא אישית. במשך שנים רבות אימנתי קבוצות כדורגל של ילדות וילדים. מי שמכיר קבוצות כדורגל של ילדים, ועוד מעורבות בנים בנות, ועוד בקיבוץ – יודע שהן מזכירות לא מעט את הכנסת והממשלה של היום: כל ילד רוצה את הכדור לעצמו, ורק לעצמו (לזה קראתי "מחלת הדבקת"); כולם רבים זה עם זה ללא הרף (לזה קראתי "מחלת הצעקת"); והבנים? אף אחד מהם לא רוצה את הבנות בקבוצה שלו, ובוודאי לא למסור להן את הכדור ("מחלת הגברברת").

השחקנים הקטנים בקבוצה נהנים מאד מהכאוס – לרוץ עם הכדור לבד, לצרוח על חבר, בוודאי לא למסור לבנות, להתלונן שהבנים לא מוסרים. כולם משחקים מצויין את הגרסא הזאת של משחק הכדורגל. יש רק בעיה אחת – הקבוצה שלהם כמעט תמיד תפסיד. תיקון, לפעמים היא גם תנצח, אבל רק קבוצות שמשחקות את אותה גרסה כאוטית של המשחק.

מאמני כדורגל מכירים היטב את מה שמכונה "משחקי תנאי" – כללים שהמאמן קובע מראש שמגבילים את המשחק של שתי הקבוצות. למשל, שמוטר לגעת בכדור רק פעם אחת, או שאסור למסור לאחור. משחק התנאי שהיה חביב עלי במיוחד נקרא "אני בוחר. נגיעה אחת. בלי דיבורים." זה היה למעשה משחק של שלושה תנאים:

תנאי ראשון היה תרופה ל"מחלת הגברברת": אני בחרתי את שתי הקבוצות כך שהבנים לא יכלו לנהוג כמנהגם ולבחור את הבנות אחרונות או להשאיר אותן מחוץ למשחק. לעיתים הוספתי גם גם כלל משנה – שער לא ייחשב עם בת לא נגיעה בכדור לפני כן.

תנאי שני היה תרופה ל"מחלת הדבקת": כל שחקן ושחקנית הורשו לגעת בכדור פעם אחת בלבד (ולפעמים שתי נגיעות).

תנאי שלישי היה תרופה ל"מחלת הדברת": מלבד המילה "כאן" כדי לתקשר בין השחקנים והשחקניות או מילות שבח לפעולות טובות לא הורשו דיבורים בין השחקנים והשחקניות.

פתאום, כמעשה קסם, הכל השתנה: "מחלת הדבקת" נעלמה, "מחלת הצעקת" התפוגגה, ו"מחלת הגברברת" פשוט נעלמה כלא הייתה. במקומם צצה והופיעה לכידות תפקודית - סימן ההיכר של כל קבוצת כדורגל מנצחת.

השחקנים והשחקניות חייבים למסור זה לזה; הם מוכרחים להרים את הראש ולחשוב קדימה עוד לפני שהכדור מגיע; הם מוכרחים לתקשר אחד לשני היכן הם נמצאים ביחס לכדור על מנת לקבל אותו. המשחק הפך שוטף, הקבוצה החלה לזרום, המהלכים התחברו, הבנות כיכבו, והכדור – נכנס לשער.

החלק המדהים ביותר? ברגע שהתנאים הוסרו, הקסם נעלם. כשהמאמן הכריז "לשחק רגיל", הילדים חזרו בצהלות שמחה ורווחה לכאוס הצעקני שהם דימו להיות משחק כדורגל.

הנמשל כאן הוא ההבדל בין סוציולוגיה לפסיכולוגיה. הפסיכולוגים מנסים לחקור את המניעים, הרגשות, האמונות, העמדות והתפיסות הפנימיות של הפרט הבודד – מתוך הנחה שאלו הם שמובילים את הפעולות החברתיות. הם מחפשים כבר למעלה מ-120 שנה, ועדיין לא מצאו. יש לכך סיבה פשוטה: זה פשוט לא עובד כך.

לעומתם הסוציולוגיה רואה את האדם כחיה חברתית ומצבית. הוא תמיד מרכיב את הפעולות שלו ביחד באופן גמיש ויצירתי, בהתאם לנסיבות, כתגובה לכוחות אשר כופים ומאלצים את הפעולה שלו. באינטראקציות מסוג מסויים אדם יהיה נחמד ורגיש, ובאינטראקציות מסוג אחר יהיה מרושע ואלים. האדם, כמו גם שחקנים מוסדיים וזהויות, יפעל בצורות שונות תחת מערכות אילוצים שונות. אנחנו לא עבדים של הדעות, האמונות, הערכים, האישיות, שלנו, אלא גמישים ומסוגלים לעבור מדמות לדמות בהתאם למשחק התפקידים שבו אנו נתונים.

וזה בדיוק מה שתחום "תורת המשחקים" חוקר: כיצד אנשים מגיבים לנסיבות משתנות בצורה גמישה ויצירתית. תורת המשחקים מציגה סוגים שונים של "משחקים", שכל אחד מהם יוצר מערך שונה של אילוצים ותגמולים. יש משחקים שמעודדים תחרותיות, אנוכיות או עוינות – אלו מכונים "משחקי סכום אפס". לעומתם, יש משחקים המאלצים אנשים לשתף פעולה, להיות תלויים זה בזה ולפעול בלכידות – אלו נקראים "משחקי שיתוף פעולה".

הכל קודים (פרקטיים)

תורת המשחקים היא תחום מתמטי, אך במציאות חיינו היומיומית, הנסיבות שמניעות אותנו לפעולה אינן פועלות לפי חוקים מתמטיים קשיחים. במציאות אנחנו פועלים לפי מה שאני מכנה "קודים פרקטיים". הקוד הפרקטי הוא הידע המעשי שצברנו מתוך התנסויות החיים שלנו, והוא מנחה אותנו כיצד לפעול בצורה מתאימה והולמת בנסיבות חברתיות שונות.

לדוגמה, הקוד הפרקטי מכתוב לנו להושיט יד, לחייך בחביבות, להטות את הראש מעט, ולשאול "מה שלומך?" כאשר מישהו שאנחנו מכירים מושיט לנו את ידו. הקודים הללו אינם כתובים בשום מקום, אלא "מגופנים" בנו – כלומר, הם תוצר של ניסיון חיים מצטבר ושל פעולה אוטומטית שהגוף שלנו כאילו מבצע בעצמו.

בעיניי, הקוד הפרקטי המגופן הוא התשובה לחיפוש הארוך והמתיש, שנמשך למעלה ממאה שנה, אחר ההסבר להתנהגות האנושית. הוא מספק מענה לשאלה המורכבת: איך ייתכן שאנחנו פועלים באין סוף דרכים יצירתיות ומגוונות, אשר תמיד הולמות את הנסיבות, אך אינן נגרמות ישירות מהנסיבות עצמן או ממצב פנימי?²⁸ התשובה היא שאנחנו פועלים לפי הקודים הפרקטיים, אך איננו מופעלים על ידם.

אז אם רוצים לדעת למה בני זוג קרובים למכות במצב מסויים, ואחרי חמש דקות הם מתנשקים ומתחבקים, חפשו את המעברים בין הקודים הפרקטיים שהם מפעילים. הקודים הללו הם כמו תסריטים של משחקי תפקידים – במצב הראשון בני הזוג עבדו לפי "קוד המריבה" – מה עושים ואיך מגיבים אחד לשני כאשר אנחנו משחקים את משחק הקוד שנקרא "בני זוג רבים". במצב השני הם עבדו לפי קוד ההתפייסות – מה עושים ואיך מגיבים אחד לשני כאשר אנחנו משחקים משחק של "בני זוג שקודם רבו, ועכשיו הם מתפייסים".

אפילו אצלנו

לכן מותר להיות אופטימיים. בתנאים והאילוצים הנכונים המערכת הפוליטית שלנו יכולה להתנהל על בסיס של לכידות תפקודית בין הזהויות השונות. העובדה שהמערכת כיום רעילה, עוינת, תחרותית ולא עניינית, אינה אומרת שזו מציאות בלתי ניתנת לשינוי. אם נשנה את כללי המשחק – את התנאים שבהם

פועלים השחקנים הפוליטיים, או במילים פשוטות יותר, את הקוד הפרקטי של המערכת – נוכל לקבל מערכת פוליטית אחרת, כזו הראויה לכולנו. מערכת שבה השחקנים הפוליטיים מייצגים את כל הזהויות ופועלים יחד, בצורה מתואמת, להשגת מטרות לאומיות משותפות. הכול תלוי בקודים.

עובדה. יש דבר כזה "לכידות תפקודית" במערכת הפוליטית. זה קוד שעוברים אליו כאשר התנאים מכריחים אותנו לעבור אליו. ולראיה – זה כבר קרה כמה פעמים בעבר. הנה כמה דוגמאות היסטוריות שמראות כיצד אותם שחקנים פוליטיים – עוינים, מנוגדי אינטרסים ומלאי שנאה – הצליחו לעבור ממשחק המבוסס על קוד של סכסוך למשחק המבוסס על קוד של לכידות תפקודית.

דוגמא ראשונה: מועצת העם הזמנית, שהוטלה עליה המשימה ההיסטורית לנסח את מגילת העצמאות, כללה זהויות פוליטיות רחוקות ואף עוינות זו את זו – קומוניסטים, רוויזיוניסטים, סוציאליסטים חילונים וחרדים אורתודוקסים. למרות הפערים העצומים, כולם חתמו על מגילת העצמאות. למה? כי התנאים אילצו אותם לעשות זאת.

דוגמא שנייה: ממשלת האחדות של 1985, שכללה 90 מנדטים ופעלה על בסיס רוטציה בין שמעון פרס ליצחק שמיר – יריבים פוליטיים מרים ועוינים שייצגו זהויות והשקפות עולם מנוגדות לחלוטין. ובכל זאת, הממשלה הזו הצליחה להשיג את אחד ההישגים הלאומיים המרשימים בהיסטוריה: תוכנית הייצוב הכלכלית, שנבנתה בתהליך ארוך וקשה של משא ומתן בין הממשלה, המעסיקים ואיגודי העובדים. התוצאה: נס כלכלי.

דוגמא שלישית: ממשלת אחדות (חצי העם) של בנט-לפיד גם היא היתה דוגמא לכך שכאשר יש את התנאים הנכונים יגור זאב עם כבש ואיילת שקד עם מחמוד עבאס, יקיימו תהליך מפרדך ומשעמם של מו"מ, המון מחלוקות, משברים, תיווך פשרות, הסכמים אבל יפעלו בסופו של דבר ביחד למען מטרה משותפת – הישרדות הקואליציה (עד שדמוקרטיית ההכרעה הכריעה גם אותם).

בכל המקרים הללו המערכת הפוליטית תפקדה בלכידות למרות ההבדלים הגדולים והרגשות הרעים. אלה היו אפיזודות זמניות מכיוון שהתקיימו בתוך הקונטקסט של פוליטיקת ההכרעה אשר בסופו של דבר הכריעה גם אותם.

בעצם, כאשר חושבים על כך, כל קואליציה שקמה עובדת לפי עקרון הלכידות התפקודית. כללי המשחק מחייבים את שחקני הקואליציה לשתף פעולה, לתאם, להציג חזית אחידה, להסכים, על מנת להגיע למטרתם העליונה – להשאר בשלטון. מה היה קורה אם כל המערכת הפוליטית היתה קואליציה אחת גדולה שמטרתה העיקרית היתה לא להשאר בשלטון אלא להתמודד עם אתגרים לאומיים ובעיות חברתיות?

בתחילת הפרק הזה שאלנו האם מערכת פוליטית המבוססת על הסכמה, שיתוף פעולה ופעולה למען מטרות משותפות היא דבר שבכלל אפשרי. המסקנה היא ברורה: זה אפשרי גם אפשרי. יש שיטת משטר כזו. יש קוד פרקטי כזה.

השאלה היא מהו אותו קוד, מהם הכללים במשחק התנאי שיביאו את הפוליטיקאים, נציגי הזהויות במוסדות המכוננים את המציאות שלנו – לתפקד בלכידות?

על התרגום של התנאים האלה לקוד הנכון, לפרקטיקה משטרית של לכידות תפקודית – במבחן הריסוק בפרק הבא.

#7 מבחני הריסוק של מכונת הלכידות

תקציר

- איך עובדת דמוקרטיית הלכידות ובעיקר מה כללי המשחק שמביאים לשיתוף פועלה וקבלת החלטות בהסכמה ולא בהכרעת רוב?
- בפרק הזה אנו מריצים סימולציה של דמוקרטיית הלכידות ובודקים:
 - האם מערכת הפרקטיקות הזו אכן יכולה להביא לקבלת החלטות בהסכמה?
 - איך היא מגינה על זהויות מפני עריצות הרוב?
 - איך מבטחים את האינטרסים של כל זהות?
 - איך מבטיחים את שיתוף הפעולה של כל השחקנים?
 - איך מונעים משחקנים שעדיין שואפים לכפות את דרכם על הכלל לעשות זאת?
 - ואיך מכריחים את כולם לעבוד לפי כללי החלטה של "זה נהנה וזה לא חסר"?

זה לא יעבוד בחיים

בחלק הקודם דנו בספקות שעלו סביב השאלה האם בכלל קיים קוד פעולה שיכול להוביל את המערכת הפוליטית שלנו ללכידות תפקודית. התשובה לכך היא חד-משמעית: כן. ראינו שסכסוך ועוינות, כמו גם לכידות ושיתוף פעולה, הם תופעות תלויות-מצב. אנשים יכולים להתעמת, להתנצח ואף לפגוע זה בזה בתנאים מסוימים – ולעומת זאת, באותם אנשים עצמם ניתן למצוא הרמוניה מופלאה ושיתוף פעולה בתנאים אחרים. לפעמים, המעבר הזה בין מצבים מתרחש בהפרש של דקות ספורות. הכול תלוי בקוד הפרקטי שעל פיו הם פועלים. יש לאנשים יכולת יוצאת דופן לעבור מקוד פעולה אחד לאחר, ממשחק תפקידים אחד למשנהו.

אך כאן עולה שאלה גדולה ומשמעותית יותר: אם הכול תלוי בתנאים, כפי שצינינו, מהו "משחק התנאי" שעלינו להפעיל על הפוליטיקאים? כיצד נוכל לגרום להם לנטוש את קוד ההכרעה ולהחליף אותו בקוד אחר לגמרי, כזה שבו כולם מחויבים לשיתוף פעולה לצורך פתרון מיטבי של בעיות לאומיות?

בפרקים הקודמים הצענו חמישה כללים למשחק תנאי שכנינו "דמוקרטיית לכידות", בהתבסס על פרקטיקות של משטרים רב-זהותיים ברחבי העולם. כפי

שכבר נאמר, המטרה הייתה להדגים שמודל משטרי כזה אפשרי, אך אין לראות בכך "תורה מסיני". איני נמנה על אותם יצרני "קונץ פטנט" להצלת המדינה, שהולכים ומתרבים ככל שהמשבר הפוליטי מעמיק. לדעתי, הגדרת הפרקטיקות הסופית צריכה להיעשות בתהליך לאומי מעמיק, משתף והסכמי – תהליך כמו זה שהיה אמור להתרחש בשנים 1949–1950.

עם זאת, שמתני לב שהקושי של אנשים לדמיין באופן מוחשי ומפורט איך מודל כזה יעבוד יוצרת ספקנות ולעיתים פסימיות. אנשים שואלים האם הפרקטיקות הללו יוכלו לפעול, ואם כן, איך בדיוק הן ייושמו. מתוך המציאות הנוכחית, קשה להם לדמיין איך זה יעבוד.

הסימולציה הגדולה

אז בואו נעשה סימולציה לאב טיפוס של דמוקרטיית הלכידות ונריץ עליו את הספקות והחששות.

הסימולציה מתחילה ב"בחירות חופשיות ושוות למוסדות המחוקקים שבהן כל זהות מייצגת את עצמה".

השאלה שמיד עולה כאן היא *איך זהות מייצגת את עצמה פוליטית?*

גם היום המפלגות מייצגות רשתות זהות מוסדיות. תמיד זה היה כך אצלנו. גם היום כל אחד חופשי לבחור את נציגי הרשת המוסדית שהוא חש שמייצגת אותו. אנשים גם חופשיים לעבור בין הרשתות בבחירות שלהם. רשימת הזהויות המשתתפות בתהליך הפוליטי לא נקבעת על ידי ועדה מסדרת, וגם לא דרך טפסים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הזהויות אינן ידועות מראש, אלא מסמנות ומזהות את עצמן דרך הבחירה שלהם בנציגים המייצגים אותם. בהחלט יכולה להיות מפלגת בעלי ובעלות השפם הירוק, אם ימצאו מספיק חברים וחברות אשר רואים עצמם חלק מקהילת פרקטיקה כזו, ושואפים שהיא תהיה מיוצגת במוסדות הקובעים את הגורל המשותף. זאת הכוונה בבחירות חופשיות שבהן כל זהות מייצגת את עצמה.

כאן עולה שאלה נוספת וחשובה: *כיצד מתמודדים עם זהויות מוחלשות פוליטיות, כמו נשים, שאין להן רשת מוסדית עצמאית שמייצגת אותן, אלא הן מפוצלות בין זהויות אחרות?*

חשוב לזכור שזהות אינה תופעה חד-ממדית או קטגורית. אדם אינו משתייך לזהות אחת בלעדית בכל רגע נתון. זהות היא תופעה רב-ממדית, ואנשים

עשויים להחזיק בכמה זהויות בו זמנית – מגדרית, תעסוקתית, דתית, עירונית, ועוד. לעיתים קרובות מתעוררים מצבים של הזדהות חוצת זהויות ורשתות, שבהם אדם מרגיש שייך לשתי רשתות מוסדיות שונות המתמודדות זו מול זו בבחירות. נשים הן דוגמה מובהקת לכך, שכן רבות מהן נאלצות לבחור בין הזדהות עם הרשת המוסדית שאליה הן משתייכות לבין זהותן המגדרית, שגם היא דורשת ייצוג פוליטי ברור. מצב זה עשוי להיות רלוונטי גם לזהויות חוצות רשתות אחרות.

במקרה של נשים, יש כמה תשובות מעשיות לבעיה זו:

1. **התארגנות פוליטית עצמאית של נשים** – יצירת כוח פוליטי המייצג נשים בלבד, באופן בלתי תלוי ברשתות אחרות.
2. **תמיכה בנשים בתוך הרשתות הקיימות** – נשים יכולות להצביע עבור מועמדות מאותה רשת מוסדית שמייצגת אותן, על מנת לקדם את קולן במערכת הפוליטית.
3. **הבטחת ייצוג דרך חוקה** – חקיקה חוקתית המבטיחה ייצוג לנשים ולזהויות מוחלשות אחרות במוסדות מכוננים, באמצעות מכסות ייצוג. גישה זו יכולה להבטיח ייצוג מובנה של נשים במפלגות הפוליטיות, בכנסת, בממשלה, בבית המשפט העליון ובמוסדות מרכזיים נוספים.

בנוסף, ישנם פתרונות יצירתיים להתמודדות עם בעיית ההזדהות הכפולה או המשולשת, כגון:

- **שיטת הצבעה בשני פתקים** – אפשרות להצביע לשתי רשימות או מועמדים שונים.
- **הצבעה מרוכת מועמדים** – בחירה בכמה מועמדים מתוך רשימה אחת, כך שכל קבוצה תוכל להרגיש מיוצגת.

יש פתרונות לבעיה, והשאלה היא אילו פרקטיקות נוכל ליישם כדי להבטיח ייצוג הוגן ומאוזן לכל הזהויות.

נמשיך את הסימולציה עם: "כל הזהויות מיוצגות דרך קבע בכל המוסדות המכונים".

רעיון זה עשוי להיות קשה לעיכול עבור חלק מהאנשים. אחרי שנים שבהן התרגלנו לכך שהמוסדות המכונים נשלטים על ידי צד אחד שהצליח להשיג רוב, המחשבה על מצב שבו כל הזהויות מיוצגות וכולן בפנים עשויה להיראות מזוהה, ואפילו לא הוגנת. השאלה שעולה מיד היא: איך זה יעבוד?

ניקח לדוגמה את הממשלה. במודל כזה, לממשלה יהיה מספר קבוע של מושבים, ולכל זהות יהיה שמור לפחות מושב אחד. ייתכן שגם ייקבעו מפתחות נוספים להקצאת מושבים או זכויות הצבעה, כמו גודל אלקטורלי.

אם נבחן זאת מנקודת מבט אחרת, נגלה שזה כלל לא רעיון כה מוזר. מוסדות רבים – כמו ועדות מכרזים או מועצות מנהלים – כבר מתנהלים לפי עקרונות דומים, שבהם מושבים מוקצים מראש לנציגי קבוצות שונות, למשל נציגי ציבור, עובדים או הנהלה.

ניתן גם להסתכל על שווייץ כדוגמה. במדינה זו, המועצה הפדרלית, שהיא הממשלה הפדרלית של שווייץ כוללת שבעה מקומות קבועים, מחולקים בין כל המפלגות הגדולות לפי נוסחת קסם שנקבעה ב 1959. תפקיד נשיא המועצה הפדרלית, שהוא נשיא שווייץ, עובר בין חברי המועצה בתורנות.

חשוב להבהיר: מדובר כאן במבנה קבע המוגדר בחוקה, ולא בממשלת אחדות זמנית. בניגוד לממשלות אחדות שנשענות על אינטרסים משתנים של הצדדים המשתתפים, המבנה הזה יבטיח ייצוג קבוע ומאוזן. החוקה תגדיר גם מי רשאי לפזר את הממשלה, או לפטר חברים בודדים מתוכה.

בואו נמשיך עם הרעיון שאומר ש"לא רק שכל הזהויות משתתפות בכל המוסדות הפדרליים המכונים, אלא שהן גם כפופות למערכת כללי החלטה המחייבת אותן להגיע להכרעות בנוגע לגורל המשותף, ברף גבוה של הסכמה".

בשלב הזה, עולה גל של ספקות. קשה לאנשים לדמיין את הפוליטיקאים בישראל יושבים יחד סביב שולחן אחד, הנים בסוגיה בצורה עניינית, מגשרים על פערים וחילוקי דעות, ולבסוף מגיעים להחלטות שכולם מסוגלים לחיות איתן. הספקנות לגבי עקרון ההכרעה בהסכמה גבוהה: איך אפשר לגרום לשחקנים הפוליטיים בישראל לקבל החלטות בהסכמה? איך אפשר לכפות עליהם לעבוד כך?

כפי שכבר תארנו בפרק #5 קיימות כמה פרקטיקות מוכרות ונפוצות בעולם לקבלת החלטות בהסכמה:

- **הסכמה פה אחד:** שיטה זו פועלת, לדוגמה, בבחירת אפיפיור או בשיטות משפט מסוימות שבהן פועלים מושבעים. מדובר בפרקטיקה מוכרת במיוחד במשא ומתן, שבה שני צדדים דנים בפרטי ההסכם עד שמגיעים להסכמה ומתחייבים אליה.
- **רף הסכמה גבוה (רוב מיוחס):** בשיטה זו לא נדרשת הסכמה פה אחד, אלא רוב משמעותי המשקף תמיכה רחבה. במקביל, קיימות הגנות חוקתיות על זהויות שאינן חלק מההסכמה הרחבה, כדי למנוע הדרת מיעוטים.
- **זכות וטו:** שיטה שבה לצד שאינו מקבל את ההחלטה המוסכמת ניתנת האפשרות לבטל אותה או להחזיר אותה לדיון נוסף.
- **סיווג סוגי החלטות:** חלוקת ההחלטות לרמות שונות של הסכמה נדרשת – החל ברוב רגיל, דרך רוב מוחלט, ועד רוב מיוחס.
- **ביזור ההחלטות:** מערכת שבה ההחלטות מתחלקות בין מוסדות שונים, כמו נשיא, סנאט ובית נבחרים, בדומה למודל האמריקאי. ביזור זה מחייב מוסדות שונים לשתף פעולה ולהגיע להסכמה.

ההסכמה דרכים רבות לה. ישנן דרכים רבות ומוכרות שמאפשרות הגעה להסכמה גם במצבים של שחקנים בעלי אינטרסים שונים או זהויות מגוונות – אתניות, לאומיות או אחרות. האתגר הוא לבחור, ביחד ובהסכמה, את השילוב המתאים ביותר לנסיבות הייחודיות של ישראל.

כאן עולה הספק: "זה לא מסורבל וטרחני? זה לא מתכון לשיחוק לאומי ופוליטי? ככה אי אפשר להכריע.."

זה באמת ספק משמעותי. כל מומחה למו"מ יסכים כי קבלת החלטות בהסכמה היא בהחלט כאב ראש גדול. זה בהחלט טרחני, משעמם מעייף ולפעמים מעצבן. אבל מצד שני – זו בדיוק העבודה עדיף לקבל החלטות טובות בתהליך מורכב, משעמם וטרחני מאשר לקבל החלטות גרועות.

במסגרת כללי המשחק החדשים, כאשר יש הגדרה ברורה של נושאי הדיון וחובה להגיע להסכמה, יש סבירות גבוהה לכך שרוב הנושאים יפתרו. עם זאת, תמיד ייתכנו סוגיות חשובות ומעוררות מחלוקת שבהן יהיה קשה מאוד להגיע

להסכמה. כאן עולה החשש משיתוק – אך קיימות לכך שתי דרכים מעשיות להתמודדות:

פנייה לאינסטנציה גבוהה: בסוגיות מהותיות ודחופות שבהן לא מושגת הסכמה, ניתן להעביר את ההכרעה לבית המשפט לענייני חוקה. בית משפט זה, שבו מיוצגות כל הזוויות, יוכל לפעול כבורר עליון.

בחירה שלא להחליט: יש נושאים שאינם ניתנים לפתרון אלא בהסכמה רחבה. דוגמה מובהקת היא הסכסוך הישראלי-פלסטיני, הנמצא בלב המחלוקת הישראלית. בין אם אתה מאמין שהכיבוש הוא שורש הרע, בין אם אתה דוגל בארץ ישראל השלמה, או אם אינך מאמין כלל בסיכוי לשלום – אף פתרון לא יצליח ללא הסכמה ציבורית רחבה. ראינו מה קרה בתהליכים כמו אוסלו, ההתנתקות או ההפיכה המשטרית. כל ניסיון לכפות פתרון על מחצית מהציבור רק מחריף את הקרע.

ועוד ספק בנוגע לעקרון ההסכמה: האם במצב הנוכחי של סכסוך הזהויות, שבו הפערים בתפיסות העולם, בראיית המציאות ובהשקפות לגבי אופייה וזהותה של המדינה כל כך גדולים, ניתן בכלל להגיע להסכמות?

זוהי שאלה כבדת משקל – ספק מהותי וחזק. הרי לכל קבוצה יש (לכאורה) חזון משלה: החרדים שואפים למדינת הלכה, המתנחלים רוצים כיבוש לנצח, שיביא את הגאולה, הימין הלאומני מבקש מדינה בלי שמאלנים וערבים, הביביסטים חולמים על מדינה מלוכנית, השמאל הליברלי לא כל כך יודע מה הוא רוצה, אבל נתפס כמי שמבקש למחוק את יהדותה של המדינה ולהיכנע לערבים, והערבים אינם מעוניינים במדינה ציונית כלל.

איך, אם כך, אפשר לצפות מכל הקבוצות הללו לא רק לחיות זו לצד זו אלא גם להגיע להחלטות משותפות? זה מרגיש כמו לנסות לגרום לזאב ולכבש לא רק לגור יחד, אלא להסכים על תפריט משותף.

כאן נכנסים לתמונה שני העקרונות של הדמוקרטיה הפדרטיבית שמאפשרים לחשוב אחרת על המצב:

עיקרון מרחב ההחלטה הפדרלי הצר והמוגדר.

עיקרון האוטונומיה של הזהויות.

שני העקרונות הללו יוצרים מסגרת חדשה שבה הקבוצות השונות יכולות לפעול יחד מבלי לרמוס זו את זו, תוך שמירה על איזון ויכולת קבלת החלטות משותפת. איך זה עובד?

המוסדות הפדרליים עוסקים אך ורק ב"רשימה סגורה" של סוגיות הנוגעות ל"טוב המשותף". נושאים הקשורים לאמונה, דת, אידיאולוגיה, אורח חיים ותרבות אינם בסמכות המדינה. במקום זאת, הם מבוזרים לקנטונים מוסדיים המייצגים את הזהויות השונות.

מה המשמעות בפועל? כאשר נציגי הזהויות מתכנסים לדיון בממשלה, הם לא עוסקים בנושאים אידיאולוגיים, אמוניים או ערכיים. הסיסמאות ששימשו בעבר בכדי לזכות בתמיכה מהבייס אינן רלוונטיות. אין עוד ויכוחים על זהותה של המדינה – יהודית או חילונית, ליברלית או שמרנית. למדינה אין זהות במובן הזה; היא אינה אלא מנגנון שנועד לפתור בעיות משותפות ולקדם מטרות לאומיות מוסכמות.

כאשר סמכויות השלטון מוגבלות מראש באמצעות חוקה, כל קבוצה נדרשת לוותר על היומרה שיש לה חזון שחייב לחול על כולם. בחוקה יוגדר שמדינת ישראל היא "מדינה דמוקרטית שהיא בית לאומי לעם היהודי" ללא פרשנויות או משמעויות נוספות.

שיטה זו משנה את כללי המשחק – היא מאפשרת להתמקד בנושאים החשובים באמת ולהניח את הוויכוחים האידיאולוגיים בצד, למען טובת הכלל. במקום לעסוק באויר חם אידיאולוגי (במקרה הטוב) או להתקוטט ולהסית זה נגד זה, יאלצו הפוליטיקאים להפשיל שרוולים ולממש את האחריות שלהם לפתור בעיות אמיתיות של אנשים אמיתיים – משבר הדיור, משבר התחבורה, משבר המחירים, משבר האלימות, משבר הבטחון הלאומי, ואיך הופכים את ישראל למדינה פורחת ומשגשגת כמו שמגיע לכולנו.

עוד ספק חשוב שעולה כאן: ומה אם שחקן מהשחקנים בכל זאת ירצה לכפות את דרכו הטוטלית על הכלל? מה אם נציגי אחת הזהויות יהיו כל כך מחוייבים לאמונה או לאידיאולוגיה שלהם עד שבכל זאת ינסו לכפות את דרכם על הכלל? מה ימנע זאת מהם?

הספקות האלה עולים בדרך כלל מצד הזהות החילונית-ליברלית אשר חיה בחשש מתמיד מפני מה שמכונה "כפיה דתית" מצד החרדים.

התשובה היא ששחקני זהות השותפים לממשלה אכן יכולים לנסות לכפות את דרכם, אבל ספק אם יצליחו. במצב של הכרעה לפי הסכמה, אין להם את מי לסחוט. אף אחד לא צריך את השחקן כדי להקים את הממשלה או כדי לא לפרק אותה. במצב שבו צריך הסכמה של כולם לא ניתן לכפות דרך אחת על כולם.

מעבר לכך, גם המוטיבציה לכפות דרך של אחד השחקנים על הכלל פוחתת. החוקה מבטיחה שכל כל זהות יכולה לחיות על פי דרכה ואמונתה, כאשר האינטרסים המוסדיים שלה מוגנים מראש. לא רק שהחוקה מבטיחה את זכותה של כל קבוצה להתנהל באופן עצמאי בתחומים כמו דת, תרבות ואורח חיים, היא גם מסדירה את המימון למוסדות הללו במסגרת רשתות ביטחון פדרליות (מותנות בהשתתפות במוסדות הפדרליים). במצב הזה תחזוקת מפעלי הזהות וחלוקת התקציב הפדרלי ביניהם לא תהיה קטטה המונית בין כל הזהויות כפי שנהוג היום, אלא שקופה וידועה מראש.

יש הרבה ספקות ביחס למושג "קנטונים מוסדיים של זהויות": איך אפשר לחלק את החברה הישראלית לרשתות מוסדיות של זהויות? הרי הן לא מרוכזות גאוגרפית? וגם איך יודעים לאיזה רשת אני שייך?

רבים מאמינים כי ניתן לפתור את סכסוכי הזהויות בישראל באמצעות חלוקה גאוגרפית לקנטונים. הלוואי וזה היה אפשרי, אבל המציאות בישראל שונה. כאמור, החברה הישראלית אינה מחולקת גאוגרפית לפי זהויות. אמנם קיימים ריכוזי מיעוטים – כמו חרדים, ערבים, בדואים ודרוזים – אבל גם באזורים אלו, הזהות אינה בלעדית והקהילות הללו מפוזרות ברחבי המדינה. יתרה מכך, הזהויות הגדולות והמסוכסכות ביותר – כמו הציונות הדתית, הזהות הימנית-מסורתית-מזרחית, והזהות החילונית-ליברלית – משולבות זו בזו מבחינה גאוגרפית. לכן, חלוקה לקנטונים גאוגרפיים אינה מעשית בישראל. החלוקה המרחבית יותר מתאימה לאוטונומיות כלכליות כפי שאכן אנו מציעים.

עם זאת, ניתן – ואף רצוי – להפריד את הזהויות במסגרת קנטונים מוסדיים. זהויות מתקיימות במרחבים מוסדיים: הן באות לידי ביטוי בקהילות פרקטיקה ובמוסדות המשקפים את אורח החיים, התרבות והערכים של כל זהות. מוסדות

אלו כוללים, למשל, בתי ספר, בתי כנסת, מוסדות תרבות, צורות התרועעות ובילוי פנאי, טקסים, מקורות סמכות, וגם מנהגי סולידריות ועזרה הדדית. המוסדות הללו אינם מוגבלים למיקום גאוגרפי מסוים. בתי כנסת, רשתות חינוך, אירועים תרבותיים, ואפילו חתונות מתקיימים לצד זה כמעט בכל מקום. יותר מכך, בעידן הדיגיטלי המוסדות הללו חורגים מהמרחב הפיזי ופועלים גם באינטרנט, במרחב נטול גבולות.

כשאנחנו מדברים על קנטונים מוסדיים, הכוונה היא להחזיר את המודל שאפיין את תקופת היישוב – תקופה שבה כל זהות ניהלה רשת מוסדית עצמאית ומלאה, שאפשרה לה לקיים אורח חיים ייחודי לפי דרכה.

ברמת הפרט, גם כאן ניתנת חירות בחירה. כל אדם יוכל לבחור לאיזו רשת מוסדית להשתייך, בהתאם לערכיו ולאורח חייו. יותר מכך, הבחירה תהיה מודולרית: אפשר, למשל, להתפלל בבתי כנסת ליטאיים, לשלוח את הילדים ללמוד בבתי ספר של החסידים, ובמקביל להיות אוהד שרוף של קבוצת הפועל. הרעיון הוא לאפשר גמישות, אוטונומיה ושימור זהות – מבלי להגביל גאוגרפית או לכפות על אף אחד דרך חיים שאינה תואמת את ערכיו ואמונותיו.

וכמובן עולה השאלה: ומי יממן את הרשתות האלה? שוב לפי סחטנות פוליטית?

המדינה הפדרלית מספקת לרשתות המוסדיות רשת בטחון כלכלית. אולם, רשת הבטחון מותנית חוקתית בעמידה במבחני תמיכה: רשימה של מבחנים בהם המוסדות צריכים לעמוד על מנת לקבל את התקציב או המימון הפדרלי.

כמובן שמבחן התמיכה הראשי לקנטונים של זהויות הם מילוי חובות מוגדרים כלפי מוסדות המדינה המשותפים (כגון שירות צבאי או לאומי), ועמידה בתקנים פדרליים. מעבר לרשת הבטחון שנותנת המדינה הזהויות יממנו בעצמן את הרשתות המוסדיות כפי שהיה נהוג בתקופת היישוב – על ידי גביית מיסי חבר או בתשלום עבור השתתפות ברשת המוסדות.

ההתניה של מימון תמורת השתתפות היא גם אילוץ על הזהויות שלא לפרוש מהמשחק הפוליטי לגמרי גם כאשר מתקבלות החלטות שאינן לרוחן. יפרשו – יאבדו את הרשתות שלהן.

“ואיך דואגים שהמשאבים בין הזהויות יחולקו באופן צודק? או שההחלטות יהיו הוגנות ומתחשבות בכל הזהויות? שלא יהיו זהויות שלוקחות לעצמן נתחים יותר גדולים מהעוגה הלאומית?”

גם כאן התשובה טמונה בעקרון ההסכמה. כאשר קבלת ההחלטות הפרדלית דורשת מכולם להגיע להסכמה פרגמטית צריך לקחת את כולם בחשבון. מה שעל השולחן זה צרכים אמיתיים ומעשיים של הזהויות המיוצגות. כדי להגיע להסכמה צריך שכולם ירוויחו מההחלטות ואף זהות לא תיפגע. בעיני זו ההגדרה של שוויון: כאשר הזהויות שוות בכח שלהן להשפיע על החלטות משותפות. במצב הזה קשה לזהות אחת לקחת יותר מהקופה כי הכללים לחלוקה בין הזהויות ידועים, ושאר הזהויות לא יסכימו.

ולבסוף הספק הכי חשוב בעיני: האם לא תיתכן עריצות הרוב גם בטווח הסכמה גבוה? האם לא יתכן שתהיה זהות מודרת ושולית שכל הזהויות האחרות קמות עליה?

כאן נכנס כלל נוסף:

“החוקה מגינה על זכויות קולקטיביות של זהויות, ומגדירה מה יחשב לפגיעה בזכויות קולקטיביות (כמו גם בזכויות הפרט), כמו גם מבחני סבירות להחלטות בהסכמה”.

כלומר, יחידים או זהויות שחשים נפגעים מחוקים שנחקקו או החלטות שהתקבלו בכנסת או בממשלה – יוכלו לבטל את החוקים או ההחלטות באמצעות בית המשפט לענייני חוקה, או להחזיר אותם לדיון נוסף.

אבל: “איך חוקה יכולה להגדיר פגיעה בזכויות קולקטיביות? איך חוקה יכולה להגדיר כללי החלטה סבירים? האם למשל זהות שהתקבלה החלטה שאינה תואמת את אמונתה או אורח חייה, יכולה להגיד שהיא נפגעת?”

קביעת כללים חוקתיים שיגדירו מה נחשב לפגיעה ומה נחשב להחלטה בלתי סבירה היא משימה מורכבת, אך זהו תפקידה המרכזי של חוקה – להגן מפני עריצות ולשמור על איזון בין אינטרסים שונים.

כללים אלה חייבים להיות פרגמטיים ולא אידאולוגיים. המשמעות היא שפגיעה תיחשב רק כאשר היא מתבטאת בהדרה, בהגבלה, בקושי או במצוקה

תפקודית ומוחשית. בנוסף, תיקון הפגיעה אינו יכול להתבצע על חשבון גרימת פגיעה לזהויות אחרות.

כשמדובר בבקרת סבירות של החלטות, על הבקרה להתבסס על עקרון פרגמטי פשוט, המשמש גם כמבחן סבירות וגם כערך מרכזי בדמוקרטיית הלכידות:

זה נהנה וזה לא חסר

חלק שלישי

שיבוש

#8 גוש השיבוש

תקציר

- המערכת המשטרית בישראל יצאה מכלל שליטה, ותפקודה ההרסני מחייב את מחיקתה המלאה והחלפתה במערכת חדשה המבוססת על עקרונות פדרטיביים, מעוגנים בחוקה.
- לשם אתחול המערכת יש לחזור לנקודת השיא של המפעל הציוני - בין כ"ט בנובמבר לה' באייר - ולפעול לפי התוכנית להקמת המדינה כפי שהתוותה בפסקה 10 במגילת העצמאות.
- המשמעות המעשית היא ברורה: יש לפזר את הכנסת והממשלה, להקים ממשלת מעבר רחבה, לקיים בחירות לאסיפה מכוננת, לנסח חוקה פדרטיבית בהסכמה רחבה, ולהקים מוסדות שלטון חדשים על בסיס החוקה.
- רק תנועה פוליטית חדשה של צעירי וצעירות דור ה-2 של המדינה, הדור אשר נפגע יותר מכל מהשיטה המשטרית הקיימת, תוכל להכריע את הכוחות הגדולים והרבים המושקעים עמוקות בשיטה הנוכחית, ולממש את השינוי.
- הזעם והכעס של צעירי הדור הזה חייב להיות מתועל לתוך תשתית מוסדית בדמות שלוש מפלגות המייצגות זהויות שונות של בני הדור, אשר היום נמצאות משני עברי המתרס. הן יהוו ביחד את "גוש השיבוש" שיוביל את המהפכה הציונית החדשה ויבנה עתיד חדש לעצמם ולמדינה.

הדרך בחזרה לכ"ט בנובמבר

מכל האמור בפרקים הקודמים ברור כי המערכת המשטרית של ישראל יצאה מכלל שליטה, ומתפקדת בצורה הרסנית. יש למחוק אותה מהיסוד, כמערכת, ולא להחליף אדם או מפלגה כאלה או אחרים בשלטון.

במקום המערכת הקיימת, יש להקים מבנה שלטוני חדש המבוסס על עקרונות פדרטיביים, המותאמים למציאות הרב-זהותית של מדינת ישראל. רק מערכת כזו, המעוגנת בחוקה, תוכל ליצור לכידות תפקודית שתאפשר לשקם את עמודי התווך הקורסים של המפעל הציוני.

המשמעות המעשית היא ברורה: יש לבצע אתחול כולל של המערכת השלטונית. בנקודת השפל הנוכחית של המפעל הציוני, יש לחזור לצומת שבה הוא היה בשיאו – כ"ט בנובמבר 1947 – ולהתחיל מחדש, תוך הימנעות מהטעויות הגורליות שנעשו לאורך הדרך.

באורך פלא, מפת הדרכים שתוביל אותנו בחזרה לכ"ט בנובמבר איננה מפה מקומטת ונשכחת, אלא תלויה על קירות רבים בישראל. קוראים לה מגילת העצמאות. שימו לב לפסקא העשירית:

"אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע ל-ידי האסיפה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת-העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל."

זה אומר שאם אנחנו רוצים ורוצות לחזור לכ"ט בנובמבר אלה הצעדים ההכרחיים בהם יש לנקוט, עוד אתמול:

1. להביא לפיזור של הכנסת והממשלה
2. לגרום להקמת ממשלת מעבר מקיר לקיר על תקן "מנהלת העם" זמנית.
3. ללכת לבחירות לאסיפה מכוננת בהשתתפות של כל הזוויות.
4. נציגי הזוויות יכוננו, בהסכמה, חוקה פדרטיבית ההולמת את תנאיה של מדינת ישראל.
5. להקים את מוסדות שלטון חדשים בהתאם לחוקה
6. להתחיל בשיקום מוסדות התווך של מהפעל הציוני, לפני שיהיה מאוחר מדי.

איך חוזרים בחזרה לכ"ט בנובמבר? רשימת הצעדים היא ברורה, ומעטים יכולים להתווכח על כך שמדובר בצורך הכרחי. אבל כאן מתחיל להיות מסובך. מאד מסובך. ברור בעליל כי הדרך חזרה לכ"ט בנובמבר חסומה על ידי כוחות חזקים ורבי עוצמה. ריבוא שחקנים, מוסדות, ואנשים מושקעים עמוקות במערכת הקיימת, ויפסידו הרבה אם תעבור מן העולם.

חשבו על כל הכוחות שנגועים עמוקות בפוליטיקה הסכסוכן: כל הפוליטיקאים מכל המפלגות הקיימות, שכל קיומם בנוי על היכולת לעורר שנאה-פחד לזוויות פוליטיות אחרות; כל כלי התקשורת, בכל הפלטפורמות, שהמתקיימים על הרייטינג של תוכנית הראליטי האין סופית שהם מייצרים סביב הקונפליקטים, הדמויות הצבעוניות, והיצרים שהם מעוררים. חשבו על עשרות אלפי אנשים שמיצרים טראש טוק בלתי פוסק בטוויטר, באינסטגרם,

בפייסבוק, בטלגרם, בטוקבקים; וזה עוד לפני שאנחנו מדברים על מפעלי הזהות, רשתות מוסדיות שלמות, שתלויות לקיומן בשימור הקונפליקט הפוליטי וביכולת לממש אותו למשאבים. כל אלה ניוונים מהגופה המרקיבה של הפסאודו-דמוקרטיה הישראלית.

אבל לא רק הם. בסופו של יום, 75 שנה לאחר הטעות הגורלית של פשרת הררי, כולנו שקועים עמוק בתודעת הסכסוך. נולדנו אליו, גדלנו בתוכו, עיצבנו את זהותנו בתוכו. ה"דעות" שיש לנו על המדינה, החברה, הבטחון, ובעיקר על הזהויות האחרות – כולן צרובות עמוק בזהות שלנו. הן מי שאנחנו. קשה לנו לדמיין מערכת אחרת.

בטורקיה זה היה יחסית פשוט. טורקיה מאז ימי אתא טורק היתה דמוקרטיה חוקתית. מבחינה אתנית, טורקיה תמיד היתה מסובכת מאד. זה בא לידי ביטוי גם בדמוקרטיה סוערת והפכפכה. חמש פעמים (1961, 1971, 1997, 2015) התערב צבא טורקיה במצבים בהם הדמוקרטיה יצאה מכלל שליטה. פעמיים הצבא לקח את השלטון לידיה לתקופה מוגבלת, פיזר את הפרלמנט, הביא לכינון חוקה חדשה, והחזיר את המנדט למערכת הפוליטית. בפעמיים אחרות הדיח הצבא ראש ממשלה מכהן שאיבד שליטה ודרדר את מצבה של טורקיה לסף אסון. בפעם האחרונה, בתקופת ארדואן הצבא ניסה לבצע נסיון הפיכה שכשל בנסיון להדיח את השליט, ולהחזיר את האיזון בין דת ומדינה.

אצלנו זה הרבה יותר מסובך. למען הסר ספק, אין פה קריאה לראשי הצבא, המוסד השב"כ והמשטרה להכריז על מצב חירום משטרי, לפזר את הכנסת, למנות ועדה קרואה לניהול המשבר, ובמקביל למנות אסיפה לאומית לכינון חוקה חדשה. הלוואי והיתה חוקה שממנה מוסד אחראי, כמו גנת, שרואה שהמצב יוצא מכלל שליטה, ומכריחה את הילדים לשחק יפה אחד עם השני. אבל אין.

אבל אל ייאוש. יש דרך. היא מסובכת אבל בהחלט אפשרית. מהי הדרך, ומי ילד בה? על כך בפרק זה.

המיאוס

שימו לב למשהו מאד מעניין: במסגרת מחקרי הזהויות שלנו²⁹ אנחנו מפיצים שאלון מקוון שבו אנשים מתבקשים לתאר כיצד הם חווים ומגדירים את זהותם. בין השאלות שאנו שואלים: "מה לדעתכם הבעיות הגדולות בפניהם ניצבת

מדינת ישראל היום? ו- "עם איזה דמות פוליטית אתה מזדהה וחושב שהיא מייצגת את דעתך". התשובות, שנכתבות במילים של המשיבים עצמם הן לעיתים קרובות מרתקות, מורכבות ואף מפתיעות.

כאשר ניתחנו את התשובות, התגלתה תמונה ברורה. רוב המשיבים סבורים שהבעיה המרכזית המאיימת על ישראל היא בעיית הלכידות. הם מתארים אותה במונחים כמו "חוסר אחדות", "הסכסוכים בעם" או "קרע ימין שמאל".

נראה גם שכולם מבינים שבעיית הלכידות קיימת במערכת הפוליטית ולא במפגשי היום יום בין אנשים. זה בא לידי ביטוי בממצא בולט הנוסף: רבים מהמשיבים אינם מזדהים עם אף פוליטיקאי. הם מבטאים תחושת מיאוס עמוקה מהממסד הפוליטי כולו - מימין משמאל, מלמעלה ומלמטה: "לא מאמינה לאף אחד", "לזרוק את כולם לפח", "כולם צריכים ללכת הביתה".

למרות שהמיאוס הזה לפעמים בא ביחד עם נאמנות לדמות פוליטית כזו או אחרת, ולפעמים גם עם דקלומים של נרטיבים שגורים של הזהויות השונות, ולמרות שאשלויות "הנצחון" פועלות כסמי הרגעה על האנשים אחרי תקופה מתוחה, הרי עדיין, יש ניחוח קל של מהפיכה באויר. הזעם הכללי הזה כלפי האריסטוקרטיה הפוליטית השקועה בתוך עצמה, בזמן שהכל מסביב מתפרק והעם נמק - עשוי להפוך לדלק שמניע את מגוון המהפיכה.

אני אומר "יכול להיות" כי האנרגיה המהפכנית הזאת עדיין צריכה הרבה מיקוד. היא צריכה להתפרץ בערוצים המתאימים כדי להביא לשינוי אמיתי. אסור שהאנרגיה הזאת תתבזבז על עוד מייצגי מחאה חלולים, או על עוד קשקשת אולפנים. אלה רק מנציחים את המערכת. היא חייבת לשבש לגמרי את המערכת הקיימת, לעצור אותה מלכת, עד שהיא לא תעבוד יותר, ובמקומה תקום מערכת שלטונית אחרת - דמוקרטיה של לכידות תפקודית. זה אפשרי, זה מציאותי, זה יכול וחייב לקרות כבר בבחירות הקרובות.

יש כאן שתי שאלות גדולות:

מי ישבש? אם כולם מושקעים עמוק בסיסטם, מי השחקנים שיכולים בכלל לשבש ולהסיט אותו? מי יוכל לצאת מתוך העדרים השועטים זה לקראת זה? מי יוכלו לראות בכלל את הדרך האחרת לגמרי בה כל העדרים צריכים לצעוד בצוותא?

איך לשבש? ממה צריך לקרות ומה צריך לעשות כדי שמערכת שמוטמעת על כך עמוק בחיים של כולם תשתבש ותוחלף במערכת אחרת? באיזה חליל קסמים אפשר להשתמש כדי לפתות את העדרים להפסיק בנתיב ההתנגשות וללכת בדרך האחרת?

להעיר את הענק הרדום

התשובה לשאלה הראשונה, **מי יוביל את השיבוש**, כמעט מובנת מאליה. הכוחות המשבשים הם אלו שיש להם את העניין הגדול ביותר בשיבוש - אותם כוחות שסובלים ונפגעים יותר מכל מהמשטר הקיים. בישראל, אלה הם צעירות וצעירים שנולדו פחות או יותר בשנות התשעים והאלפיים. באמריקאית הם מכונים **דור ה-Z**, ובעברית, באופן הולם להפליא, ניתן לכנות אותם **דור ה-ז' של המדינה**.

מדובר בדור סוציולוגי אשר המדינה הפקירה לגורלו. כפי שתארנו בפרקים קודמים, היסטוריה של מערכת פוליטית שהיתה עסוקה בעיקר בעצמה, הביאה לקריסה של תאגיד המדינה – אותה רשת מוסדית שהפסיקה למלא את את חובותיה הבסיסיות כלפי האזרחים והאזרחיות. תאגיד המדינה הוא לא יותר מאשר שכבות ארכאולוגיות של חלוקת שלל קואליציוני, אשר המהפכה הניאו-ליברלית הביאה להסתלקותו גם ממראית עין של אחריות לטוב המשותף או לפיתרון בעיות חברתיות. הוא מתפקד כארגון פשע שמטיל על האזרחים דמי פרוטקשן כבדים בגובה של כחמש מאות מיליארד שקל בשנה, וגובה מהם שנים מחייהם בשירות חובה ומילואים – אך אינו רואה לעצמו לחובה לתת להם שום דבר בתמורה.

את מחיר ההפקרה הגדולה של המערכת המשטרית והשלטונית משלמים בעיקר בני ובנות דור ה-ז'. המדינה מעולם לא טרחה להתארגן ולהשתמש בכוח וסמכותה כדי להתמודד עם סדרה של מגה משברים – משבר הדיור והתשתיות, משבר הבטחון התעסוקתי, משבר האלימות, משבר החינוך וההשכלה, וכמובן משבר הבטחון הלאומי. כל אלה הפכו את החיים של צעירי דור ז' לקשים, בלתי יציבים, ובעיקר – חסרי ודאות. הם חיים בעולם של חוסר ביטחון, אי יציבות, ועתיד מעורפל שבו הם מתקשים לדמיין אפילו את ההגשמה של

חלומותיהם הבסיסיים: להקים משפחה, להתפרנס בכבוד, לקנות דירה, לחיות חיים בעלי משמעות, ולגדל ילדים בעולם בטוח ויציב.

דור הז' רדום וחסר כל תודעה פוליטית עצמאית. הם בוגרים של מערכת חינוך סתמית שלא הקנתה להם שום הון אנושי המתאים לעולם העבודה (לבד אם שפר מזלם והגיעו לכיתת המצויינות) ובוודאי שלא כלים לחשיבה מודעת וביקורתית על הגורמים המעצבים את חייהם – המדינה, הכלכלה, החברה, והפוליטיקה. במקום זאת, היא אילפה אותם לציית למסגרות, ללכת בתלם, ולהאמין שהאוייב שלהם הוא הזהות האחרת, באופן שעיור אותם לעובדה שהמערכת המשטרית והמדינית היא האוייב האמיתי שלהם.

הם כלל לא יודעים שלמדינה יש חובות כלפיהם. הם אינם יודעים שתפקידה האמיתי הוא לא רק לגבות מיסים ולספק שרותים שגרתיים, אלא היא מחוייבת להפעיל את כל כוחה וסמכותה כדי לתת להם כלים ואמצעים בסיסיים לחיים מכובדים: קורת גג, בטחון תעסוקתי, השכלה ראויה, בטחון אישי, בריאות, חופש תנועה ועוד.

הצעירות והצעירים הללו לא רק מופקרים אלא גם מנוצלים על ידי המדינה – הם ממלאים את חובותיהם למדינה בנאמנות, משרתים שירות חובה ולאחר מכן נקראים לשירות מילואים ממושך – בזמן שהמדינה מזניחה את חובותיה כלפיהם.

חשוב להדגיש כי מדובר בצעירות וצעירים דור ז' מכל הזהויות. זה לא רק "מעמד הביניים" כמו שטוענים בצד אחד, ולא רק ב"פריפריה" כמו שטוענים בצד השני, אלא כולם. מכל הזהויות. ועוד לא התחלנו לדבר על נשים צעירות שבתוך כל זהות משלמות את המחירים הגדולים יותר על ההפקרה הגדולה של המדינה.

לאחר השביעי באוקטובר דור ז' חייב להפוך לסוכן השינוי הראשי. יש בו את הכעס והזעם על הניצול הגדול שהמדינה מנצלת אותם. אבל, חסרה לו השפה והתובנה הפוליטית כדי להפוך את הזעם הזה למהפיכה אמיתית.

לכן, המשימה הראשונה בדרך חזרה לכ"ט בנובמבר היא להעיר את הענק הרדום הנקרא דור-ז'. מחובתינו לתת להם כלים לראות את המציאות כפי שהיא באמת: להבין שהמצב הנוכחי אינו גזירת גורל, ושיש לו חלופה. הם צריכים להרגיש שמגיעה להם מדינה ומערכת משטרית אחרת, והם חייבים לקחת אחריות ולהאבק למענה, כי רק היא יכולה להבטיח להם עתיד טוב במדינה הזו.

לא מחאה נגד, אלא מהפיכה בעד

בסרט המפורסם "הטוב הרע והמכוער" נטבע המשפט האלמותי:

If you want to shoot, shoot. don't talk

הסצינה בסרט שבו הדברים נאמרו די מכוערת אבל זה לא גורע מהעוצמה של המשפט הזה. באופן דומה צריך להגיד לדור הזה:
"אם אתם רוצים לשבש, שבשו, אל תמחו".

למה לא (עוד) מחאה? כי אם נסתכל על המחאות הגדולות והלוהטות האחרונות נראה שהן ממש לא שיבשו את המערכת אלא רק שיעתקו והנציחו אותה. חשבו על המחאות הגדולות האחרונות – מחאת המחדל, לאחר מלחמת יום כיפור, ב 4-1973, מחאת ההתנתקות ב 2005, מחאת האוהלים ב 2011 ומחאת הרפורמה המשפטית ב 2023. היו אלה בלי ספק מחאות גדולות, המוניות, הרואיות, שיצרו אופטימיות גדולה. כולן נחלו כשלון חרוץ. אפשר כמובן להתווכח על זה. אין ספק שהיו למחאות האלה הרבה אפקטים והשפעות על המציאות. אולי המחאה הגדולה נגד ההתנתקות הרתיעה את המערכת מפעולות דומות בעתיד. אולי מחאת האוהלים יצרה תודעה של צדק חברתי. אולי המחאה הגדולה גיבשה מאד את הזהות שאין לה שם, ואולי גם עצרה, ולו באופן זמני, את מזימת קהלת. אולי.

אולם, הן עדיין נכשלו. היו להן אפקטים אבל הם לא שינו את המנגנונים שהביאו את הדברים אשר כנגדם הם יצאו. יש לכך סיבה ברורה – המחאות שיחקו בתוך הקוד ולא שיבשו אותו. הן נכשלו כי הן שיחקו לפי הכללים, ולא הביאו לשינוי הכללים. הם פעלו במסגרת השיטה, ולא שינו את השיטה שהוציאה אותם למחאה מלכתחילה.

הקלות הבלתי נסבלת של מסמוס המחאות נובעת מכשל מאד יסודי שמשותף להן. שפת המחאה היא שפה של התנגדות. שפת ההתנגדות היא חלק אינהרנטי מהשיטה המשטרית, שכולה בנויה על התנגדות של זהויות זו לזו. לכן, ככל שמפגני ההתנגדות מרהיבים יותר הם הופכים לחלולים יותר.

בפסאודו דמוקרטיה הישראלית המחאות הן לא יותר מריטואל שבמסגרתו הזהויות המתנגשות מסמנות את עצמן. הן לא באמת משפיעות על המשטר, כי

כאשר למשטר יש רוב, הרצון של החלק האחר בעם לא נספר, ואין לו משמעות. בשיטת הרוב קובע ה'זכויות' וה'חופשים' הליברליים הם חלולים – חופש הביטוי, העיתונות, המחאה, ההפגנה, האופוזיציה, אפילו השביתה – הם ריטואלים של התנגדות, הם לא באמת משפיעים על המשטר.

לכן המחאות תמיד יהיו חלק מהקוד. המשטר מצפה להתנגדות כי היא חלק מכללי המשחק. הוא גם יודע היטב למסמס את ההתנגדות. עומד לרשות המשטר רפטואר אין סופי של פרקטיקות מסמוס מחאות – מהודעות דובר, החלטות הצהרתיות, ועד הקמת ועדות ממלכתיות.

יותר גרוע, כאשר המשטר מזהה באופן עקבי עם זהויות פוליטיות מסוימות, זהויות הרוב, הרי שההתנגדות למעשים הרעים שלו הופכת להיות התנגדות ל"שלטון הזהות" ולא התנגדות עניינית למעשים רעים של השלטון. במצב הזה המחאה יכולה לגייס רק את הזהות ממנה היא יוצאת, ואין לה שום יכולת לגייס זהויות הנמצאות בצד האחר של הסכסוך הפוליטי. היא רק משעתקת את העוינות והאוייבות בין הזהויות.

יש הבדל גדול בין הפרעה לבין שיבוש. המחאות יוצרות הפרעה שהקוד מתארגן עליה מהר מאד ולומד איך לפתור במסגרת הקוד. שיבוש הוא מצב שבו הקוד לא עובד יותר ונאלצים לעבור לקוד חלופי שכן עובד. כך כשלה מחאת המילאומניקים נגד ממשלת המחדל ב 4-1973³⁰; כך כשלה מחאת הימין נגד ההתנתקות; מחאת הזהות שאין לה שם נגד הדבר שאין לו שם ב-2011³¹; ומחאת הזהות שאין לה שם נגד ההפיכה המשטרית ב 2023. היו אלה מחאות במעמד צד אחד, שהיו בעיקר נגד הצד השני. הם רק הפריעו קצת, לא שיבושו את הקוד המשטרי ובוודאי לא הסיטו אות לקוד אחר.

הדברים שכתבתי על הישועה שתגיע מדור ה-2 נובעים מעשרות הרצאות ושיחות עם צעירי הדור הזה. קל להגיע לתוכנות כשיש לך ילדים בגיל הזה, ובעיקר כשבמשך שנים לימדתי מאות, ואולי אלפי תלמידות ותלמידים, בקורסי סוציולוגיה באוניברסיטת תל אביב ובמרכז האקדמי פרס.

בשיחות האלו, אחרי שאני נושא נאומים נלהבים, אני לא פעם מתאכזב מהתגובות. אני מקווה שהבהירות של דבריי תעורר בהם רוח מרד – שתוביל קודם לשבירת הריהוט בכיתה, ואז ליציאה לרחובות ולהקמת בריקדות, כמו במרד הסטודנטים של 1968. אבל זה לא קורה. מצד אחד, המבטים בעיניים שלהם אומרים: "זה בדיוק מה שאנחנו חווים, רק לא היו לנו עד עכשיו המילים לבטא את זה." לא נתקלתי בתלמיד או תלמידה שאמרו לי, "אתה טועה, זו לא

המציאות שלנו. " מצד שני, ההבנה הזו מתחלפת מהר מאוד במבטים של ייאוש וחוסר אונים. כשאני שואל למה, הם עונים: "זה גדול עלינו. אנחנו לא יודעים מה לעשות עם זה. מה אני, באופן אישי, אמורה לעשות כדי לשנות את זה?" אני כמובן מבין אותם. קשה לצפות מתלמידות ותלמידים, שבקושי רואים את הדרך להמשך לימודים לתואר שני, או איך הם משלמים על שכר דירה, או אפילו איך מספיקים להגיע מהעבודה לשיעורי הערב, שיחוללו שינוי חברתי עצום. אין להם מושג איך עושים את זה. חוסר האונים הדמוקרטי הזה הוא בדיוק הכלי שבו משתמשת השיטה המשטרית כדי להנציח את עצמה ואת אלו הנהנים ממנה.

לכן, החלק הבא הוא מדריך מעשי למהפכת דור ה-ז', מדריך שמסביר מה צעירי וצעירות הדור הזה צריכים לעשות כדי שנוכל לחזור בחזרה לראשית הצירים בכ"ט בנובמבר ולהבטיח את עתידם.

גוש השיבוש

כותרת זו אולי נשמעת מעט מזוהה, אבל היא מייצגת היטב את מה שצעירי וצעירות דור ז' צריכים לעשות כדי להוביל את פרויקט הפינוי-בינוי המשטרי הגדול בישראל.

דמיינו את המבנה המשטרי של ישראל כחומת לבנים. במרכז החומה, במקום שבו הלבנים היו אמורות להיות מחוברות במלט, נוצר עם השנים רווח – סדק עמוק ורחב. קו שבר. הסדק הזה מאיים על יציבות החומה כולה: ככל שיגדל, שני חלקי החומה יקרסו זה על זה.

במשך השנים היו בישראל הרבה כוחות פוליטיים שצצו ונבלעו בחזרה בתוך הסדק הזה³². המפלגות הללו זיהו את הסדק ואת הקהל שמאס בשיטה המקוטבת, וניסו למלא אותו בטיח – חומר מילוי שיחזיק את החומה כפי שהיא. אך כולן נעלמו מהזירה, או הפכו לחלק מהמערכת המקוטבת עצמה.

וזו בדיוק הטעות הגדולה של מפלגות אלו: הן ניסו לתקן את החומה במקום להפיל אותה. במקום להשתמש בכוחן על מנת לטמון מקלות דינמיט בסדק ולבנות חומה שבנויה בשיטה אחרת, המבטיחה לה יציבות, הן הסתפקו בנסיון להדביק ביחד את החומה הרעועה והמתפרקת. הנמשל לצעירי דור הז' הוא ברור:

1. יש להקים לפחות שלוש מפלגות חדשות, שוברות שוויון, **גוש פוליטי משבש**, שיתמודדו כבר בבחירות הבאות. אלה יהיו כמו מקלות דינמיט שימוקמו בסדק הגדול בין שני המחנות, יפוצצו את החומה כולה, ויאפשרו בניה מחדש.
2. המפלגות האלה צריכות לבוא מתוך הזהויות הקיימות **משני עברי המתרס**: מפלגה אחת של ימנים-מזרחים-מאמינים (ימ"מ); מפלגה אחת של נשים מהמחנה הליברלי (נמל"ה); מפלגה אחת של בני הציונות הדתית הדוגלים בממלכתיות (ממ"ד).
3. כל מפלגה תשמור על זהותה הפוליטית הייחודית, אך תפעל ביחד עם מפלגות דור ז' האחרות להובלת שינוי משטרי כולל.
4. ביחד הם יהוו גוש פוליטי חזק עם אג'נדה משותפת – **להפיל את המערכת כולה ולבנות מערכת חדשה המבוססת על חוקה פדרטיבית**.
5. לאחר הבחירות, המפלגות ישתפו פעולה בפיזור הכנסת, הקמת ממשלת מעבר זמנית, ניסוח חוקה פדרטיבית בהסכמה, ומשאל עם לאשרורה, וכינון מוסדות החדשים, בהתאם לחוקה.

מפלגות האוירה, מפלגות המרכז ומפלגות השינויים והמהפכים למיניהם מעולם לא הציעו פתרון אמיתי. הן פעלו בתוך המערכת הקיימת וניסו לנצל אותה לבניית כח פוליטי, אך לא הכירו בקוללים הבסיסים שלה, ולא ביקשו להחליף אותה מן היסוד.

כדי לשבור את הדפוס הזה, מפלגות דור ז' צריכות לייצג זהות ישנה ועדיין להביא חזון חדש. בתוך כל זהות פוליטית קיימות קבוצות עם אינטרס לשנות את ההנהגה הפוליטית של הזהות שלהן, מתוך הכרה בכך שהמערכת הנוכחית מיצתה את עצמה, ומתוך רצון לקחת את המנהיגות והעתיד של המדינה לידיהם. דור ז', "דור המילואימניקים והמילואימניקיות" – אנשים שנותנים את כל כולם למדינה ואינם מקבלים דבר בתמורה – מחזיק בכוח עצום לשינוי. ההיסטוריה מלמדת שחילים וחיילות שחוזרים מהמלחמה הם פעמים רבות כוח מרכזי בשינוי חברתי. אך כדי להצליח, עליהם לזנוח את איזור הנוחות של המחאה ולהפוך לתנועה חברתית ממוקדת בשינוי, כזו שיש לה חזון פשוט וברור: חזרה לצומת כ"ט בנובמבר, לפני שהמערכת הפכה למבוי סתום, ותחילת בנייה מחודשת בכיוון הנכון.

גוש השיבוש, שלוש מפלגות דור ז' רעננות ובלתי מזדהות, הן בדיוק מה שיהפוך את הזעם והמיאוס לכח פוליטי. למרות השוני ביניהן הן יהוו ביחד תנועה פוליטית חזקה, כי יהיו להם שלושת היסודות של הכח הפוליטי: אידאולוגיה מגבשת, מוסדות מגייסים, ונקווה שגם הרבה מאד כריזמה. מיהן אותן קבוצות אינטרס בתוך הזהויות הפוליטיות הקיימות שיכולות לקחת את מושכות הזהות לידיהן וכיחד עם האחרים לבצע את המהלך הגדול? על כך בשלושת הפרקים הבאים.

ומי ישלם?

קשה לדעת כמה כסף השקיעו אנשי עסקים, קרנות חברתיות, ואנשים קטנים במימון המחאה נגד הרפורמה המשפטית. ההערכות נעות בין עשרה מיליון לעשרות מיליונים. קשה לדעת כמה משקיעים מדי שנה בישראל בעמותות חברה אזרחית, ביוזמות, במכוני מחקר משני צידי המפה הפוליטית, כדוגמת מכון קהלת או המכון לדמוקרטיה שמטרתם לקדם אג'נדה חד זיהוית ולכפות אותה על הצד השני. קשה לדעת כמה משקיעים ביוזמות והתארגנויות שעניינם "ישראל חדשה" או "אחדות".

אני לא רוצה לזלזל, אבל האם התורמים הנכבדים והפילנתרופים בודקים את האימפקט של התרומות שלהם? האם התרומות באמת הולכות להביא את ישראל למקום טוב יותר, או שהן פשוט מתדלקות את סכסוך הזהויות הגדול? עכשיו נדמיין מה היה קורה אם על התורמים הגדולים, שכולם שואפים לתרום לטובת המדינה והחזון הציוני, היו מפסיקים להשקיע במחאות סרק, בקמפיינים חלולים שמשכנעים רק את המשוכנעים או בשלטי ענק בנתיבי איילון? ומה עם כל ההון הזה היא מאוגם לתמיכה בשלוש מפלגות שוברות שויון מדור ז'?

זו החובה שלנו, דור ההורים לדור הבנים והבנות: הם חלשים וחסרים את התודעה ואת הידע הנחוצים בכדי להתארגן כמפץ גדול פוליטי. עלינו לזהות את המנהיגים והמנהיגות הנכונים – אלה עם האג'נדה הנכונה וכריזמה – ולסייע להם לא רק במימון אלא גם בהכוונה ובתמיכה אסטרטגית. סה"כ השקעה קטנה בשביל להציל את העתיד שלהם ושל המדינה כולה, לא?

#9 הימ"מ יחליץ

תקציר

- זהות הימ"מ – ימנים, מזרחים, מאמינים היא הדבק שהמדביק את מקבץ הזהויות האשכנזיות הישנות – דתיים לאומיים, חרדים, ורביזיוניסטים והפך אותם לצד רב עוצמה בזירה הפוליטית המקוטבת.
- הפוליטיקה העכשווית של זהות הימ"מ היא פוליטיקה המבוססת על התנגדות לזהויות שנתפסות כאוייבי האום היהודי – ערבים, חילונים-ליברלים, ושמאל הזכויות האוניברסליות. בהתאם, מרחב ההצבעה הפוליטית, כמו מרחב הרשתות המוסדיות שלהם נע בין תנועת הליכוד, לש"ס, ולימין האנטי ערבי.
- כשם שהחבירה של זהות הימ"מ לגוש הזהויות האשכנזיות המתנגדות היא הבסיס לקיטוב הפוליטי, כך גלום בדרור ז' של הימ"מ הפוטנציאל להיות הכח המשבש את המשטר הקיים, ולהיות שחקן פוליטי מרכזי בכינון משטר חוקתי חדש המבסס לכידות תפקודית בין הזהויות הראשיות בישראל.
- זו אינה תקווה לכך שהצעירי דור ז' המזרחי יהפכו את עורם ויערקו למחנה הידוע זמנית בשם 'חילונים ליברלים' אלא ההיפך, שמתוך זהות הימ"מ וערכיה תצא שכבת המנהיגות הישראלית החדשה – מנהיגות מאחה, מלכדת ומשקמת את נקי סכסוך הזהויות ההיסטורי.

מקל הדינמיט הראשי

הדור הצעיר של הזהות המזרחית-ימנית-מאמינה (ימ"מ) עשוי להיות המפתח – ואולי גם התקווה היחידה – לביצוע מהפכה משטרית שתשיב את המפעל הציוני למסלול של תקווה.

זו אמירה חזקה, אך יש לה הסבר פשוט: זהות הימ"מ היא נקודת המשען שעליה מבוססת "דמוקרטיית הסכסוך" הישראלית. היא מה שמאפשר את חילופי המהלומות הבלתי פוסקים בין שני ה"מתאגרפים" בזירת האגרוף המכונה 'מערכת פוליטית' בישראל. למעשה, הימ"מ הוא המתאגרף במשקל כבד בצדה הימני של הזירה, בעוד הרביזיוניסטים, החרדים, והציונות הדתית הם רק כפפות האגרוף שלו. ללא כוחו של מתאגרף זה, היו הכפפות מושלכות הצדה כאבן שאין לה הופכין, והזירה הייתה נותרת ריקה מקרב – אולי אף משנה את אופייה למשחק שיתופי, כמו מטקות או 'רוקדים עם כוכבים' בו הצדדים משתפים פעולה כדי להגיע לתוצאה טובה.

המערכת הפוליטית הרעילה של ישראל מבוססת היסטורית על שני גושים מקוטבים השווים בגודלם המתחרים זה בזה במשחק סכום אפס לפי עקרון הרוב. זהות הימ"מ היא שמאפשרת למשחק הפוליטי הזה להתקיים בכך שהיא זו שהופכת את זהויות המיעוט האשכנזיות ההיסטוריות ל"מחנה" בעל כח משמעותי. ביום שבו זהות הימ"מ תמאס במשחק האגרוף הנצחי מול "חצי העם האחר" ותבחר להוביל את העם כולו למשחק חדש – יש בידה את הכוח לעשות זאת ללא מאמץ.

אז למה שמי שמרגיש שהוא מנצח במשחק ידוע ומוכר ירצה לשנות את כללי המשחק ולעבור למשחק אחר לחלוטין? התשובה לכך תפורט בפרק הנוכחי.

לידתה וקורותיה של זהות הימ"מ

בתקופת ההגמוניה של תנועת הפועלים יוצאי ארצות ערב שעלו לישראל ספגו דיכוי ממסדי רב מימדי ושיטתי. המדובר בעובדה מתועדת היטב ובלתי ניתנת לערעור. רשתות הזהות האנדמיות של הקהילות המהגרות הוחרבו מהיסוד על ידי המדינה, שביקשה לכפות עליהם להשתלב בתוך הרשתות המוסדיות האשכנזיות הקיימות. ככולן ספגו יוצאי ארצות ערב הדרה חריפה, בהעדר ההון התרבותי הנדרש לצורך מוביליות בתוך הרשתות הללו.

גרוע מכך, המדינה הריכוזית יצרה עבורם רשת מוסדית חדשה - רשת מוסדית-מזרחית מתוצרת ישראל - שהיתה מוחלשת, מודרת וחסרת משאבים - בעיירות הפיתוח, כמושבי העולים, במעברות ובשיכונים העוני, בחינוך "המקצועי", בכיתות ל"טעוני טיפוח", בלשכת הרווחה, במטבח, ש"ג, סדנה, ופולוגת הרובאים בצה"ל, בבתי כנסת קטנים ועלובים, במוניות, בשיפוצים, במוסכים ובמלאכות זעירות. הרשתות הללו לא נוצרו בידי יוצאי ארצות ערב עצמם, אלא נבנו על ידי המדינה כדי לשרת את צרכיה.

הזורע הדרה קוצר ניכור. ההסללה והדיכוי התרבותי, הכלכלי, והלאומי שעברו חלק גדול מיוצאי ארצות ערב³³ מהידיים המוסדיות של המדינה, שנשלטה על ידי זהות תנועת הפועלים, הביאו מטבע הדברים לתנועת התנגדות חזקה בקרבם. ההתנגדות המזרחית באה לידי ביטוי בעיקר על ידי חבירה פוליטית לזהויות שהיו אויבות היסטוריות של תנועת הפועלים: בראש וראשונה לזהות הרביזניוסטית החל ממהפך 1977, ודרכה לזהות הדתית-לאומית, ולזהות החרדית אשכנזית. מאז אמצע שנות השמונים, מצאה זהות הימ"מ ייצוג פוליטי מובהק גם בתנועת ש"ס.

למרות החבירה לזהויות מוסדיות אשכנזיות – שגם בתוכן סבלו יוצאי ארצות ערב מדיכוי והדרה – יש לדחות את התפיסה המזלזלת והרואה בהם "אספסוף מוסת" הנוהה אחר מנהיגים אשכנזים מניפולטיביים. איני שותף גם לטענות שמדובר בתגובה פוסט-טראומטית לדיכוי האשכנזי או במאבק מעמדי כפי שטענו סוציולוגים ניאו-מרקסיסטים. גישות אלו יוצאות מנקודת הנחה שהחבירה הייתה שגויה ונוצלה לרעה, אך אני סבור כי היו לה סיבות טובות ומשמעותיות, וכי הביאה ערך גדול לזהות הימ"מ.

הרווח הגדול היה גיבוש זהות כל-ישראלית פטריוטית גאה, במקום זהות אתנית מקופחת ומודרת. הזהות הזו מתבטאת בשלושה צירי התנגדות עיקריים:

1. **התנגדות לחילוניות האשכנזית ההיסטורית** – מתוך תפיסתה כאויבת הדת והמסורת היהודית, המרכיבים המרכזיים של זהותם.
2. **עמדה עוינת כלפי ערבים** – מתוך זיהויים כאוייבי עם ישראל וכשואפים להשמידו.
3. **התנגדות לערכי שמאל-אוניברסליים-הומניים** – בשל היותם מנוגדים לערך העליון הניתן לקהילה הלאומית ולכוחה.

זהות הימ"מ מצאה שותפות רעיונית בצירים אלו עם הזהויות האשכנזיות המתנגדות ולכן חברה אליהם, ולמעשה הקנתה להם את כוחם הפוליטי הגדול. זוהי הסיבה לכך שזהות הימ"מ מעולם לא ניצלה את כוחה לצורך פעולה פוליטית כנגד הקיפוח, האפליה והניצול המעמדיים³⁴ שהם חוו. כפי שמתאר זאת אבישי בן חיים³⁵, הם לא עשו זאת כי מעולם לא ראו עצמם כמעמד כלכלי הנאבק נגד קיפוח ואפליה, אלא כפטריוטים יהודים-ישראלים הנאבקים נגד אויבי העם היהודי והיהדות לסוגיהם השונים. וממילא, תאוריית הפערים המעמדיים-כלכליים כבסיס להתנגדות המזרחית אינה מחזיקה מים מאז היווצרותו של מעמד בינוני מזרחי גדול ורב.³⁶

החבירה הגדולה והנצחת הסכסוכים הציוניים הגדולים

החבירה של זהות הימ"מ למקבץ זהויות המיעוט האשכנזיות היא אירוע היסטורי מכונן שאין להפריז בחשיבותו. חבירה זו סימנה את סיומו של עידן ההגמוניה והדיכוי ביחסי הזהות בישראל, והובילה לעידן הקיטוב – או כפי שניתן לכנותו, "פוליטיקת האונס". ללא החבירה הגדולה, לא היה מתפתח

”מתאגרף” ימני כבד-משקל בזירה הפוליטית של ישראל, המסוגל להכריע שוב ושוב את יריבו ההולך ונחלש בפניה השמאלית.

יותר מכך, החבירה הגדולה סימלה והנציחה את הכשלון הציוני להתמודד עם שני אתגרי היסוד שלה: בניית לאום בעל לכידות פנימית בתנאים של רב זהות, וביסוס ריבונות חד לאומית בתנאים של טריטוריה דו לאומית ומרחב עויין.

הכשלון בבניית מערכת פוליטית בעלת לכידות תפקודית התחיל כאמור עם מיסוד דמוקרטיית הרוב קובע על ידי בן גוריון. החבירה המזרחית הגדולה הנציחה את הכשלון בכך שיצרה את המערכת הדו גושת המקוטבת המתחרה זו בזו עד חורמה על השלטון.

החבירה הגדולה גם הנציחה את הסכסוך היהודי ערבי כסכסוך בלתי נשלט וחסר מוצא. הסיבה לכך היא שהוא הפך לסמל העמוק של הפער בין שני גושי הזהות המתחרים ולתחמושת המרכזית במאבקי הכח ביניהם.

בתנאים אלה לא היה סיכוי לתהליך דה-אסקלציה משמעותי של הסכסוך או לפתרון בר קיימא שאינו נשען על הפעלת כח צבאי. הקיטוב הפוליטי יצר מצב שבו המערכת הפוליטית לא מסוגלת לגבש הסכמה על החלטות גורליות הנוגעות לניהול הסכסוך, והפעלת הכח הצבאי נותרה כברירת מחדל. לכן, כל הזהירות משוקעות עמוק בהתמשכות הסכסוך.

מנהיגות ימ”מ מאחה ומלכדת?

בנסיבות הקיימות קשה לראות את זהות הימ”מ מוותרת על השיטה המשטרית אשר בסופו של דבר מעניקה לה ולסמליה כח פוליטי משמעותי. איזה סיבה בעולם יש לאנשי הזהות לוותר על משולש ההצבעה המסורתי שלהם – ליכוד ש”ס – ימין קיצוני, המבטאים את שלושת צירי ההתנגדות המכוננים את זהותם הפוליטית?

אני אמנם לא משתייך לזהות הימנית-מזרחית-מאמינה ולא יכול לדבר בשמה, אך כסוציולוג שחוקר את הדיכוי המוסדי של יוצאי ארצות ערב במשך שנים, אני מרגיש שיש לי מה לומר לה. אני סבור שהגיעה העת לזהות הימ”מ תוותר על פוליטיקת הסכסוך ותקבל על עצמה תפקיד מנהיגותי מרכזי בהובלת החברה הישראלית לעבר אופק של לכידות ואיחוי.

ההשתקעות בנרטיבים של התנגדות לערבים ולאשכנזים-חילונים מובנת לחלוטין. הפוליטיקה של זהות הימ"מ היא פוליטיקה של סכסוך, ומקומם בשני הסכסוכים הגדולים של הציונות ברור וחד משמעי: הם נגד הערבים, הנתפסים כאויבי ישראל והיהודים, ונגד האשכנזים-שמאלנים (המופיעים תחת מגוון של קודים – אליטות, דיפ סטייט, הגמוניה, השמאל הקיצוני וכיו"ב), הנתפסים כאויבי המזרחים והיהדות, ויותר גרוע, תומכי אויבי ישראל. תפיסות אלו באות לידי ביטוי בגלוי ברשתות החברתיות ובשיח הציבורי.

אין מקום לבוא בטענות כלפי זהות הימ"מ על כך שהם פועלים במסגרת פוליטיקה הסכסוך. למעשה, כל הפוליטיקה הישראלית היא פוליטיקה של סכסוך, וזהות הימ"מ פועלת לפי כללי המשחק, בדיוק כמו כל יתר הזהויות המשתתפות בזירת האגרוף הפוליטית. המשחק הזה אכן העניק לזהות הימ"מ כוח רב, אך אולי הגיע הזמן לעבור לשלב הבא.

זאת מכיוון שפוליטיקת הסכסוך לא רק הביאה תועלת לזהות הימ"מ. אני חושב שהיא גם מונעת מהזהות הגדולה והחשובה במדינת ישראל מלתפוס את המקום הראוי לה – ליד ההגה של החברה הישראלית. פוליטיקת הסכסוך הותירה את זהות הימ"מ כקהל חם ותוסס – אבל ביציע ולא על המגרש. אין שום סיבה בעולם שצעירים וצעירות מזרחים-מסורתיים-חרדים, ימנים- לא יהיו קאדר המנהיגים והמנהיגות הבאים של החברה הישראלית.

העובדה הפשוטה היא שמעולם לא היה ראש ממשלה בת או בן הזהות הימנית-מזרחית-מסורתית. האמת היא גם ששלטון הליכוד מעולם לא ייצג במפורש אינטרסים יחודיים של הזהות³⁷.

כיצד ניתן להסביר מצב זה? הרי זהות הימ"מ מעניקה גיבוי אלקטורלי מכריע לציר הזהויות האשכנזיות – הציונות הדתית, החרדים, והניאו-שמרנים – שמובילים את הימין הישראלי. ללא תמיכת זהות הימ"מ, היו זהויות אלו נשארות שוליות וחסרות כוח, כפי שהיו בתקופת מפא"י. כיצד ניתן להסביר את העדר המנהיגות המזרחית המובהקת במחנה זה?

אבישי בן חיים מציע מספר הסברים לתופעה. לטענתו, המזרחים שמים את טובת המדינה ושלטון הימין מעל לאינטרסים הערתיים שלהם. האג'נדה הפוליטית של זהות הימ"מ היא בראש ובראשונה יהודית-לאומנית ופטריוטית, והקהל המזרחי-ימני-מסורתי בוחר במנהיגים שהוא רואה כמיטביים להגשמתה.

בן חיים מוסיף הסבר נוסף: המנהיגים האשכנזים נתפסים כמתאימים ביותר לעמוד מול הזהות ההגמונית-שמאלנית שדיכאה אותם לאורך השנים, ולכן הנאמנות אליהם נובעת גם מתחושת נקמה היסטורית.

מדוע הימ"מ חייב לחלץ?

אם כולם מרוצים מהמצב, ואם פוליטיקת הסכסוך משרתת בסופו של יום את זהות הימ"מ, מדוע הם צריכים לעבור לעמדת מנהיגות והובלה מאחז ומלכדת בחברה הישראלית?

סיבה ראשונה: דור הז' המזרחי הוא הקורבן העיקרי של ההפקרה של המדינה

למרות שיש הטוענים כי פוליטיקת הסכסוך היטיבה גם כלכלית עם זהות הימ"מ, וכי החל משנות השמונים מרביתה של זהות זו היה במעמד הסוציאקנומי הבינוני, הרי שעדיין צעירי הזהות משלמים את המחירים הגבוהים יותר על ההפקרה הגדולה של המדינה – להם קשה יותר להשיג דיור מכובד, הם אלה שסובלים יותר מיוקר המחיה, הם אלה שמהם המדינה הסירה את כל ההגנות והותירה אותם לחסדיהם של הסדרי תעסוקה רופפים ופוגעניים בשכר נמוך ובלי בטחון, הם אלה שהמדינה מתנכלת אליהם כעוסקים זעירים ועצמאים קטנים, שתעשיית המכללות גובה מהם מחיר מופקע בעבור השכלה שברובה חסרת ערך תעסוקתי, הם אלה שמערכת החינוך מסלילה בשיטתיות החוצה ממסלולי המוביליות המתגמלים, הם אלה המתגוררים באיזורים גאוגרפיים הסובלים מאי צדק בחלוקת אמצעי הייצור, הם אלה החשופים יותר לאלמות יום יומית, והם אלה שמודרים מ"המוסדות הממויינים" רבי העוצמה של החברה הישראלית³⁸.

פוליטיקת הסכסוך הקנתה להם כבוד וערך, אבל עם אלה לא הולכים למכולת, ולא בונים חיים טובים, בטוחים ומכובדים. צעירי דור ז' ימ"מ הם הראשונים שצריכים לקחת את גורלם בידם ולהתנער מהשיטה שהפקירה אותם.

סיבה שנייה: רק דור ז' ימ"מ יכול לשנות את השיטה

זוכרים את "תורת הסדק הגדול"? באופן מסורתי, שני הצדדים ניסו להשיג שלטון על ידי העברת זהויות מצד אחד של הסדק הגדול לצד השני. אבל זה מעולם לא עבד. בנוסף, צצו זהויות שנולדו בתוך הסדק – קו הגבול בין הזהויות – אך הן שימשו כטיח זמני בלבד, שנבלע במהירות בתוך המערכת.

כדי להפיל את המבנה המשטרי הקלוקל, יש צורך לשבש את קו הגבול הברור והחד בין הזהויות, שעליו מושתתת השיטה כולה. המהלך הזה יוכל להצליח רק אם זהויות משני צדי הסדק ייפגשו בתוכו, יתאגדו לכוח חזק יותר מהכוחות שבכל צד, וישתמשו בכוח הזה כדי לערער ולהפיל את המבנה כולו.

במילים פשוטות: בלי שדור ז' של זהות הימ"מ יוביל את המהפכה הגדולה, היא פשוט לא תתרחש. רק הם יכולים להפיל את הקיר, כי הקיר נשען עליהם. בלעדיהם, הכוחות התומכים במהפכה יישארו בצד אחד של הקיר ויתפוררו בתוך סדק הסכסוך.

החבירה הגדולה של זהות הימ"מ לזהויות המיעוט האשכנזיות הנציחה את השיטה הפוליטית בכך שיצרה שני קטבים פוליטיים מנוגדים. החבירה של זהות הימ"מ למכלול זהויות דור ז', לגוש השיבוש, והנהגתם – היא שתמיס את שני הקטבים גם יחד.

סיבה שלישית – רקמת החיבור של הישראליות

אם כן, כאשר אני מדבר על מנהיגות מזרחית חדשה אני מדבר על הנהגה כל-ישראלית. לא מדובר על להנהיג את מפלגת הליכוד שהפכה בעשורים האחרונים מתנועה לאומנית דמוקרטית לתנועה לאומנית-מלוכנית. אני גם לא מדבר על להנהיג את מה שמכונה "מחנה הימין" במלחמתו למגר את מוסדות הזהות של החצי השני של העם, ולהשליט עליו את דרכו. אני מדבר על מנהיגות אחרת לגמרי: מחברת, מלכדת, מאחה, שקולה, פטריוטית, ממלכתית. אני מדבר על מנהיגות שתוביל את כולנו אל סיום סכסוך הזהויות הפוליטי ואל משטר חדש הבנוי על עקרונות הלכידות.

מי יותר מצעירי זהות הימ"מ מתאימים וראויים להיות הנהגה כל-ישראלית? הפיצול הגדול בין הזהויות ריסק את רשתות הזהות המזרחיות, אבל מצד שני הפך אותם לרקמת החיבור של החברה הישראלית. אני לא מכיר הרבה משפחות של יוצאי ארצות ערב שעל שולחן השבת שלהם לא יושבת החברה הישראלית

כולה. זאת התחנתה עם אשכנזי, זה חזר בתשובה והפך לחרדי, זה עוד מעט מקבל דוקטרט במתמטיקה, זה נשוי ליוצאת ברית המועצות, זאת סגן אלוף בצבא, ולזה יש חנות בשכונה בה הוא גדל. (אני מתאר כאן קומביניציה של כמה משפחות שמוכרות לי היטב). כולם מתקבלים בברכה, כולם מרגישים בבית, כולם נהנים מהאוכל (כולם מתווכחים על פוליטיקה).

יוצאי ארצות ערב וצאצאיהם מפוזרים בין כל הזהויות בישראל, ולכן רק הם יכולים לאחד אותן מתוך עמדת מנהיגות והובלה – וכל זאת מבלי לוותר על הערכים והסמלים המייחדים את זהותם: המסורת היהודית, הפטריוטיות הישראלית, והגישה הניצית והחשדנית ביחס לסכסוך.

זהות הימ"מ היא המודל של הישראליות האמיתית. במשך שנים, נשאלת השאלה "מה ישראלי בעיניך?" או "מהי זהות ישראלית?". התשובה היא שאין דבר כזה זהות ישראלית אחת ואחידה. הטעות ההיסטורית הגדולה הייתה לראות את הזהות הישראלית כישות הומוגנית וברורה. האמת היא שהישראליות אינה ישות אלא חיבור – מרחב מפגש בין זהויות שונות ומגוונות. בדיוק כמו ארוחות הערב המשפחתיות של ימי שישי במשפחה מזרחית.

באותו אופן יש לראות גם את מושג ה"מנהיגות הישראלית". מנהיגות אמיתית בישראל היא היכולת לחבר בין כל הזהויות השונות, לייצר תלכיד המורכב משונים הפועלים יחד בשיתוף פעולה. את החיבור הזה יכולים להוביל רק אלו שגדלו סביב שולחן השבת המזרחי בישראל.

התשובה לדיכוי

הדור הצעיר של הזהות המזרחית ימנית מסורתית צריך להיות המנוע הגדול למהפיכה המשטרית האמיתית שצריכה מדינת ישראל – מהפיכת הלכידות. הם הקורבן הראשי של דמוקרטיית ההכרעה וההפקרה של המדינה הניאו ליברלית שבאה איתה. הם, יותר מכולם ישלמו את מחירי קריסת מוסדות התווך של המפעל הציוני. לכן מוטלת עליהם החובה לקחת אחריות לא רק על מלאכת האיחוי אלא גם על מפעל השיקום הציוני הגדול שיידרש לאחר מכן.

בקרב צעירי וצעירות זהות הימ"מ טמון מאגר עשיר של כישורים וההון האנושי הנדרש לשכבת הנהגה חדשה במדינת ישראל. זו כבר אינה זהות של מקופחים, חלכאים ונדכאים שצריכים אשכנזים בעלי כישורים שייצגו אותם.

מרבית הזהות הזו שוכנת לבטח במעמד במעמד הבינוני הכלכלי ורבים בעלי השכלה גבוהה ופרופסיונלית. שכבה עבה של צעירים וצעירות משכילים לוקחים חלק בשלטון מקומי ובתפקידי מפתח כמו מנכ"לים של משרדי ממשלה ותאגידים ממשלתיים. זהו קאדר רחב ומבוסס המסוגל לקחת על עצמו את המשימה של מנהיגות לאומית ולא לסמוך על אשכנזים שינהיגו עבורם.

זה יהיה התיקון האמיתי לעוול ההיסטורי, ואולי גם הדרך לסגירת פצעי הדיכוי שחוו יוצאי ארצות ערב מצד ממסד המדינה בראשית דרכה, בגרסת 1949. באותה תקופה, לא היה להם כל חלק או השפעה בעיצוב הגורל המשותף של המדינה, ובוודאי לא על עיצוב גורלם האישי. ההדרה הזו ממוקדי השפעה וכוח היוותה את הבסיס לדיכוי הגדול: המדינה הפעילה פרקטיקות קליטה שתאמו את תפיסות הממסד השליט ואת האופן שבו הוא ראה את יוצאי ארצות ערב, מבלי להתחשב בנקודת מבטם או בצורכיהם.

מנהיגות מזרחית שתיקח על עצמה להוביל את שיקום הנזקים שגרמו הכשלים של מדינת 1949, הפעם בדרך שטובה לכולם ומתאימה לכולם – היא ה Closure האמיתי.

#10 השיבוש הסרוג

תקציר

- לאחר מלחמת ששת הימים הפכה הציונות הדתית את מפעל ההתיישבות לסמל הזהות הראשי שלה, והפכה לכח פוליטי רב עוצמה אשר לקח על עצמו להוביל ולעצב את עתיד המפעל הציוני – לפי דרכו.
- מאז ההתנתקות, הזרמים החרד"לים-והכהניסטים בציונות הדתית שואפות לשנות את פני הדמוקרטיה הישראלית, ולשלוט במוסדותיה הראשיים, באמצעות מהפיכת קהלת.
- למרות זאת, הציונות הדתית של היום כוללת קשת רחבה של זרמים, מחרד"ל קיצוני ועד דתיים ליברליים. מגמה זו הביאה לשילוב ערכים מודרניים כמו פמיניזם ולהט"ב בתוך הציבור הדתי ולחזרה אל ערכים ממלכתיים יותר בקרב חלקים מהציבור.
- צעירים וצעירות רבים מהזהות הדתית-ציונית חשים מיאוס מהשחצנות וההירור של הדרך החרד"לית, ויכולים להצטרף ככח השני בגוש השיבוש – כח השואף לחזור למקום הממלכתי של הציונות הדתית - שתמיד הלכה ביחד עם האחרים מתחת לאלונקה הציונית, תוך הגשמה של ערכי אחדות העם.

לרר אל תדאג, כך לא נירה

פעם, בשנת 1974, חשבתי שכיפות סרוגות זה סנדלים עם גרביים, דובון, ואם-16, מדלגים בעיניים רושפות בגבעות השומרון, שונאים ערבים והולכים להרוס לנו את המדינה. ככה לפחות אמר לי אבא שלי, המפ"מניק, למראה ההפגנות הראשונות של גוש אמונים נגד הסכמי הפרדת הכוחות שלאחר מלחמת יום הכיפורים, ונסיונות ההתיישבות הראשונים בשומרון.

הדימוי הזה נעשה קצת יותר מגוון במלחמת לבנון השנייה שבה שירתתי כמפקד טנק בפלוגה של חיילי הסדר, אשר מנהיגם הבלתי מעורער היה לא אחר מברוך מרזל. אז הבנתי שהם גם בני אדם, נחמדים, חכמים ולבביים. ראיתי שהיו להם דעות מגוונות מאד משל עצמם. חלק באו משיבות הסדר הר עציין המתונה וחלק באו ממקומות קיצוניים יותר. השיחות איתם בלילות השמירה הארוכים היו מעניינות ומרתקות. ברוך מרזל אפילו הזמין אותי לחתונה שלו בקריית ארבע, ולחש לי בטון ידידותי עד כדי חשד: "לרר אל תדאג, אני יודע שאתה שמאלני - אבל כך לא נירה".

לאורך השנים, בעיקר בצה"ל, פגשתי לא מעט "כיפות סרוגות" וחלקם הפכו לחבריי הקרובים. אבל רק בזמן ההפגנות בכפר מימון שקדמו להתנתקות וגם במהלך ההשתתפות שלי בפניווי הישובים בגוש קטיף הבנתיים עד כמה המושגים "ציונות דתית" ו"כיפות סרוגות" הם רחוקים מלהיות מונוליטיים, ורחוקים מאד מהדימויים שהיו לי בשנת 1974. מגוון הזהויות, צורות הלבוש, צורות הדיבור, לצד היחס השונה לחיילים והחיילות שהשתתפו בפניווי – חשפו בפני זהות מורכבת, מגוונת, צבעונית מאד ומרתקת.

החוט המשולש

מי שיקרא את ספרו של יאיר שלג "החוט המשולש" – קיצור תולדות הציונות הדתית³⁹ יבין מדוע אי אפשר לדבר על "הציונות הדתית" כמושג אחד. "הציונות הדתית" היא בעלת היסטוריה מרתקת ומגוונת, ותמיד כללה גוונים וזהויות שונים מאד זה מזה.

הציונות הדתית היא תנועה שהתפתחה מתוך המפגש בין הציונות המודרנית ליהדות הדתית. שורשיה נמצאים בשלהי המאה ה-19, כאשר יהודים דתיים החלו להשתלב בתנועה הציונית שצמחה באירופה. בעוד שבתחילת הדרך רוב הרבנים התנגדו לציונות החילונית מחשש שהיא תביא להתרחקות מהדת, צמחה גישה אחרת שראתה ברעיון הציוני שלב בגאולה ומצווה של יישוב הארץ. דמויות כמו הרבנים יהודה אלקלעי וצבי הירש קלישר ראו בציונות המשך ישיר של התקווה היהודית לגאולה.

רק בשנת 1902 הצטרפה תנועת "המזרחי" להסתדרות הציונית. המזרחי דגלה בשילוב ערכי היהדות והמסורת עם המטרה הציונית של בניין הארץ. בשנות היישוב היהודי טרום הקמת המדינה, התבססה הציונות הדתית דרך מספר רשתות מוסדיות בעיקר סביב תנועת המזרחי והפועל המזרחי.

לאחר הקמת מדינת ישראל, הציונות הדתית הפכה לחלק משמעותי במערכת הפוליטית והחברתית של המדינה. תנועות הפועל המזרחי והמזרחי התאחדו באמצע שנות החמישים למפד"ל (המפלגה הדתית-לאומית). דרך המפד"ל קיימה הציונות הדתית רשת מוסדית שמשלבת בבינוי המדינה, תוך כדי מה שהיה מכונה "הברית ההיסטורית" עם מפלגת הפועלים ההגמונית מפא"י. הציונות הדתית היתה חברה בכל קואליציות מפא"י, והשפעתה העיקרית מעבר

לתחזוקת הרשתות המוסדיות השייכות לה, היתה בתחום הסטטוס קוו בין דת ומדינה, והזהות היהודית של ישראל.

התפנית הגדולה שמתאר שלג באה לאחר מלחמת ששת הימים, סביב היחס לשאלת השטחים הכבושים. עמדתה של המפד"ל היתה ניצית, וארץ ישראל השלמה הפכה לליבת הזהות שלה. באמצע שנות השבעים, קבוצה אשר היתה שייכת לזרם מוסדי קטן בציונות הדתית, בעיקר אנשי ישיבת מרכז הרב בירושלים סחפה את הממסדים הראשיים של הציונות הדתית, ועם הקמת גוש אמונים, מפעל ההתנחלות הפך להיות מוקד הזהות שלה.

הזנב המקשקש בכלב

מפעל ההתנחלות והאידיאולוגיה שעומדת מאחוריו הם טוטליים מאוד. מפעל זה הפך לרשת מוסדית חזקה המגייסת את אנשי הזהות לפעולה פוליטית אינטנסיבית. הצורך להגן, להרחיב ולשמר את מפעל ההתנחלות שינה את פניה של הזהות הציונית-דתית-מתנחלית. מזרם ששאף להשתלב במפעל הציוני הכללי ולשאת יחד את משא הציונות, היא הפכה לזהות ששואפת להוביל, לכוון ואף להכתיב את דרכה של הציונות כולה.

למרות שמפעל ההתנחלות תמיד היה מזוהה עם מיעוט קטן בחברה הישראלית, ואף בקרב תושבי השטחים הם מהווים פחות משליש, הוא הצליח לייצר השפעה משמעותית. גם לאחר שגוש אמונים התפרק בראשית שנות ה-80 והתפצל לכמה זרמים משיחיים נפרדים – בעיקר הרשת החרד"לית⁴⁰ והרשת הכהניסטית – מפעל ההתנחלות ידע לבנות את שלושת היסודות המרכזיים שהעניקו לו כוח פוליטי רב: אידיאולוגיה מגבשת, מוסדות מגייסים, ומנהיגות כריזמטית.

אך מעל לכל, ידעה התנועה למצות עד תום את דמוקרטיית ההכרעה הישראלית, ואת שיטת הקואליציה-אופוזיציה. דמוקרטיית ההכרעה העניקה לתנועה זו, בעלת ראיית המציאות הקיצונית והדוגמטית, כח בלתי פרופורציונלי ביחס לגודלה, והשפעה מכרעת על גורל המדינה כולה.

ואכן, אין ספק שהזהות הקטנה אך המאורגנת היטב של הציונות הדתית-מתנחלית השפיעה באופן עצום על החברה הישראלית. התנועה השכילה לבנות את מפעל ההתנחלות כ"מסמר בלי ראש" התקוע בארון המתים של מה שמכונה "פתרון שתי המדינות". היא ניצלה עד תום את שיטת דמוקרטיית ההכרעה כדי

לסתום כמעט לחלוטין את הגולל על סיכוי לפתרון שאינו אלים ל"פרדוקס הציוני הגדול" – ריבונות חד-לאומית במרחב דו-לאומי.

מאז הסכמי ההפרדה והשלום עם מצרים בשנות ה-70, התנועה הובילה התנגדות נחרצת לכל צורה של הסדר עם הערבים. ההתנגדות הזו הגיעה לשיאה בשנות ה-90, כשמעשי האלימות שהובילה תרמו לחיסול הסכמי אוסלו, ובראשם – רצח ראש הממשלה יצחק רבין.

בעידן ההיפר-פוליטיקה, חלה הקצנה משמעותית בזרמים החרד"ליים והכהניסטיים בתוך הציונות הדתית. הטראומה הגדולה של ההתנתקות, שנתפסה בעיני רבים בציונות הדתית כאונס פוליטי מצד הדמוקרטיה הישראלית, יצרה חזית חרדלית חדשה. חזית זו אינה מסתפקת במאבק לשימור הכיבוש, שהוא ליבת זהותה, אלא פועלת לעצב מחדש את פניה של הדמוקרטיה הישראלית בדמותה.

דוגמה בולטת לכך היא פעילותה של רשת קהלת⁴¹ – רשת היברידית המשלבת גישות חרדליות וניאו-שמרניות אמריקאיות. רשת זו חתרה באופן שיטתי תחת אושיות המשטר הדמוקרטי החלש ממילא בישראל, עד לניסיון לערערו לחלוטין, תוך ניצול עקרון שלטון הרוב.

ולא רק את הדמוקרטיה, הרשת החרדלית פעילה גם בעיצוב דמותם של מוסדות יסוד אחרים בחברה הישראלית ובראשם צה"ל. חברי פרופ' יגיל לוי⁴² מתאר מזה שנים את תהליך ההשתלטות האידאולוגי של הזהות, במגוון אמצעים, על צבאה של מדינת ישראל, ועל דוקטרינת הפעלת הכח שלו.

אולי די?

קשה לומר אם אבות הציונות הדתית התכוונו שזה יהיה מקומה ומעמדה במדינת ישראל של הרבע הראשון של המאה ה-21. עם זאת, ניתן לטעון כי לציונות הדתית – ובמיוחד לחלקיה המושקעים במפעל ההתנחלות – היה תפקיד מכריע בהנצחת שני הסכסוכים המאיימים על עתיד המפעל הציוני: סכסוך הזהויות והסכסוך היהודי-ערבי.

אם הזהות המתנחלית היא המנצחת הגדולה בסכסוכי הזהות מדוע שאנשיה יסכימו לשנות את שיטת המשטר למודל שבו לא יהיה להם משקל יתר בעיצוב הגורל הלאומי, אלא משקל שווה לשאר הזהויות?

גם לשאלה זו מתייחס יאיר שלג בספרו. אף על פי שהזהויות המתנחליות המשיחיות זכו לכוח והשפעה, הן עדיין מהוות רק חלק מתוך הציונות הדתית הרחבה – קהילה מגוונת הכוללת את הציבור הגדול של חובשי הכיפות הסרוגות בישראל.

שלג מציג את המגוון הרב שקיים כיום בציונות הדתית: מנעד שנע בין חרד"ל (חרדי-לאומי) קיצוני לבין "דתי-לייט" ודתל"שים (דתיים לשעבר). לצד המרכזיות של הזהות הימנית-ניצית ביחס לסכסוך, צומחים גם זרמים המשקפים ערכים ליברליים. לצד המהפכה החרד"לית, שהתאפיינה באדיקות גוברת ובדחיית ערכי המערב המודרני, התקיימה "מהפכת הדתיות הליברלית" שהחלה בשנות ה-90. מהפכה זו הביאה לחדירה של תפיסות ליברליות לציונות הדתית, בנושאים כמו פמיניזם, להט"ב ואימוץ תרבות מערבית.

בפועל, חובשי כיפות סרוגות רבים חיים ומשוקעים בתוך הרשתות המוסדיות של הזהות החילונית-ליברלית ומהווים חלק בלתי נפרד ממנה, כגוון נוסף בתוכה. המגוון הזה, אם ימצא ביטוי פוליטי ומוסדי רחב יותר, עשוי לשנות את מאזן הכוחות בציונות הדתית ולהשפיע גם על עתיד החברה הישראלית כולה.

יותר מכך, ניתן בפירוש בשנים האחרונות להצביע גם על חזרה אל הציונות הדתית הממלכתית. ניתן לראות אותה דרך חובשי כיפה רבים, בני הציונות הדתית, אשר חוברים למפלגות מרכז-ממלכתית. בראשם כמובן ניתן למצוא את ראש הממשלה לשעבר נפתלי בנט, אבל גם אישים כמו מתן כהנא, יועז הנדל וצבי האוזר.

גם במחאת קפלן וגם במחאת משפחות החטופים ניתן להבחין בכיפות סרוגות רבות. רבים מבני הציונות הדתית מציינים בפירוש כי אינם מרגישים שהפוליטיקה המתנחלית-חרדלית מייצגת אותם. למעשה בעת כתיבת שורות אלה, מפלגת "הציונות הדתית" החרדלית כמעט מחוקה מהמפה הפוליטית, ואינה זוכה לתמיכה משמעותית.

הלוואי ותקום שוב מפד"ל ההיסטורית, המתונה, הממלכתית, המייצגת את האינטרסים של הרשתות המוסדיות של הציונות הדתית כחלק מהשלטון, אבל אינה סובלת מהשחצנות והיהירות של הזרמים המשיחיים בעלי הבטחון האבסולוטי כי הם יודעים הכל יותר מכולם וצודקים בכל. מפלגה שהולכת מתחת לאלונקה הציונית, ולא יושבת עליה ומכוונת את כולם. מפלגה כזו תשלים את הפאזל של גוש השיבוש, ותוביל את ישראל לדרך חדשה.

#11 צעירות, פמיניסטיות, עצבניות

תקציר

- המחאה הגדולה של 2023 נכשלה ו(שוב) הותירה את 'הזהות שאין לה שם' עם הרבה פוליטיקה של "נגד" ובלי פוליטיקה של "בעד". המנהיגות הפוליטית של הזהות ריקה וחלולה כתמיד. מלבד המשך הקרב הכושל על השלטון, המנהיגים אינם מציעים חזון מהפכני שיחליף את ישראל מן המיצר, כזה שיהיה משותף עם הזהויות האחרות, ולא נגדן.
- את החלל הריק חייבות למלא נשים פמיניסטיות, מדור ז'. דמוקרטיית ההכרעה הותירה אותן חסרות יצוג פוליטי מהותי. מחצית מהחברה מודרת לחלוטין ממוסדות הכח הקובעים את המציאות שבה היא חיה. נשים משלמות את מחירי ההפקרות של המשטר, אך אין להם כל השפעה עליו.
- זוהי הזדמנות היסטורית להתארגנות פוליטית מהפכנית של נשים שתוביל את הזהות שאין לה שם בשיבוש דמוקרטיית ההכרעה, ותיתן לה את המנהיגות האידאולוגית.
- היעד המרכזי של המפלגה הפמיניסטית הצעירה הוא לצבור מספיק כח כדי לכפות (ביחד עם זהויות אחרות) את המהפכה המשטרית הדמוקרטית.
- כי זאת יש לדעת – פמיניזם הוא דמוקרטיה (של לכידות), ודמוקרטיה (של לכידות) היא פמיניזם - מבנה משטרי כזה המבטיח חוקתית השתתפות קבועה ומשפיעה של נשים וזהויות מוחלשות אחרות **בשלטון**, במקום להיות קורבנות שלו.

נא להכיר: הזהות שאין לה שם

ניסיון ההפיכה המשטרית הנוכחי ייזכר, ככל הנראה, כנקודת השפל העמוקה ביותר שאליה הידרדרה דמוקרטיית ההכרעה הישראלית. פוליטיקת הרוב המכריע קרבה את ישראל לתחנתה הסופית – ביטול המשטר הדמוקרטי. הכרזתו של השר יריב לוין בעיניים זוגיות על גזר דין מוות לבית המשפט העליון עוררה בהלה עמוקה. היא נתפסה כניסיון חיסול ממוקד של סמלי הזהות המוסדיים של הזהות החברתית הגדולה בישראל – זו שהייתה בעבר זהות תנועת הפועלים, אחר כך זהות מקימי המדינה, ולאחר מכן מחנה השלום. לאחר מותה של התקווה לשלום בעשור הראשון של שנות ה-2000, זהות זו הפכה למעורפלת וחסרת שם, והדבר היחיד שהגדיר אותה היה הפחד והעוינות כלפי "גוש הזהויות האחר".

בספרו האחרון "קץ שלטון האחוסלים"⁴³, שפורסם לאחר תבוסת אהוד ברק בבחירות בצל האינתיפאדה השנייה, ברוך קימרלינג, אחד הסוציולוגים הבולטים בישראל, ניתח את שקיעתה של אותה זהות. 'אחוסלים' הוא מושג שטבע קימרלינג ומתאר את הזהות ההגמונית בתקופת היישוב ושני העשורים הראשונים של המדינה. המונח משמש כראשי תיבות: אשכנזים, חילונים, ותיקים, סוציאליסטים לאומיים (ציונים).

קימרלינג אפיין את הזהות האחוסלית כך:

- מעמד חברתי-כלכלי בינוני עד גבוה.
- מוצא אתני מעין-מערבי ודימוי עצמי החותר לתרבות מערבית.
- כוללת יונים וניצים, סוציאל-דמוקרטים וניאו-שמרנים.
- מעמד בינוני-גבוה שכולל גם מזרחים ודתיים שאימצו השקפות ואורחות חיים המזוהים עם האחוסליות.

קימרלינג, כמו סוציולוגים אחרים, ראה בזהות האחוסלית זהות שנמצאת בשקיעה מתמשכת, בעיקר כמונחים של כוחה הפוליטי. בתקופת היישוב ובשני העשורים הראשונים למדינה היא שלטה במוקדי הכוח הכלכליים, הפוליטיים והמוסדיים של המדינה. אולם עם הזמן, כוחה ירד כתוצאה ממרד של זהויות שהיו כפופות לה – בראשן הציונות הדתית ויהודים יוצאי ארצות ערב, שנקלטו באופן דכאני במוסדותיה.

לטענת קימרלינג, הזהות האחוסלית מנהלת קרב מאסף על השליטה במוסדות החברתיים המרכזיים. בכך, הוא העניק בסיס לטענותיהם של ניאו-שמרנים ואנשי ימין, כמו אבישי בן חיים עם תיאוריית "הגמוניה הנלחמת על הגמוניותה", ארז תדמור⁴⁴ עם ביקורתו על "האליטות השמאלניות" השולטות בזירה המשפטית, התקשורתית, התרבותית והאקדמית, וכן לטענות אחרות על "הדיפ סטייט השמאלני".

עם כל הכבוד לכותבי הימין הניאו-שמרני, המציאות החברתית בישראל אינה ניתנת לפישוט לכדי "קונספירציה אשכנזית-ליברלית-שמאלנית-אליטיסטית-פרוגרסיבית" הנלחמת ב"עם התמים היושב בציון". כפי שהובהר בפרק הקודם, ההיסטוריה של היחסים בין הזהויות השונות מורכבת ורבת תהפוכות הרבה יותר מאשר סיפור של הגמוניה שנלחמת לשמר את כוחה. למעשה, היא דינמית ומגוונת יותר גם מהתיאור של ברוך קימרלינג.

למען הסר ספק, מדובר בזהות חברתית-מוסדית ברורה ששורשיה נעוצים בתנועת הפועלים של תקופת היישוב, ועוברים דרך מפלגת מפא"י והרשת המוסדית שלה לאחר קום המדינה. עם זאת, זהות זו עברה גלגולים רבים – הן בהרכבה האתני והן בעוצמתה התרבותית והפוליטית. ההבדל המרכזי בינה לבין זהויות פוליטיות אחרות טמון בכך שהרשת המוסדית שבתוכה התקיימה איבדה את הארגון הפנימי שלה והפכה לרשת רופפת, מפורקת וחלשה.

הרשת הרופפת

מה מקנה לזהות חברתית כוח פוליטי? לרשת מוסדית של זהות יש שלושה משאבים מרכזיים שמעניקים לה כוח פוליטי:

אידאולוגיה מגבשת – נרטיב משותף וחזק על המציאות החברתית, המעניק תכלית ומטרה לזהות ולפעולתה.

מוסדות מגייסים – יכולת להניע ולגייס לפעולה פוליטית באמצעות מוסדות חברתיים.

מנהיגות מובילה – מנהיגים בעלי חזון וכריזמה, המספקים כיוון ותכלית לפעולה הפוליטית.

הזהות "שאינן לה שם" איבדה את כל המשאבים הללו מזמן. מה שנותר ממנה הוא מקבץ זהויות רופף, המסמן את עצמו באמצעות הצבעה למפלגות המרכז-שמאל, התנגדות חריפה לבנימין נתניהו, ביקורת על השתמטות חרדים מהצבא, חשש מכפייה דתית, התנגדות למפעל ההתנחלויות ולפונדמנטליזם החרד"לי, ובשנים האחרונות גם זיהוי עם שיח זכויות וחופש דמוקרטי-ליברלי. דומה כי סממני זהות אלה נעוצים עמוק בהיסטוריה הציונית האירופאית, והקונפליקטים הקדומים בין האורתודקסיה היהודית לבין יהודים שבחרו בדרך החילון וההשכלה ובאידאולוגיות אירופאיות-מודרניות כגון מרקסיזם, קומוניזם, וליברליזם.

מקבץ זהויות זה אינו מוגבל לצאצאי האשכנזים החילונים והסוציאליסטים, אלא כולל גם את צאצאי הבורגנות העירונית האשכנזית, רביזיוניסטים, יוצאי ארצות ערב, אלמנטים מהציונות הדתית, יוצאי חבר העמים ועוד.

בהיעדר כוח פוליטי מאורגן, שליטתה של הזהות "שאינן לה שם" מתמקדת במה שניתן לכנות "המוסדות הממויינים" – מוסדות חברתיים מרכזיים,

המשמשים שער כניסה לשוק העבודה הראשי, וכוללים בעיקר רשתות מוסדיות (כגון מערכת המשפט, מערכת הבטחון, מערכת הרפואה, האקדמיה) ומקצועות פרופסיונליים וניהוליים בכירים בתאגידי השוק הפרטי ובמוסדות המדינה (כגון, ניהול, חשבונאות, הנדסה, מחשבים, משפטים, כלכלה) הנשענים על השכלה מערבית-מדרנית⁴⁵.

כפי שציינתי בספרי על הקב"א⁴⁶, אין הדרה או אפליה מודעת או מכוונת מצד "האליטה האשכנזית-שמאלנית-הגמונית" כלפי זהויות אחרות ממנה. השליטה המוסדית מתקיימת בעקיפין – דרך השליטה בסיפי הכניסה ותהליכי ההסללה למוסדות הללו, המבוססים על קריטריונים שמשקפים הון תרבותי מערבי-מודרני, המהווה חלק אינטגרלי מההביטוס של הזהות. במילים פשוטות, סיפי הכניסה והקידום משקפים הון תרבותי שנרכש במוסדות הסוציאליזציה⁴⁷ של הזהות שאין לה שם, אך לרוב אינו זמין לזהויות אחרות.

חשוב להבהיר שזו אינה שליטה מוחלטת. מדובר בשליטה חלקית ורופפת, המאפשרת לכל מי שמצליח לרכוש את "כרטיסי הכניסה" ההשכלתיים הדרושים ולהפגין את ההון התרבותי הנכון – להשתלב ואף להתקדם במוסדות הללו. זו הסיבה לכך שהזהות שאין לה שם היא רחבה ומגוונת וכוללת הרבה זהויות שאינן מהזן האשכנזי חילוני, לרבות יוצאי ארצות ערב, ציונות דתית, יוצאי ברית המועצות, ועוד חברים בזהויות מודרות אשר "רכשו" את כרטיסי הכניסה למוסדות הממויינים דרך השתתפות במוסדות הסוציאליזציה של הזהות שאין לה שם.

זהו הפרדוקס הגדול של סכסוך הזהויות. כפי שצוין בפרק הקודם, המאבק וההתנגדות של "גוש הימין" ל"הגמוניה-אליטות-דיפסטיט-שמאל קיצוני" כלל אינם ממוקדים במקום שבו היה עליהם להתמקד – בקריטריונים להון אנושי הנדרשים לצורך כניסה ומוביליות במוסדות הממויינים. הזהות הגדולה, שנותנת את כל האנרגיה והכוח למחנה זה – זהות הימ"מ – היא דווקא זו שהייתה יכולה להרוויח ממאבק כזה. אולם בפועל, המאבק על השליטה במוסדות הממויינים מתנהל בעיקר בין אליטות אשכנזיות לבין עצמן.

בדרך החוצה

האנשים השייכים לזהות הרופפת "שאינן לה שם" אינם רואים עצמם כחלק מהגמוניה או אליטה. רובם כלל אינם יודעים שהם שמאל קיצוני, ולא שמעו מעולם על הפרוגרסיבים. הם רואים את עצמם כאנשים הגונים וישרים שעובדים קשה, ממלאים את חובותיהם, תורמים למדינה, משקיעים בלימודים ובהשכלה, רואים ברכה בעמלם ומתבססים בחיים. הם אינם מבינים מה רוצים מהם ועל מה שונאים אותם כל כך הזהוית האחרות. הם חשים כעס ופחד לנוכח גלי השנאה והעוינות הבלתי פוסקת מצד מקבץ זהויות ה"ימין", לפחות מאז תחילת שנות השמונים. רבים מכירים ומבינים את הדיכוי ההיסטורי של יוצאי ארצות ערב אך לא רואים עצמם באופן אישי כאחראים לו, ובוודאי לא כאשר הם בעצמם יוצאי ארצות ערב או נשואים לכאלה. רובם רואים בדיכוי והאפליה דבר שחלף מן העולם ביחד עם שלטון מפא"י, ואינם מבינים כיצד ניתן להלך על דיכוי ואפליה כאשר נמצאים בשלטון כבר שנות דור.

בשנתיים האחרונות, מאז ניסיון ההפיכה המשטרית, הזהות "שאינן לה שם" חווה איום קיומי ממשי. ההפיכה נתפסה כהתקפה ישירה ואלימה על אורח חייה, ערכיה, ועל המוסדות המייצגים אותה. תחושת הייאוש, המתבטאת באמירות כמו "הלכה לנו המדינה", אינה בהכרח ביטוי לאובדן תחושת בעלות, אלא יותר פחד עמוק וחרדה מפני האפשרות לחיות תחת משטר לא דמוקרטי, שמביע עוינות גלויה כלפיה.

הפחד הזה מלווה בתחושת חוסר אונים לנוכח עקרון "הרוב הקובע" שמאפיין את הפסאודו-דמוקרטיה הישראלית. הזהות "שאינן לה שם" מבינה כי מבחינה דמוגרפית, היא מיעוט – ובוודאי בקרב ציבור המצביעים היהודים. ישנה הכרה בכך שלעולם לא תוכל להשיג רוב שלטוני, ולא תהיה לה יכולת לממש את דרכה במסגרת השלטון הקיים.

חוסר האונים והפחד הובילו למחאה ההרואית הגדולה של 2023. אף שלרגע נדמה היה כי הזהות "שאינן לה שם" מצליחה להפוך לכוח פוליטי מגובש וחזק, וכי היא מפעילה את כל משאבי העוצמה שלה, המחאה הצליחה רק לעכב את מהפכת קהלת – אך לא לשבש אותה באמת.

הסיבה לכך נעוצה בכשל המוכר של מחאות רבות: ידיעה ברורה נגד מי הן נלחמות, אך עמימות מוחלטת לגבי מה הן מבקשות להשיג. אמנם המחאה הצליחה לשקם את המוסדות המגייסים של הזהות וליצור רגעים של כריזמה,

אך היא נותרה חסרת אידיאולוגיה מגבשת. התוצאה הייתה מחאה רועשת, מרשימה והרואית – אך גם חלולה.

הניסיון לאמץ שם-זהות חדש "דמוקרטיה ליברלית" או "המחנה הליברלי" לא הצליח למלא את החלל האידיאולוגי. רוב מי שמזדהים כ"ליברלים" או "בני המחנה הליברלי" אינם מבינים באמת את מהות הליברליזם. יתרה מכך, רבים מהמשתמשים בסיסמת "דמוקרטיה ליברלית" כלל אינם מודעים לכך שהיא אינה מתאימה לחברה רב-זהותית כישראל, שמתמודדת עם אתגרים מורכבים ובעיות משותפות.

גם דגלים אחרים של הזהות, כמו הדרישה ל"שוויון בנטל", אינם מציעים חזון ברור, ואין בהן הרבה תוחלת. סיסמאות מסוג זה לא באמת מייצגות "בעד" ברור – אלא משמשות כלי לביקורת כלפי זהות אחרת. האם מישוהו באמת חושב שהבעיה העיקרית של המדינה טמונה בכך שהחרדים אינם משתתפים בשירות צבאי? או שמא הסיסמה הזו היא ביטוי לעוינות ולפחד, יותר מאשר קריאה ליצירת מציאות טובה יותר?

כך, למרות שהביקורת והמחאה נגד ממשלת החורבן הדיסטופית היו מוצדקים לחלוטין, כמו גם הפחד המבוסס מפני חיסול הדמוקרטיה וכינון משטר תאוקרטי-מלוכני, הרי שמפגן ה"נגד" הגדול נכשל באין "בעד" חיובי וברור. המחאה נכשלה כי לא הציעה תחליף ברור וחיובי לשיטת המשטר הרעילה שאיפשרה את מהפיכת קהלת מלתחילה. שנים של שיח פוליטי ילדותי ומטמטם עיוורו את עיני כולם מלראות. במקום לנבוח על הפירות הרעילים של מהפיכת קהלת, צריך לגדום את העץ שעליו הם צמחו, ולנטוע במקומו עץ חדש, אחר, שנותן פרי שהוא טוב ומזין לכולם.

גרוע מכך, ה"נגד" הלוהט של המחאה לא רק שלא הצליח לשנות את המציאות, אלא אף שיחק לידיהם של תומכי מהפכת קהלת. המחאה הגדולה הזינה והוכיחה את הנרטיבים המגייסים של רשת קהלת, כפי שנוסחו על ידי אבישי בן חיים ואחרים: המחאה הוצגה כ"ניסיון נואש של ההגמוניה לשמור על הגמוניותה".

רטוריקת הנאומים והכרזות הענקיות, הבוז והזלזול כלפי הצד השני, השנאה הפולחנית לדמות סמלית כמו בנימין נתניהו, והאחיזה בדגלי ישראל כסמל ל-reclaiming של שלטון אבוד – כל אלה היו בעלי כוח רב לגיבוש הזהות של המחאה עצמה. אך בעיני הזהויות האחרות בישראל, כל המחוות הללו נתפסו כהתקפה ישירה נגדם ונגד עולמם.

בסופו של דבר, המחאה הגדולה הייתה בגדר הפרעה בלבד – ולא שיבשה את הפרויקט הרחב שמלכד כיום את גוש זהויות הרוב בישראל: החרבת סמל הזהות של ההגמוניה המדומיינת – הדמוקרטיה הליברלית.

שיטת המשטר, שמאפשרת את מימוש הפרויקט הזה, לא נפגעה כלל. אף על פי שהמחאה עוררה דיון סוער וזכתה לתשומת לב רבה, היא לא הצליחה לגעת בשורש הבעיה – לא ערערה את היסודות ולא פגעה במנגנונים שמאפשרים את המשך ההחרבה של הדמוקרטיה.

המלחמה שאין לה סוף מותירה את הזהות שאין לה שם במצב נואש עוד יותר. החרדה מהעתיד הדמוקרטי של המדינה הוכפלה בחרדה מעתידה הקיומי של המדינה בכלל. מאז השביעי באוקטובר רבים מאנשי הזהות חשים חוסר אמן מוחלט במנהיגות של מדינה במלחמה, שהיתה אמורה להיות מלכדת ומאחדת, אך דומה שמנהלת את המלחמה בשם צד אחד בסכסוך הזהויות הישראלי ועל חשבון הצד השני.

אנשי הזהות מואשמים בשיתוף פעולה עם האויב שהביא למלחמה. עשרות החטופים שהפכו לסמל של הזהות וערכיה, נתפסים כמי שהוקרבו על מזבח סמל הזהות של הצד השני "הנצחון". סוגיית החטופים הפכה לעניין פוליטי וסקטוריאלי, המזוהה עם זהות מוחלשת וחסרת כח פוליטי, שאינה שותפה כלל לניהול המלחמה הגורלית.

כל זה הופך את הזהות שאין לה שם לבעלת העניין העיקרית בבניית דמוקרטיה ישראלית חדשה – דמוקרטיה שלא תתבסס על עקרון הרוב המכריע אלא על עקרון הלכידות.

אבותיה ההיסטוריים של הזהות, ובמיוחד דוד בן גוריון הם האחראים לטעות ההיסטורית שבסופו של דבר הובילה את הזהות להיות זרה בארצה. ללא מהפיכה משטרית המתקנת את הטעות הזו, מהפכת קהלת תמשיך ותתחזק בחסות הרוב הדמוגרפי התומך בה. ישראל תהפוך לפסוודו דמוקרטיה תאוקרטית-מלוכנית שבה הזהות שנשאה על גבה את הקמת המדינה, לטוב ולרע, תהיה חסרת הזכות הדמוקרטית הבסיסית להשפיע על גורלה וגורל הקולקטיב. בפניה יעמדו שתי ברירות – או התנתקות בדרכי שלום פחות או יותר והקמת שתי ישויות ריבוניות – יהודה וישראל, או לחזור בהדרגה בחזרה לגלות ממנה באו, ואשר בה מרדו מלכתחילה.

נשים, פמיניסטיות, דור ז'

הישועה, אם כן, לא תצמח מהתארגנות מחודשת של המחאה. היא גם לא תצמח מהממסד הפוליטי שמכונה "מרכז-שמאל". כל הג'נטלמנים החיזוריים שמובילים את הזהות "שאינן לה שם" שקועים עמוקות בפוליטיקת הסכסוך. כל מה שהם יודעים הוא להיות "נגד". הם לא יכולים ללמוד משחק פוליטי אחר, כמו מתאגרף ותיק, הם יודעים רק לתת ולחטוף אגרופים, כי זה מה שהם עשו תמיד. איש מהם מעולם לא התרומם מעל סכסוך הזהויות ואיש מהם מעולם לא זיהה את הכשל העמוק במערכת השלטונית ולא הציע אג'נדה פוליטית עם אופק של תיקון ואיחוי.

בתוך הזהות שאינן לה שם יש רק קבוצה אחת – גדולה, חזקה, אך חסרת מודעות לכוחה - שיכולה לשמש ככח שובר שוויון, ולמלא תפקיד מרכזי בקוליציית השיבוש של דור ז'.

הנה דבר שנשמע מוזר לכולם חוץ ממני: לקראת הבחירות הקרובות חייבת לקום מתוך הזהות 'שאינן לה שם', מפלגה פמיניסטית ישראלית שתתחרה על השלטון. לִי זה לא נשמע מוזר בכלל, אלא מתבקש. הנה כל הסיבות לכך שהגיע הזמן שנשים יהיו בשלטון, דחוף.

שנת 2023 הייתה שנת חורבן כפול ומכופל לנשים בישראל. הן נדחקו כמעט לחלוטין מהייצוג הפוליטי לאחר הבחירות, שילמו מחיר כבד במיוחד על קריסת המדינה בשביעי באוקטובר, וגם לאחר מכן נותרו מודרות לחלוטין מהחונטה המדינית-צבאית שניהלה את המלחמה שאינן לה סוף.

במקום אחר קראנו לעשות חשבון נפש עמוק כיצד הגענו לכך, והיכן טעינו בארבעים השנה של תנועה פמיניסטית גדולה ועתירת משאבים בישראל⁴⁸. את הטעות הגדולה מצאנו בהתמקדות בפמיניזם חינוכי ובירוקרטי שרק שכפל והעצים את את חלוקת העבודה ההיסטורית בין גברים שקובעים לנשים שעושות. במילים פשוטות, הפמיניזם הישראלי ביקש, דרש, שידל, לחץ על בעלי הכח (גברים) לקחת בחשבון נשים בעיצוב המציאות, במקום להפוך את הנשים לבעלות הכח לעצב את המציאות לעצמן.

הטעות הזאת הובילה ליצירת פרדוקס הכח המגדרי: איך ייתכן שבדמוקרטיה, הנשענת על עקרון הרוב, הרוב (נשים) המהוות כמעט 52% מהאוכלוסייה (בישראל) כלל אינו מיוצג פוליטית, ואינו מחזיק בכח ממשי לעצב את המציאות שבה הוא חי?

ומה יקרה ביום שנשים מכל הזהויות יבינו שהבעיה העיקרית שלהן אינה זהות פוליטית אחרת, אלא היעדר קול ומשקל במוסדות שמעצבים את המציאות שבה הן חיות? מה יקרה כאשר יבינו שאם הן לא ייקחו לעצמן את הכח שמגיע להן, הן ימשיכו להיות מודרות ומוחלשות - בכל הזהויות, כולן ביחד וכל אחת לחוד?

הלקח הפמיניסטי העיקרי של שנות החורבן 2023-2024 הוא שהיום הזה כבר הגיע.

יותר מדי זמן ספרנו כמה נשים הן ראשות עיר, חברות כנסת, בתפקידי ניהול, חברות דירקטוריונים. יש בלבול מסוכן בין כמות הנשים הנוכחות במוסדות הכח לבין ייצוג פוליטי אמיתי לנשים. אין הרבה טעם בנוכחות של נקבות ביולוגיות במוסדות הכח אם הן אינן מייצגות נקודת מבט מגדרית, צרכים ואינטרסים של נשים כזהות חברתית.

הדרך היחידה לרכוש את הכח ההדרוש לשנות את המציאות שבה נשים חיות היא לנצל את דמוקרטיית 'הרוב קובע' לטובה, ולהקים תנועה פוליטית עם מפלגה. מטרתה העיקרית תהיה להוביל ביחד עם תנועות שיבוש אחרות, גוש פוליטי שמטרתו להוביל מהפיכה משטרית שתמסד בישראל דמוקרטיה של לכידות. זאת מהסיבה הפשוטה: דמוקרטיית הלכידות, הנותנת מקום ומשקל לכל הזהויות בקביעת הגורל המשותף, תוך מתן חופש לחיות את חייהן כרצונן, היא החלום הפמיניסטי בהתגלמותו. רק מבנה משטרי כזה מבטיח חוקתית השתתפות קבועה ומשפיעה של נשים וזהויות מוחלשות אחרות בשלטון, מבלי לסמוך על תוצאות בחירות כאלה ואחרות.

לא מדובר על כך שהג'נטלמנים גנן, לפיד או גולן, או אפילו המשיח התורן, בנט, "יעשו טובה" וישריינו חצי מהמקומות לנשים, או יוסיפו למצעם הצהרות על פמיניזם, שוויון והתנגדות להדרת נשים. זה מעולם לא עזר. מדובר על משהו שונה לחלוטין: הקמת מפלגה בידי נשים (וגברים) פמיניסטיות, שמטרתה לייצג את זהותן של נשים בשלטון – בדיוק כפי שכל זהות גברית אחרת מייצגת את עצמה.

הדגל של המפלגה הזו צריך להיות ברור וחד: "אנחנו צריכות וזכאיות להיות חלק ממוקדי קבלת ההחלטות – שוות בין שווים, כוח בין כוחות, שחקנית בין שחקנים."

מפלגה פמיניסטית, חסרת בושה ועכבות, יכולה להוביל את הזהות ה"שאיין לה שם" ולהחליף את אסופת הדמויות החלולות והמפלגות הריקות של היום. היא תספק לזהות הזו את שלושת משאבי הכוח הפוליטי שחסרים לה כיום: אידאולוגיה מגבשת, מוסדות מגייסים, וכריזמה מעוררת השראה. מעבר לכך, המפלגה תהפוך את הזהות ה"שאיין לה שם" – שבמצבה הנוכחי מעוררת התנגדות ומרתיעה זהויות אחרות – לזהות עם מסר מלכד, מכליל ומזמין לשיתוף פעולה.

האג'נדה הפמיניסטית דור ז' - קוים לדמותה

היעד המרכזי של המפלגה הפמיניסטית הוא כאמור, לצבור מספיק כח כדי לכפות (ביחד עם זהויות אחרות) את החוקה הדמוקרטית-פדרטיבית.

המפלגה הפמיניסטית צריכה לשקף ייצוג רחב מובנה ומשוריין לנשים מכל הזהויות. הימים שבהם הפמיניזם ייצג בעיקר נשים ממעמד בינוני לבן חלפו מזמן. כיום, השדה הפמיניסטי הוא רשת מוסדית מגוונת הכוללת תנועות, ארגונים ועמותות מכל מגזרי החברה הישראלית. המפלגה הפמיניסטית חייבת להיות הבית של כולם – מקום שמאפשר ייצוג קולקטיבי לכלל הארגונים הללו לכולן ביחד ולכל אחת לחוד.

במיוחד יש לכלול ייצוג מובנה לנשים ממגזרי העבודה המרכזיים בישראל עם דגש על ועדי עובדות במקצועות הצווארון הורוד: מורות, גננות, סיעות, ועובדות חינוך נוספות; אחיות, עובדות סיעוד ומקצועות הטיפול; עובדות סוציאליות ומקצועות ההרווחה; וכן נשים ממקצועות פרופסיונליים כגון עורכות דין, מהנדסות ורופאות.

המפלגה צריכה לבנות את הפיגומים החוקתיים למימוש של ערכי השוויון, החופש, והאחווה, לכל הזהויות בישראל. היא תשאף להבטיח סדרה של זכויות קולקטיביות לכל הזהויות בחברה הישראלית כגון:

- א. אבטחת ייצוג לזהויות במוסדות המכוננים⁴⁹
- ב. שכר שווה לזהויות בשוק העבודה⁵⁰
- ג. תקציב שווה לזהויות במוסדות הציבוריים⁵¹
- ד. מערכת חינוך חובה רגישה להשתתפות בשוק העבודה⁵²
- ה. הגנה מאלימות זהותית במקומות עבודה⁵³

- ו. השתתפות שווה ומניעת הדרה בארגוני עבודה ובמוסדות לאומיים וציבוריים⁵⁴
- ז. חופש הדת, האמונה ואורח החיים⁵⁵
- ח. חובות ברורים ומוגדרים של המדינה והשירותים הציבוריים כלפי האזרחים⁵⁶

רוצים מטריארכיה

במאמרה הקלאסי על נשים בפוליטיקה הישראלית⁵⁷ מתארת חנה הרצוג את ההיסטוריה הארוכה של ההדרה של נשים מעמדות כח פוליטיות. הוא מתארת רשימה ארוכה ומדכאת של סיבות לפרדוקס הכח המגדרי. חנה הרצוג כתבה את המאמר בסוף שנות התשעים האופטימיות מבחינה מגדרית. לרוע המזל, האופטימיות לא התממשה. ההיפך קרה. הדברים נעשו גרועים אף יותר. עידן ההיפר-פוליטיקה ערער את היכולת של נשים מזהויות שונות לחצות את גבולות הזהות ולשתף פעולה פוליטית עם נשים מזהויות אחרות. הפמיניזם והשוויון לנשים עברו להיות מנושא מוסרי וחברתי בעל חשיבות לאומית, לסמל זהות של אויבי העם 'הפרוגרסיבים'. הפמיניזם הפך להיות חומר בערה בסכסוך הזהויות הגדול. ככזה, נשים אשר תמיד העמידו את טובת הזהות הפוליטית שלהן מעל צרכיהן, הפכו לאויבות זו לזו, וגם שיתופי הפעולה מתחת לרדר המפלגות שהתרחשו בשנות התשעים פסו מן העולם⁵⁸.

אולי, כפי שאמר נגין, ככל שיהיה יותר רע, יהיה יותר טוב. אולי השבר הגדול של השביעי באוקטובר מספק דווקא הזדמנות לשבירת הכלים הגדולה של נשים בישראל. במצב הזה שבו המדינה הפקירה הפקרה כפולה ומשולשת את חובותיה כלפי מחצית החברה הישראלית אולי תפרח תודעה של "אם אין אני לי מי לי" המבטאת תחושת זכאות לאותו דבר שהגברים רואים כזכותם הטבעית (והבלעדית) – להיות בשלטון.

התפקיד של מפלגה פמיניסטית ישראלית הוא להעיר את הענקית הרדומה ולהפוך אותה לדרקונית יורקת אש. לשם כך מפלגה כזו חייבת להיות מכלילה. היא חייבת לדבר בשפה מגדרית שמוכנת ומחברת את כל הזהויות, ולא רק את בוגרות חוגי המגדר. לכן חייבות להוביל אותה צעירות דור ז' מכל הזהויות. הן

חוו על בשרן את מחיר הקריסה הגדולה ולכן הן אלה שצריכות להוביל גם את השיקום הגדול.

אם יעשו זאת נכון, זו מפלגה שיכולה להיות המפץ הגדול של הבחירות הקרובות. להבדיל ממפלגות האוירה הקודמות, זו מפלגה שיכולה להיות לא רק התארגנות פנימית מחודשת בתוך הזהות שאין לה שם, אלא מפלגה שחוצה ומשבשת את קווי השבר של הזהויות.

#12 – להשתחרר מחשיבת העדר

- החסם הגדול ביותר העומד בפני שיקום המפעל הציוני היא העובדה שהשפה והידע הציבוריים הם שטחיים ואף ילדותיים.
- **האתגר האמיתי הוא לפתח שפה פוליטית משותפת, פרגמטית, מעשית ועניינית, המתעלה מעל חשיבת העדר של הזהויות.**
- בפרק אנו מספקים מדריך מקוצר לשחרור מחשיבת העדר של הזהויות, ולפיתוח חשיבה ביקורתית -מעשית המאפשרת להשתחרר מהמוכנים מאליהם, ולראות להם חלופות רעננות.
- חשיבה כזו יכולה להיות מערכת הקאודינטות שתאפשר את הניווט הקשה במעלה ההר, בחזרה לפסגה של כ"ט בנובמבר.

שפת העדר

חוקת לכידות חדשה היא בסיס לשיקום אבן הראשה של המפעל הציוני – המערכת המשטרית-שלטונית. אבל גם כאשר אבן הראשה תעמוד על כנה, עדיין יש צורך לשקם את שאר אבני היסוד המתפוררים, ארבעת המוסדות הלאומיים החיוניים להמשך קיומו של המפעל הציוני: **מוסדות המדינה, והזהות הלאומית** שהם הביטויים המוסדיים לקיומה של חברה בעלת לכידות תפקודית, **ודוקטרינת ההגנה והאסטרטגיה הגיאו-פוליטית** שהם המוסדות החיוניים להישרדותו של המפעל הציוני במרחב העוין.

מעבר להבנה המשותפת לכולם כי מוסדות חיוניים אלה נמצאים במצב קריסה מתקדם, הרי שהשאלה הגדולה היא כיצד לשקם אותם? איזה דמות ואופי צריכים להיות להם כדי שנוכל לעמוד בשני האתגרים הגדולים של הציונות – חברה בעלת לכידות פנימית בתנאים קיצוניים של רב זהות, וריבונות יהודית לאומית בטריטוריה דו לאומית ומרחב עוין.

אלה יהיו האתגרים הגדולים של המשטר הפדרטיבי החדש. מערכת קבלת ההחלטות הלאומית תהיה חייבת להתמקד בארבעת אתגרי השיקום. דמוקרטיית הלכידות לא תועיל ולא תשנה את המציאות אם תמשיך להתמקד בסוגיות סרק, כפי שהיא עושה היום.

חסם משמעותי עומד בפני ההתמקדות הזו: **השפה והידע הציבוריים בישראל בנוגע לחיים הלאומיים והמדיניים הם שטחיים, ולעיתים אף ילדותיים.** זהו תוצר נוסף ומצער של סכסוך הזהויות ההיסטורי.

לכל זהות יש שפה משלה, נרטיב משלה ותפיסת מציאות משלה לגבי החיים הציבוריים והמדיניים המשותפים. הבעיה היא שהשיח הפוליטי של כל זהות מתמקד בעיקר בהאשמת הזהויות שמנגד במעשים, בתכונות ובכוונות רעות. מטרתו העיקרית של שיח זה היא להצדיק את עמדת הזהות בשני הסכסוכים המרכזיים, כמו גם את היחס האלים כלפי הזהויות שמעברו השני של המתרס. למעשה, ה"דעות" הפוליטיות של רובנו אינן פרי חשיבה עצמאית או עיון מעמיק, אלא דרך לבטא את הזדהות עם הזהות ולהפגין את השתייכות המיומנת לקבוצה, תוך הפגנת בקיאות בנרטיבים שמייחדים אותה.

אם תשאלו אותם, בעיצומו של ויכוח, על מה מבוססות דעותיהם הפוליטיות, תגלו שרוב הישראלים אינם בקיאים באמת בתולדות הסכסוך, בציונות, בליברליזם, בפרוגרסיביזם, או אפילו בעקרונות הבסיסיים של דמוקרטיה, כלכלה וביטחון לאומי – למרות עמדותיהם הנחרצות בנושאים אלו. רבים מהם מעולם לא שמעו על מדינת הרווחה או על המודל הניאוליברלי, ואינם מודעים באמת למה שאירע בשנת 1948 או למהותו של האסלאם, למרות דעותיהם הנחרצות בנושא. הם כמעט שאינם ערים לבעיות החברתיות והכלכליות העמוקות שאיתן מתמודדת ישראל.

תחת זאת, הם נחשפים לתקשורת ולרשתות חברתיות המהדהדות ומקצינות את הנרטיבים המצדיקים את עמדת הזהות שלהם בלבד, תוך חסימה פעילה של נרטיבים ונקודות מבט השייכים לזהויות שמעברו השני של המתרס.

האתגר האמיתי הוא לפתח שפה פוליטית משותפת המתעלה מעל חשיבת העדר של הזהויות. סכסוך הזהויות הגדול שיתק את היכולת ליצור שפה פוליטית פרגמטית – שפה שאינה מתבוננת בסוגיות ובבעיות החברתיות מתוך נקודת מבט של "כבשה" הרצה עם העדר ומחפשת לרצות אותו, אלא מנקודת מבט של "רועה" שרואה את התמונה הרחבה מלמעלה. שפה כזו משלבת בין שתי פרספקטיבות – זו של הזהויות וזו הלאומית. זוהי השפה של לכידות תפקודית, המאפשרת לכולם להיות על אותו דף, לשתף פעולה ולהתמודד בצורה מתואמת עם אתגרים חברתיים, תוך השגת מטרות משותפות.

איך מפתחים חשיבה משותפת, פרגמטית? איך משתחררים מחשיבת העדר?
על כך בחלקים הבאים.

מתי אני בעדר?

אנחנו נוטים לראות את "חשיבת עדר" בצורה שלילית אבל יש לתופעה הזו סיבות טובות מאוד. אנשים נוטים לחשוב, לדבר ולהחזיק בעמדות דומות מפני שכולנו חברים בקהילות פרקטיקה – קבוצות חברתיות שבהן אנו פועלים יחד בתוך מסגרות מוסדיות. גן ילדים הוא קהילת פרקטיקה, וכך גם כיתה בבית ספר, קבוצת חובבי ריצה, וכמובן קבוצות מקצועיות במקום העבודה – מורות, עורכי דין, רופאים, חשמלאים, מכונאים, קוסמטיקאים ופסיכולוגים.

כשאנשים נשאלים לאילו זהויות הם משתייכים, הם כמעט תמיד ידברו על קהילות פרקטיקה. גם כאשר הם מזכירים זהויות אתניות, כמו מרוקאים ואשכנזים, או זהויות יישוביות, כמו קיבוצניקים, באר-שבעים או תל-אביבים, הביטוי המרכזי לשייכות לזהות הזו כמעט תמיד יתמקד בפרקטיקות משותפות: פעולות דומות שמבצעים במסגרת הזהות ושמייחדות אותה. מה אנחנו עושים ואיך אנחנו עושים את זה – זהו לב קהילת הפרקטיקה.

גם זהויות פוליטיות הן סוג של קהילות פרקטיקה. חברי הקהילה מבצעים יחד פעולות פוליטיות – בוחרים למי להצביע, תומכים במועמדים מסוימים, ובעיקר מפתחים פעולות לשוניות משותפות: הנרטיבים והדעות הפוליטיות שהם מביעים במסגרת המוסדות החברתיים של הקהילה – קבוצות ווטסאפ, פייסבוק, שיחות יום שישי, פרלמנטים בים, והיכן לא.

לכן, לא מפתיע שיש דמיון רב באופן שבו אנו חושבים, מדברים ופועלים במסגרת הזהויות שלנו. אנחנו לומדים את כל אלה יחד, מתוך התנסויות חוזרות ונשנות בקהילת הפרקטיקה. שם אנו רוכשים את הידע המעשי שמנחה אותנו איך נכון לפעול, להסביר ולחשוב.

אם כן, להיות חלק מהעדר זה לא בהכרח דבר רע – כנראה שזה פשוט חלק מהטבע שלנו כחיות חברתיות. הידע הפרקטי המשותף הזה הוא שמאפשר לנו לשתף פעולה, לתאם פעולות, וליצור פתרונות יצירתיים לבעיות. הוא כמו דף הנחיות משותף שכולנו עובדים לפיו.

עם זאת, לחשיבה כזו יש לעיתים מחירים כבדים. היא עלולה לגרום לנו לקבל דברים כמובן מאליו, כתורה למשה מסיני. לעיתים, היא דוחפת אותנו ללכת

בעיוורון בדרכים מסוכנות, לבצע טעויות חמורות, לפגוע באחרים, ולאפשר לאחרים להפעיל עלינו כוח, להפחית מערכנו או להשפיל אותנו. חשיבה כזו עלולה לשתק את היכולת הביקורתית שלנו – לראות את הדברים מנקודות מבט שונות, לשאול שאלות על המובן מאליו, ובמילים פשוטות – לחשוב בעצמנו.

המדריך המקוצר לחשיבה משוחררת

הנה שלושה צעדים לא כל כך פשוטים דרכם נוכל להשתחרר מחשיבת העדר: לא לאמין, לחשוב לבד, להרכיב נכון.

1. לא להאמין

כדי להשתחרר מחשיבת העדר, עלינו תחילה לזהות מתי אנחנו לכודים בה. הנה כמה תבחינים שיעזרו לכם לזהות זאת:

- **תבחין ראשון** – האם אני אומר בדיוק את מה שכולם מסביבי או מהזהות שלי אומרים, באותו טון, עם אותה הבעה ואותה שפת גוף?
- **תבחין שני** – כשאני שואל את עצמי בכנות: "מאיפה אני יודע את זה? על סמך מה אני אומר את מה שאני אומר?" – והתגובה שלי היא: "אני פשוט יודע."
- **תבחין שלישי** – כשאני מעלה לעצמי את המחשבה: "אולי אני טועה? אולי אפשר לראות את הדברים אחרת או לגשת אליהם בדרך שונה?" – אבל אני לא מצליח באמת לדמיין גישה אחרת.
- **תבחין רביעי** – כשאני שואל את עצמי: "מה מישהו אחר, שלא משתייך לזהות שלי, היה חושב על זה?" – ואין לי שום מושג מה התשובה.
- **תבחין חמישי** – כשאני מחזיק באותה דעה ובאותם נימוקים כבר שנים, מבלי להתחשב בשינויים משמעותיים שהתרחשו במציאות.
- **תבחין שישי** – כשאני חושב שיש רק פתרון אחד אפשרי למצב מסוים, או רק דרך אחת נכונה, ומרגיש שאין ברירה אחרת – משפטים כמו: "זה המצב", "אין מה לעשות", או "כך זה צריך להיות" חוזרים על עצמם במחשבותיי.

ובמילים פשוטות יותר – אל תאמינו. אל תקבלו שום סיפור על המציאות כמובן מאליו. אל תקנו כל 'אמת', אמונה, תאוריה, נרטיב או הסבר שמנסים למכור לכם. במקום זאת, קחו כל 'אמת' כזו, דמיינו אותה בתוך בועה של קומיקס, שימו אותה בפה של הדובר שאומר אותה, ושאלו את עצמכם – האומנם?⁵⁹

2. לחשוב לבד

כאשר אנו מבינים שמה שאנו אומרים, חושבים או עושים אינו חקוק בלוחות הברית, אלא מהווה רק אחת מתוך כמה אפשרויות לראות או לחשוב על הדברים – אנחנו פותחים פתח לפירוק ה"מובנים מאליהם" של זהותנו. הצעד הבא בתהליך הזה הוא לחפש באופן פעיל דרכים חדשות או שונות לראות את המציאות.

פעולה זו מכונה "חשיבה ביקורתית". עם זאת, איננו מתכוונים כאן לחשיבה ביקורתית מהסוג הנפוץ באירועים משפחתיים – זו של הדודה בחתונה, שמוצאת פגמים באוכל, בעיצוב האולם, בשמלת הכלה ואפילו בסידור הכיסאות. זו חשיבה ביקורתית מסוג ראשון (סוג I), שמשווה את המציאות לאיזשהו תקן רשמי או בלתי רשמי, על פי ציפייה חברתית או מקצועית. דוגמאות לכך כוללות ביקורות ראיית חשבון, מבקרים מוסדיים, וועדות חקירה וכדומה.

איננו מתכוונים גם למה שמכונה "חשיבה יצירתית" או "חשיבה מחוץ לקופסה" – כלומר, מציאת פתרונות חדשניים לבעיות מוכרות, או במילים אחרות, חיפוש אחר דרכים לשפר, לייעל או לשפץ פרקטיקות קיימות כך שיהיו מהירות, יעילות או נוחות יותר. זהו סוג אחר של חשיבה ביקורתית, מסוג שני (סוג II).

לעומת זאת, החשיבה הביקורתית שבה אנו עוסקים שונה במהותה. היא אינה מתמקדת בהשוואת פרקטיקה קיימת לאיזשהו תקן אידיאלי, ואינה מכוונת לתקן או לייעל את הפרקטיקה. במקום זאת, מטרתה לערער על ה"מובנות מאליה" של הפרקטיקה ולבחון אותה מחדש מנקודת מבט שמאתגרת את הנחות היסוד שלה.

החשיבה הביקורתית חלה על כל פרקטיקה – כל דרך מחשבה, דיבור, פעולה או אינטראקציה שהפכה לרוטינית ושגורה עד שהיא הופכת לשקופה ובלתי

נראית. הסוציולוג הצרפתי ברונו לאטור כינה פרקטיקות מסוג זה, שהפכו לשקופות ובלתי נראות, בשם "קופסאות שחורות"⁶⁰. כדי "לפתוח" את הקופסאות השחורות, קיימות שלוש טקטיקות ביקורתיות מרכזיות:

פענוח נקודת המבט (POV)

בטקטיקה זו אנו בוחנים את הפרקטיקה מנקודת המבט של שחקנים מחוץ לקהילת הפרקטיקה. בדרך כלל נחפש קבוצות שמודרות מהפרקטיקה כדי לראות איך היא נראית מעיניהם. לדוגמה, הפמיניזם מתמקד במבט על העולם דרך עיניהן של נשים – קבוצה שהייתה שולית ומוחלשת לאורך ההיסטוריה. דרך זו מתבססת על הקשבה לחווייתם של המודרים, תוך מתן אמון בנרטיב שלהם, מבלי להעמיד אותה במבחנים. נקודת המבט המודרת יכולה לחשוף את המחירים של הפרקטיקה ואת השלכותיה על זהויות אחרות, ולאפשר חשיבה מחודשת.

לדוגמה, בעבודת הדוקטורט שלי חקרתי את ההשלכות של אחת הקופסאות השחורות הגדולות בהיסטוריה של צה"ל – הקב"א (מערכת המיון הראשונית). בחינה של פרקטיקת המיון ההיסטורית מנקודת המבט המזרחית חשפה את המחירים הכבדים ששילמה זהות זו, לצד פגיעה באיכות כוח האדם בצבא.

חזרה לאחור (REWIND)

טקטיקה זו עוסקת בחקירת ההיסטוריה של הפרקטיקה: מה מקורה? כיצד נוצרה? מדוע נבחרה על פני חלופות?

הדרך היא לחזור לצומת שבה הפרקטיקה התמסדה, ולבחון את התהליך לא כתהליך רציונלי בלבד, אלא כתהליך חברתי שבו שחקנים שונים לחצו, דחפו או הרוויחו מהתמסדותה.

חקירה כזו יכולה לעזור להתגבר על "משטרי ההצדקה" – נרטיבים שמצדיקים את קיומה של הפרקטיקה מבלי לבחון אותה לעומק. כך ניתן לראות שהפרקטיקה אולי לא הייתה הבחירה היחידה האפשרית, ולעיתים נבחרה מסיבות פוליטיות ולא דווקא ענייניות.

לדוגמה, בספר זה חקרנו את התמסדות המערכת הפוליטית בישראל. גילינו שהשיטה שהתבססה לא הייתה פרי שיקול דעת רציונלי, אלא תוצאה של נסיבות

פוליטיות שבהן לתנועת הפועלים היה אינטרס מובהק בקיבוע עקרון הרוב המכריע.

פרקטיקות אלטרנטיביות (ALT-PRACTICE)

בטקטיקה זו אנו מחפשים מקומות או מצבים שבהם נעשים הדברים בצורה שונה – ועדיין מצליחים. המטרה היא לאתר פרקטיקות אלטרנטיביות שקיימות בקהילות אחרות, שאולי מתאימות יותר לתנאים שלנו ואף משיגות תוצאות טובות יותר. לדוגמה, בספר זה חיפשנו מצאנו מודלים פוליטיים אלטרנטיביים במדינות הדומות לישראל במבנה החברתי שלהם – מדינות המורכבות ממקבץ זהירות שונות מאד זו מזו.

שלוש הטקטיקות הללו יוצרות ידע חדש ומעמיק על הפרקטיקה – ידע שאינו זמין בתוך קהילת הפרקטיקה עצמה. הן מאפשרות לחשוף את ה"קופסאות השחורות", ולהפוך אותן לשאלות פתוחות. כאשר אנחנו פותחות ופותחים את הקופסאות השחורות שאלת המפתח שאנחנו שואלים את עצמנו היא: **מה המחיר שאנו משלמים כאשר פרקטיקה פועלת בצורה חלקה וללא הפרעה?** המחיר יכול להיות פגיעה בזהויות מסוימות, השלכות חברתיות כבדות, או אפילו חוסר אפקטיביות – פרקטיקה שאינה משיגה את מטרתיה, או שאלה כלל אינן ראויות.

כך, החשיבה הביקורתית פותחת דלת לחשיבה מחודשת על מה שנראה מובן מאליו – ומאפשרת שינוי.

שיקום החשיבה הציבורית

השיקום הגדול חייב להתחיל בחקירה ביקורתית של מוסדות התווך של המפעל הציבורי. כיום כולנו מכירים בכך שתפקוד מוסדות המדינה לקוי, ושחובותיהם כלפי הציבור אינן מתממשות. ברור לכולנו שהזהרות וההזדהות הלאומית הישראלית מתפוררות בקצב מואץ. בנוסף, חוינו מקרוב את הכשלים בדוקטרינת ההגנה הצבאית ואת הסכנות והאתגרים החמורים שעומדים בפנינו בזירה הגיאופוליטית. אך הבנה זו לבדה אינה מספיקה כדי להניע תהליך שיקום משמעותי.

שיקום כזה לא יושג באמצעות ועדת חקירה ממלכתית, וגם לא באמצעות בחירות חדשות שבהן ייקבע מי "אשם" באירועי אוקטובר – המלך או הצבא.

כדי להניע שינוי אמיתי, נדרשת חקירה יסודית וביקורתית ברמה העמוקה ביותר(מסוג III). זהו תהליך דומה לזה שביצענו כשבחנו מחדש את אבן היסוד של המפעל הציני – שיטת המשטר והממשל. בתהליך זה חזרנו לצומת ההיסטורי שבו התקבעה השיטה, בחנו אלטרנטיבות אפשריות הפועלות במדינות אחרות הנמצאות במצב דומה לשלנו, והצבענו על המחירים הכבדים שגבתה.

כך בדיוק עלינו לנהוג גם עם כל מוסדות התווך: לשוב לשורשיהם, לנתח את התהליכים שעיצבו אותם, ולהבין את המחירים שהם גובים. רק אז נדע מה יש לשקם – ולמה.

כאשר אנו מפעילים טקטיקות ביקורתיות, ובוחנו פרקטיקות מנקודות מבט אחרות תוך שאילת שאלות על המחירים שהן גובות, מטרתנו אינה לחפש אשמים – לא אנשים (כמו בן-גוריון או נתניהו), לא קבוצות זהותיות (כמו האשכנזים, האליטות או החרדים), ולא ישויות תיאורטיות (כמו ההון, הפטריארכיה, הפאשיזם או הפרוגרסיביזם).

המטרה של החשיבה הביקורתית היא לשבש את המובן מאליו. היא הופכת פרקטיקות שהיו שקופות וזורמות למשהו שדורש תשומת לב, שצריך להצדיק. הזרימה הטבעית של אותן פרקטיקות נעצרת, ומי שמתחזק אותן נדרש להסביר, להצדיק, ואפילו להתמודד עם התנגדות.

אך השיבוש לבדו אינו מספיק. כדי להתקדם, עלינו לדעת כיצד להרכיב מחדש את אותן פרקטיקות באופן טוב ומתאים יותר. כשמדובר בשיקום מוסדות התווך של המפעל הציני, לא די בזיהוי הכשלים במוסדות הקיימים או בחקר ההיסטוריה שהובילה אותנו לכאן. יהיה צורך ליצור אותם מחדש – מותאמים למציאות הנוכחית ולאתגרים שעומדים בפנינו. מוסדות התווך הללו צריכים לעבור תהליך של "פינוי-בינוי", בדומה למה שנעשה לשידור הציבורי בישראל. המבנים המוסדיים הנוכחיים חייבים להימחק, ובמקומם יש להקים מוסדות חדשים על יסודות חזקים יותר.

איך בונים מחדש את הפאזל המורכב הזה? איך נכון להרכיב את המוסדות הללו? לפי אילו עקרונות? הנה כמה כללים לבניה מחדש של מוסדות התווך:

1. לא אידאולוגיה, אלא פרקטיקה

מוסדות התווך הלאומיים צריכים לפעול בעילות ולהגשים את מטרותיהם. הם אינם צריכים לשקף או לסמל אידאולוגיות, אמונות או 'השקפות עולם'. תהליך

ההרכבה מחדש צריך להתמקד בשאלה 'מה עובד בפועל' ולא בניסיון להגשים תאוריות אידאולוגיות מופשטות.

לדוגמה, בשאלת ההרכבה מחדש של מוסד המדינה, אין מקום לשיקולים המבוססים על אידאולוגיות כמו 'סוציאל-דמוקרטיה' או 'מדינת רווחה', ובוודאי שלא על אידאולוגיות 'ניאו-ליברליות'. במקום זאת, יש להגדיר בביורור את חובות המדינה כלפי האזרחים ואת התועלות שהמדינה מספקת בתמורה לחובות האזרחים כלפיה. מוסדות המדינה צריכים להיבנות כך שיממשו מטרה זו באופן מיטבי.

באופן דומה, אין צורך בויכוחים על זהותה של המדינה, יהודית, ישראלית, דתית או חילונית. למדינה אין זהות. מדינה היא מנגנון פתרון בעיות משותפות. כאמור בפרקים קודמים, אפשר בהחלט להסתפק בהגדרת המדינה כ"בית לאומי לעם היהודי" כפי שהגדירו אותה אבות הציונות, ללא פרשנויות נוספות.

2. כן לזהויות, לא לממלכתיות

ההרכבה מחדש של מוסדות התווך צריכה להתבסס על שותפות והשפעה של כל הזהויות החברתיות. אחד הכשלים הבולטים בדמוקרטיה ההכרעה היא שהמוסדות החברתיים עוצבו בעיקר על-ידי זהות אחת – זו שהיוותה רוב דומיננטי. ה'ממלכתיות' של בן-גוריון הציבה לכאורה את המדינה מעל המחלוקות בין הזהויות, והציגה אותה כמוסד אובייקטיבי ואוניברסלי שאינו קשור לזהות כזו או אחרת. בפועל, המדינה 'הממלכתית' שיקפה בעיקר את ערכי תנועת הפועלים, שיוצגה על ידי מפא"י. היא נתפסה כמדינת רווחה, אך בפועל דיכאה זהויות אחרות, ובמיוחד את יהודי ארצות ערב.

גם התפנית הניאו-ליברלית בשנות ה-80 הייתה מהלך שבוצע על-ידי קבוצה מקצועית מצומצמת, מבלי להתחשב בהשלכות החברתיות השליליות על קבוצות זהות אחרות בישראל.

לכן, תהליך ההרכבה מחדש חייב לכלול באופן מובנה, ולקחת בחשבון, את נקודות המבט, הצרכים ואורחות החיים של כל הזהויות בחברה. מוסדות חדשים צריכים להיות כאלה שכל קבוצות הזהות בחברה הישראלית ירגישו שהן נהנות מהם, שותפות בהם, ומרגישות בעלות עליהם.

3. צדק פרגמטי, לא אוניברסלי

התחשבות בכל הזהויות בעיצוב המוסדות החברתיים היא ללא ספק משימה מורכבת ומאתגרת. מדובר בתהליך של משא ומתן חברתי בין הזהויות, שבו מחפשים פתרונות מוסכמים והחלטות משותפות. אך כיצד ניתן לנהל משא ומתן כזה באופן יעיל?

ישנם שני נתיבים מרכזיים לניהול משא ומתן חברתי.

מו"מ על צדק אוניברסלי, כפי שהוא בא לידי ביטוי לרוב בפוליטיקת הסכסוך. זהו דיון שמתמקד בשאלות כמו "מי צודק?" ו"מהו הצדק?". דוגמה לכך היא הדיון הפוליטי המתמשך על גיוס החרדים. הציבור החילוני-ליברלי טוען שזה לא צודק שהחרדים אינם נושאים בנטל הלאומי, בעוד שהחרדים טוענים שזה לא צודק לכפות עליהם שירות שמנוגד לאורח חייהם, כשהם כבר "משרתים" בלימוד תורה.

בדיון כזה, אמות המידה לצדק הן מוחלטות ובלתי מתפשרות: "לא צודק שאחד עושה יותר ומקבל פחות", "לא צודק שאחד מקבל יותר ללא תרומה שווה", ו"לא צודק שמישהו פטור מכללים שחלים על כולם".

המו"מ על צדק אוניברסלי הוא בדיוק הפוך מאוניברסלי, ולכן אינו מוביל לשום מקום. כל צד משוכנע בצדקת דרכו, וכך יוצא כי נוצר עימות בין שני צדדים צודקים, שלעולם לא יותרו על צדקתם.

מו"מ על צדק פרגמטי. בניגוד לצדק האוניברסלי, הצדק הפרגמטי לא מבקש שכולם יפעלו לפי כללים אחידים, אלא מתמקד ביצירת מצב שבו "זה נהנה וזה לא חסר". המטרה היא לא שהכללים יחולו באותה צורה על כולם, אלא שכולם יצאו נשכרים מהפרקטיקות החברתיות, בדרכים המתאימות לצרכיהם הייחודיים.

כללי הדיון במסגרת הנתיב השני שונים לגמרי. הצדדים עסוקים בלהבין מה הצרכים של הצדדים האחרים מהפרקטיקה, ואיך אפשר לבנות אותה באופן מכליל – כלומר שכולם ינהנו ממנה, ואף אחד לא יפגע ממנה.

במסגרת צדק פרגמטי, פרקטיקה טובה היא כזו שמועילה לכל המשתתפים, גם אם באופן שונה. ייתכן שזהות מסוימת תפעל במסגרת הפרקטיקה בצורה שונה, תקבל תנאים מותאמים, או אפילו תזכה לחלק גדול יותר מהמשאבים. כל עוד יחס זה אינו פוגע, מפחית, או מדיר זהויות אחרות – הדבר מקובל ואף רצוי.

אתגרי השיקום הגדול

אם כן, מהפיכת כ"ט בנובמבר שצריכה להסתיים בכינון חוקת לכידות, היא רק תחילתו של שיקום המפעל הציוני והחזרת מדינת ישראל לפסים של לכידות חברתית, שגשוג והשתלבות במרחב.

השיקום של המפעל הציוני מחייב מפעל פניני בינוי לארבעת המוסדות הלאומיים הגדולים: מוסדות המדינה, הזהות הלאומית, דוקטרינות ההגנה הצבאית, ואסטרטגיית ההשתלבות במרחב הגיאופוליטי.

כדי להצליח בשיקום זה, עלינו לפרוץ את גבולות המחשבה הפוליטית הילדותית הקיימת, ולהתבגר כולנו לשפה חדשה משוחררת מעדרי הזהות אליהם אנחנו שייכים. החשיבה המשוחררת מודעת לקבעונות הזהות שלה, היא ביקורתית ומאפשרת עצמאות מחשבתית, והיא פרגמטית ושואפת לפתרונות שעובדים לפי עקרון "זה נהנה וזה לא חסר".

זהו אתגר ענק הניצב בפני החברה הישראלית. האמת המרה היא כי אנחנו נמצאים בצומת שבה יש שתי דרכים אפשריות. דרך אחת מובילה אל התהום. אם נמשיך ללכת בה, שני הסכסוכים הציוניים הגורליים יקצינו, יחריפו, ילכו זה את זה, ואת סופם מי ישרנו.

הדרך השנייה אינה הולכת קדימה במישור, אלא דווקא אחורה בדרך תלולה הדורשת מאמץ רב בכדי לטפס בה. בשיא הטיפוס, בראש ההר, נמצא שוב את אותה צומת ישנה ונשכחת שבה הציונות היתה בשיאה, בין כ"ט בנובמבר 1947 ל 15 במאי 1948, שגם ממנה יצאו שתי דרכים, אבל אבותינו הקפידו לקחת את הדרך הלא נכונה – זו שהכחישה והתעלמה מהפרדוקסים הגדולים של הציונות, השקיעה אותנו בשני סכסוכים גורליים, ובהתאם כוננה מוסדות לאומיים מקולקלים שהביאו אותנו עד הלום.

הדרך השנייה, דורשת מדור שלם, דור ז' של המדינה, לפקוח את עיניו, להתנער ולהתנגד לכח האדיר של המערכת המשטרית המובילה אותו אל התהום, ולהחזיר את כולנו לאותה צומת ישנה ונשכחת. הדור הזה חייב להתארגן פוליטית ולהוביל את הגשמת סעיף 10 הנשכח ממגילת העצמאות: להביא לפיזור הכנסת והממשלה; להביא להקמת ממשלת מעבר מקיר לקיר המתפקדת כ"מנהלת העם"; הדור הזה חייב לאלץ את כולנו לבחור הפעם את הדרך הנכונה היוצאת מצומת כ"ט בנובמבר-15 במאי: להיבחר ולהוביל את האסיפה המכוננת בקביעת חוקת לכידות ובהקמת מוסדות שלטוניים לפיה,

ולהוביל את פרוייקט בינוי הבנוי הענק של מוסדות היסוד עליהם נשען קיומה
של ריבונות יהודית בארץ ישראל.
זוהי דרך קשה ותלולה, אבל אין לנו ברירה אלא ללכת בה.

רשימת הערות

- ¹ הרצל "מדינת היהודים", 1896.
- ² "אנו קובעים כי החל מרגע סיום המנדט הלילה, אור ליום שבת, ו' באייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על ידי האספה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948, תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומנהלת העם תשמש כממשלתה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל".
- ³ אנשים רבים היו מעורבים בחשיבה ובדיונים שהניבו את הסדרה הזו. יובל קרניאל, נועם מנלה, שירה שחם-ברביאי חברי לפורום ארץ קטנה עם שפם שהדיונים איתם הניעו את כתיבת הסדרה. חברי משכבר הימים מוטי קריסטל שעזר לי לחשוב על המבנה הארגון והאסטרטגיה. יעקב סיסו הבלתי נלאה שדחף בלהט, כמו גם אירית שליסל. רבים מאד קראו או ראו גרסאות ראשונות של הפאב קסט והבלוג והגיבו ותרמו מחשבות – מקווה שלא אשכח אף אחד: אלוף יודקה שגב המיתולוגי, גדי אמיר, צביקה גינוסר, שגיא גינוסר, מאיה שלוו, מירב אילן, הילה אופיר, שרי נוריאל, אייל אריאלי, יחיאל קרוואני, יהודה אליהו, מוטי דודי, נוגה מוזס, ענבל דקל, רחמים כהן, פיני אבוטבול, חגית מולגן, אורית מרום, איילה אזולאי, אפרת מייקון, אייל אפרתי, רחמים כהן, מקווה שלא שכחתי אף אחד.
- ⁴ השיטה הממלכתית הישראלית מקפידה על נייטרליות של הצבא וכפיפות מלאה לדרג הפוליטי (לפי חוק יסוד צה"ל).
- ⁵ בעיקר החל מתקופת קום המדינה, לאחר כ"ט בנובמבר. כפי שנראה בהמשך, כ"ט בנובמבר סימלה את שיאה של הציונות מבחינת ההתארגנות מול שני אתגרים אלה.
- ⁶ אולם שם רצון הרוב מוגבל מאד, בדרך כלל על ידי חוקה והפרדת רשויות המגנינים על זכויות המיעוט ומונעת מעקרון הרוב להפוך למשטר עריצות.
- ⁷ על ההיסטוריה הארוכה של סכסוך הזהויות הישראלי ראו בפרק הבא
- ⁸ תיאור מפורט יותר של משבר דור הז', בהמשך.
- ⁹ יש הטוענים כי זו היתה הסיבה האמיתית של בן גוריון להמנע מחוקה – ההבנה כי לאור השונות הגדולה כלל לא ניתן יהיה להגיע לחוקה מוסכמת.
- ¹⁰ פשרת הררי שקברה סופית את הדיונים על החוקה, מיסדה בישראל גרסא מדולדלת מאד של הדמוקרטיה הליברלית – זו אשר אמורה לספק הגנה לזכויות הפרט מפני העריצות של השלטון (הרוב). לפי פשרת הררי החוקה תיבנה בהדרגה דרך סדרה של חוקי יסוד, אולם גם חוקי יסוד אלה אינם נקבעים בהסכמה אלא לפי עקרון הרוב, ולא זו אף זאת, כל רוב יכול לבטל אותם או לשנות אותם ללא מגבלה.
- ¹¹ השיטה הדמוקרטית הליברלית היא שיטה תחרותית – היא מדמינת תחרות חופשית והוגנת על השלטון בין מפלגות המייצגות אידאולוגיות – כלומר גרסאות שונות של הטוב המשותף. שיטת הרוב היא רק דרך לבטא 'חוכמת המונים' או 'רצון כללי' – כלומר היא לעם להכריע באיזה דרך ללכת למען הטוב המשותף. יש בה הנחות כי אם דרך זו מתבררת כלא מועילה, הרי שחוכמת ההמונים תביא לבחירת נציגים של דרך אחרת. בשיטה זו תפקידה של האופוזיציה ושל כל אמצעי חופש הביטוי הוא לבקר את השלטון, לחשוף את חוסר היעילות שלו, ובכך לשכנע את ציבור הבוחרים כי דרכו מוטעית, ולאפשר להם לבחור נכון בפעם

הבאה. כל ההנחות הללו לא יכולות להתקיים בחברה שבה המפלגות מייצגות זהויות חברתיות, ולא אידאולוגיות של הטוב המשותף. במצב הזה התחרות על השלטון היא לא תחרות על דרך שטובה לכולם, אלא תחרות על שלטון הזהות או מקבץ של זהויות. משמעות השלטון היא הגשמת המאווים של זהויות הרוב במונחים של משאבים לרשתות הזהות, או במונחים של כפיית דרכן על הזהויות האחרות.

¹² הכוונה לזהויות חברתיות מהגרות היישוביות אשר קיימו מערכות מוסדיות אוטונומיות – תנועת הפועלים, החברה החרדית, תנועת המזרחי (הציונות הדתית), הרביוניסטים והליברלים-בורגנים.

¹³ כלומר מערכות כללים שהן לכאורה שוות לכולן, וכולן צריכים להתנהג לפיהן.

¹⁴ ההון התרבותי, לפי פייר בורדייה, הוא משאב הכולל סוגים של ידע, כישורים והסמכות הנחשבים לחשובים וראויים בתרבות מסוימת, נרכשים בה, ומשמשים לצורך מוביליות וקידום במוסדות שלה. ההון התרבותי משמש לאבחנה בין זהויות.

¹⁵ ההדרה בתוך הרשתות יצרה פערים גדולים בין יוצאי ארצות ערב לבין עולים חדשים מארצות אירופה וארה"ב. אלה באו עם הון תרבותי שאפשר להן להקלט ולרכוש מוביליות בתוך הרשתות של בני תרבותם.

¹⁶ יש לשים לב כי לא ניתן לעשות רדוקציה למערך הזהויות המורכב לדיכטומיה מזרחים-אשכנזים, וגם לא לכל דיכטומיה אחרת. הרשת המוסדית של תנועת הפועלים – ממסד המדינה ספגה לתוכה רבים מיוצאי ארצות ערב והם הפכו לחלק ממנה, או גוון בתוכה.

¹⁷ וככל הנראה גם לאסון השביעי באוקטובר, זאת מבלי לנקוט עמדה עם אשמה בכך הסרבנות או ראש הממשלה שהמשיך את ההפיכה המשפטית למרות הקרע העמוק שגרמה, ולמרות הסימנים שהיא מפתה מאד את אויבינו.

¹⁸ אין בדברים אלה אשמה כלפי הזהויות ונציגייהם הפוליטיים. הם רק משחקים את המשחק. השיטה הפוליטית היא שמעניקה להם את כח היתר.

¹⁹ עד על ההסטוריה של הזהות המזרחית בישראל ראו בפרק #9.

²⁰ ראו בהרחבה פרק #9

²¹ עוד על מצבה של הזהות החילונית-ליברלית ראו בהרחבה פרק #11

²² בפראפרזה על המשל הידוע

²³ יש להדגיש כי בכל אחת מהמדינות שסקרנו לצורך כתיבת ספר זה יש גרסאות שונות ופרקטיקות שונות של התמודדות עם בעיית הרב זהות. לא כולם מוצלחות, ובחלק מהמקומות קיימת תערובת של דמוקרטיה פדרטיבית עם דמוקרטיית הכרעה – ראו בארה"ב למשל. בפרק הבא אנחנו מנסים לבנות מודל של פרקטיקות מיטיביות הלקוחות מגוון ארצות ומשטרים.

²⁴ הדיוגמאות אשר נותחו לצורך סדרה זו כוללות את שוויץ, בלגיה, ארה"ב, צפון אירלנד, גרמניה ובוסניה הצגובינה. כל מודל שונה ממשנהו. לכל מודל גם בעיות וקשיים משלו. מתוך מגוון הפרקטיקות השלטוניות המגוון הרכבנו מודל של פרקטיקות מיטיביות שמותאמות למצב הישראלי.

²⁵ חלק גדול מהחשיבה התקיים עם חברי נועם מגלה, יובל קרניאל ושירה שחם. אני מודה גם לרבים וטובים שהכרחתי אותם לבקר ולבצע מבחני ריסוק למודל הזה.

²⁶ ראה מגלה וקרניאל סדרת כתבות בהארץ.

²⁷ לפירוט מעמיק הרבה יותר על קודים ותפקידים המרכזי בחיינו, ראו ספרי "משחקי הקוד – לפענח את האחר לפעולה" [בפרסום].

²⁸ זוהי שאלה שהעלה נועם חומסקי הבלשן בספרו הראשון, בנוגע ליכולת הלשונית של אנשים. Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press, 1965.

²⁹ במסגרת המכון לחקר זהויות ישראליות במרכז האקדמי פרס.

³⁰ היא אמנם הביאה להתפטרות של גולדה מאיר מראשות הממשלה, ולאחר מכן להתפטרותו של משה דיין, אך כלל לא השפיעה על המערכות והמבנים הפוליטיים, והכשירה את הקרקע לעידן שלטוני גרוע לא פחות.

³¹ הסתבר שסיסמאות הלולות, כמו "העם דורש צדק חברתי", גם אם הומצאו על ידי מיטב הקופירייטרים, אינן עומדות כנגד כוחות המסמוס של השלטון, כפי שהתברר לאחר הגשת מסקנות ועדת טרכטנברג.

³² מתנועת ד"ש אחרי מלחמת יום כיפור שכתה ב 15 מנדטים, עבור דרך מפלגת המרכז של יצחק מרדכי, ליפקין שחק ומרידור (6 מנדטים), מפלגת שינוי שהוקמה על ידי טומי לפיד וזכתה להצלחה בבחירות 2003 (15 מנדטים); כמובן מפלגת קדימה מפלגת המפץ הגדול שהוקמה ב 2005, ואף הפכה למפלגת שלטון (29 מנדטים); כמובן מפלגת יש עתיד שקמה כמפלגת מרכז (19 מנדטים). שלא לדבר על מפלגת חוסן לישראל (אחר כך כחול לבן [33 מנדטים], ואחר כך המחנה הממלכתי [12]).

³³ היו כמובן גם קבוצות גדולות של יוצאי ארצות ערב בדור ראשון ושני שהיה להם או רכשו את ההון התרבותי הנדרש לעבור את סיפי הכניסה לרשת המוסדית של הזהות שאין לה שם, והם היו ומהווים חלק ממנה. לכן הדיבור על "אשכנזים ומזרחים" כשתי קטגוריות בינאריות הוא ילדותי ואינו קרוב לתיאור המורכבות והדינמיות הקיימת במציאות.

³⁴ הקיפוח והדיכוי היוו תמיד רטוריקה מגייסת ומגבשת את הזהות בלי ספק, אך היא לא הייתה רטוריקה המגייסת לפעולה פוליטית כלכלית, אלא להתנגדות פוליטית על שלושת הצירים הנ"ל.

³⁵ בן חיים, אבישי. (2020). *ישראל הראשונה, ישראל השנייה*. אור יהודה: כנרת זמורה-ביתן דביר.

³⁶ כהן, א' וליאון, ג' (2008). לשאלת המעמד הבינוני-המזרחי בישראל. *סוציולוגיה ישראלית*, 10(1), 77–105.

³⁷ אין הכוונה ששלטון הליכוד לא קידם בהרבה את מעמד ומצבם של יוצאי ארצות ערב בישראל. על כך יש פחות או יותר הסכמה. הכוונה היא לכך שמעולם לא היתה אג'נדה מפורשת שמכירה בצרכים המיוחדים ובזכויות של הזהות, ולכן גם לא היתה התמודדות פוליטית מטעם מפלגת השלטון עם בסיסי ההדרה הגדולים שלה – הצדק החלוקתי הגאוגרפי, ובעיית הקריטריונים לכניסה למוסדות הממוינים. אפילו מהפיכת קהלת רק השתמשה בהדרת מזרחים מבית המשפט העליון כצידוק אבל כלל לא כללה צעדים שמתקנים אפליה זו.

³⁸ על המוסדות הממוינים ראו בהרחבה בפרק 11.

³⁹ שלג, י. (2024). *החוט המשולש: קיצור תולדות הציונות הדתית*. אור יהודה: כנרת זמורה-ביתן דביר.

⁴⁰ חרדים, דתים, לאומיים

⁴¹ על שם מכון קהלת, 'מכון מחקר' ממומן בתרומות מיליארדים, ואשר היווה צומת של חיבור בין חשיבה ניאוו-שמרנית אמריקאית לבין התנועה החרדלית, אשר היתה התשתית למהפיכה המשפטית.

⁴² לוי, י. (2015). *המפקד העליון: התאוקרטיזציה של הצבא בישראל*. תל אביב: עם עובד.

⁴³ קימרינג, ב. (2001). *קץ שלטון האחוסלים*. ירושלים: כתר.

⁴⁴ תדמור, א. (2017). *צדוע אתה מצביע ימין ומקבל שמאל?* תל אביב: סלע מאיר.

⁴⁵ בין אלה ניתן למנות את הממסד המשפטי, המקצועות הפרופסיונליים בתאגידים פרטיים ומוסדות המדינה – ניהול, כלכלה, חשבונאות, מקצועות ההנדסה ומחשבים, - הממסד האקדמי, הממסד הבטחוני, הממסד הרפואי, תעשיית ההיטק.

⁴⁶ לרר, ז. (2021). *הקוד האתני: קב"א, מזרחים, אשכנזים*. ירושלים: מכון ון ליר; בני ברק: הקיבוץ המאוחד.

⁴⁷ בעיקר דרך בתי הספר התיכונים הממלכתיים באיזורים המבוססים ראו: סבירסקי, ש' (1981) *לא נחשלים אלא מנוחשלים: מזרחים ואשכנזים בישראל – ניתוח סוציולוגי ושיחות עם פעילים ופעילות*. חיפה: מחברות למחקר ולביקורת.

⁴⁸ הפניה לפוסט על התנועה הפמיניסטית
⁴⁹ שיבטיח ייצוג מוקנה לזהויות מוגדרות ברשימה מוגדרת של מוסדות מכוננים כגון: בכנסת, ממשלה, בית המשפט, דירקטוריונים, פורום מטכ"ל וכיו"ב.

⁵⁰ חוק המגדיר את חובות המעסיקים במימוש שכר שווה לעבודה שווה, בין פרטים ומגזרים.

⁵¹ מחייב את כל המוסדות הציבוריים להקצות תקציב לפי מיפוי צרכים של זהויות.

⁵² חוק המבטיח כי שעות העבודה של מערכת החינוך וטווח הגילאים שהיא מכסה מאפשרים לכולם לצאת לשוק העבודה בתנאים שווים.

⁵³ חוק המחייב מעסיקים לספק הגנה אפקטיבית לזהויות מפני הטרדה מינית, מגדרית גזענות והתעמרות. החקיקה בישראל היום אינה מגינה בצורה אפקטיבית על עובדות ועובדים מפני אלימות ארגונית.

⁵⁴ חוק המבטיח את זכותן של כל הזהויות להשתתף בצורה שווה בכל מוסד ציבורי, על בסיס יכולות וכישורים אישיים. ומגן מפני פרקטיקות הדרה כגון מיון לא הוגן, קריטריונים בלתי הוגנים לקידום וכיו"ב.

⁵⁵ מבטיח מצד אחד את זכותן של כל הזהויות לחיות לפי דרכן ואמונתם ואת האוטונומיה של רשתות זהות מוסדיות וקובע את המגבלות על זכות זו.

⁵⁶ מגדיר את חובות המדינה כלפי אזרחיות ואזרחים בעיקר צעירים, ורמת השירותים הציבוריים שחובת המדינה לספק.

⁵⁷ הרצוג, ח' (1999). נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים. בתוך: ד' יורעאלי, ח' הרצוג, מ' סילברג, וי' פיינברג (עורכות), *מין, מגדר, פוליטיקה* (עמ' 83–112). תל אביב: עם עובד.

⁵⁸ לבד ממספר צר מאד של נושאים. אבל ברוב המקרים גם בנושאים שהם מעל ומעבר לזהויות או מחלוקת פוליטית, חברות כנסת הצביעו גם כנגד מצפונן, כחלק מההיפר פוליטיקה.

⁵⁹ הדימוי לקוח מספרו של ברוננו לטור *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press. שם.